Bernard Politzer

O tinerețe în România

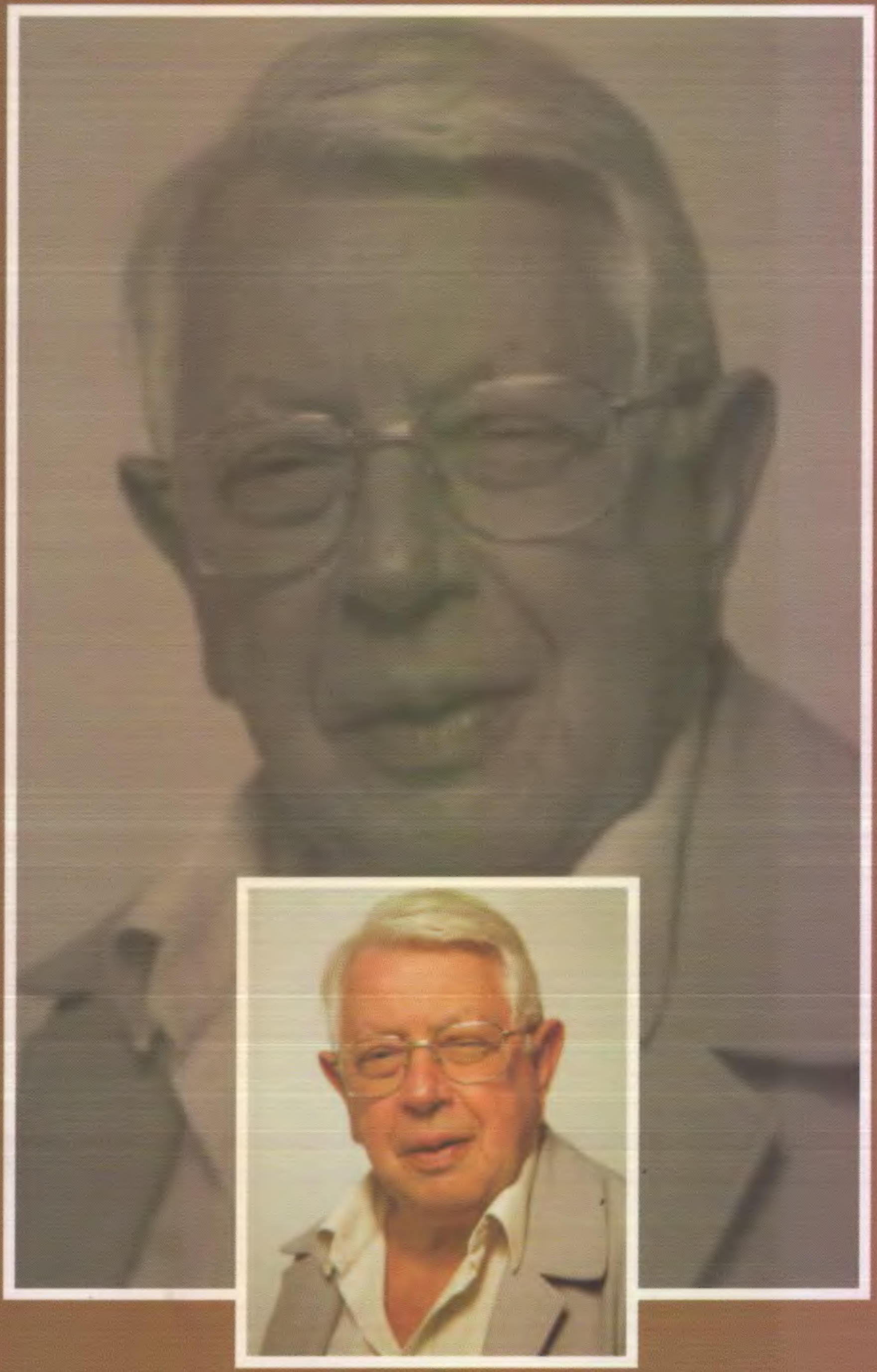

Curtea Veche

ISTORIA TIMPULUI PREZENT

Colecție coordonată de

ADRIAN CIOROIANU

BERNARD POLITZER s-a născut în 1927, la Timișoara. În pragul adolescenței, s-a mutat la București, împreună cu familia. A absolvit Facultatea de Biologie, Universitatea C.I. Parhon, București, în 1955. În perioada 1953-1959 a lucrat în calitate de cercetător la Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa".
S-a numărat printre membrii organizației de tineret sioniste Haşomer Haţair, în 1947 devenind Secretar General al acesteia.
A fost arestat în 1948 şi în perioada 1953–1955.
A emigrat în Israel în 1960.
Şi-a luat Doctoratul în Zoologie, în 1962, la Universitatea Ebraică din Ierusalim. A fost numit profesor titular la această universitate în 1975, iar din 1995, este profesor emerit. În perioada 1977–1997, a fost profesor vizitant la Universitatea din Sao Paulo. Este secretar al Comitetului „Fauna et Flora Palaestinae" al Academiei de Ştiinte din Israel, director fondator al Institutului de Biologie Marină din Eilat, Israel, membru al Academiei Regale de Ştiinte din Liège, Belgia.
Articolele şi lucrările sale acoperă diverse domenii ale zoologiei, biologiei marine, limnologiei, biogeografiei şi ale filozofiei biologice. A publicat şapte cărţi. Între ele se numără volumul *Soil Biology of Israel,* realizat în colaborare cu cercetători ai Institutului de Speologie „Emil Racoviţă" din Bucureşti.
Autorul foloseşte ca pseudonim pentru această carte un vechi nume de familie. Numele real poate fi aflat la editură.

BERNARD POLITZER

O TINEREȚE ÎN ROMÂNIA

Postfață-dialog cu Leon Volovici

Traducere de
MARILENA ANDREI

Curtea veche

BUCUREȘTI, 2004

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
POLITZER, BERNARD
O tinerețe în România / Bernard Politzer
București: Curtea Veche Publishing, 2004
224 p.; 20 cm (Istoria timpului prezent; 5)
ISBN 973-669-106-3

821.411.16-94=135.1

Coperta de DAN STANCIU

BERNARD POLITZER
WALACHIAN YEARS
Politico-Cultural Chronicle of a Youth, 1940–1960

© 2001 by F.D. Por

© CURTEA VECHE PUBLISHING, 2004
pentru prezenta ediție

ISBN 973-669-106-3

Cuprins

Prefață la ediția românească 9

1. **Limbi materne** 13
2. **Focuri de artificii** 20
3. **Alma Mater** 27
4. **Cvintetul Wagner** 33
5. **Tinerii Paznici** 39
6. **Prima mea ilegalitate** 47
7. **La dietă cu dovleci copți** 54
8. **Un intermezzo sîrbesc** 60
9. **Ziua victoriei în pădurea Băneasa** 64
10. **Misiune neîndeplinită** 68
11. **Pinocchio** 75
12. **Nepotul lui Bela Kun** 82
13. **Un vis binațional** 91
14. **Puntea se prăbușește** 94
15. **Tovarăși de drum** 102
16. **Trenuri pierdute** 106
17. **Ruralizarea Bucureștilor** 110
18. **Demascat** 115
19. **Lysenko & Co.** 120
20. **Arestat în Delta Dunării** 126
21. **Noaptea cărților** 134
22. **Giovanni Segantini** 142
23. **Castelul lui Dracula** 148
24. **Broaște și șerpi** 154

25. **Tehnici de închisoare** 160
26. **O civilizație a DDT-ului** 165
27. **Codex Vincularum** 172
28. **Fetele noastre** 176
29. **Un temporar paradis politic** 181
30. **Popa și iezuitul** 187
31. **Secretarul Rabinului-Șef** 192
32. **Autobiografii** 199
33. **Pățanii la muzeu** 204

Postfață-dialog cu Leon Volovici 211

Lui E.,
căreia nu i-a fost dat
să vadă totul

Fiecare dintre noi este
mai multe persoane diferite...
Am convenit cu sinea mea
ca toate-acestea să se cheme „eu“.

(Salman Rushdie, 1997)

Prefață la ediția românească

Cînd am publicat, în 2001, ediția în limba engleză a acestei cărți, *Walachian Years*, recunosc că nu mă gîndisem și la o variană în limba română. Voiam să scriu pentru un public internațional, nici măcar pentru acela israelian. Deja s-au scris multe cărți de memorii, la noi în țară ca și în România. Ideea mea era să prezint un eseu literar-istoric asupra unei generații și a unei epoci, care să poată depăși granițele României. Voiam să înfățișez o mișcare de tineret, în speță, sionistă, într-o țară care fusese supusă regimurilor hitlerist și comunist, în speță, România. Istoria mea personală și pesonajele în sine mi-au servit ca material anonim al unei biografii oarecare. De aceea, am folosit pseudonime și nu am insistat prea mult asupra datelor, a faptelor concrete și a localităților. Însuși titlul *Walachian Years* indica acest pseudoanonimat. Singurele fragmente în care am încercat, cu oarecare succes, să prezint date istorice concrete au fost anexele cărții, în care mi-am permis să-i prezint cititorului internațional o istorie succintă a României, ca și o scurtă cronologie.

Propunerea Dr. Volovici de a publica această carte în limba română mă pune acum într-o situație ambiguă. Nu vreau să prezint un text refăcut potrivit exigențelor publicului românesc, ci vreau să mențin pe cît posibil spiritul textului original. Așadar, aceasta nu este o traducere fidelă, ci un text în care detaliile locale sînt reproduse cu o mai mare precizie. În acest sens, eseul se apropie mai mult de un document. Însă acolo unde mi-au lipsit numele și date-

le, nu am făcut cercetări de arhivă pentru a le identifica. Desigur însă, nu am vrut să-mi modific considerațiile personale asupra prigoanei antisemite din România, așa cum nu am vrut să omit comentariile privind situația din Israel.

Există necesitatea de a da explicații suplimentare privind natura și orientările mișcărilor de tineret sioniste sau de a lămuri unele fragmente despre viața universitară și profesională a anilor '40–'50. Anexa sub formă de dialog între Dr. Volovici și mine răspunde acestei necesități.

Anexa istorică din ediția engleză nu este, desigur, necesară aici. În schimb, în ediția de față am încercat să fac descrieri mai exacte ale culorilor locale și mai ales să indic numele reale ale locurilor descrise. Mi-am permis de asemenea să utilizez un limbaj comun epocii descrise, un limbaj care să redea mai bine epoca, dar care probabil că îi este străin contemporaneității. Am fost de asemenea mai liberal în utilizarea pseudonimelor diferitelor personaje.

În concluzie, consider că cititorul român va putea găsi în această carte fragmente ale unei epoci despre care puțini bănuiesc că s-ar fi desfășurat în România, în paralel cu marile zvîrcoliri ale fascismului și stalinismului. Fostul tineret sionist român, îmbătrînit și înrădăcinat astăzi în Israel, își amintește cu emoție încă, acum, la mai bine de o jumătate de secol, de zilele dulci-amare de speranță și de persecuție din România. Cheile Bicazului și Jilava, Păcurari și Văcărești, cursurile la Universitatea Parhon și lecțiile învățate la Securitate sînt pentru noi amintiri vii, prezentate acum și cititorilor din România.

Mulțumesc Dr. Leon Volovici, de la Universitatea Ebraică din Ierusalim, care a inițiat ediția românească, și Dlui Grigore Arsene, pentru editarea cărții la București. Prietenul meu, Milo (Menachem) Fermo, din Ierusalim poartă și el o răspundere, pentru care îi mulțumesc. Dna Marilena Andrei a reușit cu succes o sinteză între traducerea textului original în limba engleză și propria mea traducere, schiloadă, uzînd un limbaj modern, cu care nu sînt familiarizat, dar menținînd totuși culoarea istorică a textului. Soția mea, Scintila, m-a ajutat moral, așa cum a făcut-o și la prima ipostază a acestei cărți. Amicului meu de tinerețe, pictorul

Dorel Pascal, aş vrea să-i transmit mulţumiri, oriunde s-ar afla el astăzi, pentru portretul pe care mi l-a făcut.

Ilustraţiile, personale numai în parte, sînt împrumutate din următoarele cărţi în limba ebraică: *Always Ready — Hashomer Hatzair – Bnei Avoda – Mishmar in Romania*, 1919–1949, editată de Ephraim Ofir; *The Story of Hashomer Hatzair, Bnei Avoda and Mishmar in Romania*, editată de acelaşi autor şi *Romanian Jewry and the Revival of Israel*, vol. II: *Prisoners of Zion*, editată de Paltiel (Philip) Segal.

BERNARD POLITZER
Ierusalim,
aprilie 2004

I

Limbi materne

Mă zbat neputincios într-un hîrdău cu var nestins. Aceasta este poate prima mea amintire din copilărie. Încă mai simt în gură gustul sălciu al acestui fragment de amintire. Într-o clipă, toată curtea s-a însufleţit de servitorii care s-au năpustit ţipînd, iar braţele puternice şi ferme ale bunicii mele m-au tras din mîzga albă („Vai de mine, şi cu ghetele cele noi!“) în care, copil curios fiind, căzusem. Mai tîrziu mi s-a spus că după aceea am leşinat.

Asta se întîmpla în Cenadul Mare (sau Nagy Csanad, în maghiară), acum în Banatul românesc, acolo unde străbunicul meu, Bernat Politzer (aşadar, şi tizul meu) avea o prăvălie chiar în piaţa mare. Prăvălia lui era ceva ce astăzi s-ar putea numi un supermarket sătesc. Cenadul, vechea „Urbis Morisena“, fusese cîndva, în zorii Evului Mediu, o cetate de pe malul unui braţ al Mureşului, astăzi dispărut, reşedinţa episcopului-martir Gerhardus, un avanpost al Sfîntului Imperiu Romano-German în Sud-Estul barbar. Se pare că numele şi-l luase după un şef de trib al năvălitorilor maghiari victorioşi. Astăzi, printr-una din acele răsturnări paradoxale ale istoriei, Cenadul este, dimpotrivă, extremitatea apuseană a României moderne.

Istoria mai tîrzie, în special secolele în care ţinutul s-a aflat sub ocupaţie turcească, nu a fost blîndă cu Cenadul, aşa cum nu a fost nici atunci cînd iobagii răsculaţi ai lui Gheorghe Doja s-au refugiat aici din calea represiunii. Trebuie să existe o mulţime de ruine medievale valoroase în-

gropate sub pămîntul Cenadului, pe care nu le-a cercetat nimeni. La suprafață nu s-a păstrat nimic; doar numele falnic de Cenadul Vechi, folosit uneori, mai poate mărturisi trecuta lui glorie.

La începutul secolului al XX-lea, Cenadul era un sat mare și bogat, cu patru biserici, situate în fața prăvăliei lui Bernat Politzer: o biserică romano-catolică zveltă, o veche biserică ortodoxă sîrbească, o biserică ortodoxă românească, cu o turlă albastră, veselă și, în apropierea lor, o discretă biserică calvinistă, ungurească. Am învățat destul de repede să recunosc după sunet clopotul fiecărei biserici în parte.

Casa din Cenad a bunicilor

Asemenea sectoarelor unui cerc, partea românească, cea germană și cea sîrbească ale satului se întîlneau în piața centrală. Casa opulentă a prăvăliașului evreu se învecina cu conacul administratorului moșiei unui baron de spiță italiană. Printre primele mele amintiri din copilărie se numără și aceea a dimineților de duminică, cînd mă trezeam în zgomotul înăbușit și voios al tîrgului de duminică de sub geamul dormitorului meu. Străbunicul și bunicul meu aveau prieteni și cunoștințe cu precădere printre sîrbi. Și eu mă luam mai ales cu băieții sîrbi, însă de vorbit, vorbeam

în românește. De la ei am învățat prima dată să înjur: „Tisi magarac! Tisi svina!“ („Ești un măgar! Ești un porc!“).

În sat mai erau doar încă două familii de evrei, iar cînd trebuia să întrunim un *minian* — un minim de zece bărbați pentru slujbele religioase — găzduiam familii din împrejurimi. De sărbători, casa bunicilor se transforma într-o sinagogă. Noi, copiii, ne zbenguiam în curtea cea mare a casei, prin grajd, fugărind găinile și gîștele și jucîndu-ne cu vechile unelte ruginite din magazie. Într-una din aceste ocazii am căzut în hîrdăul cu var nestins.

Românii erau probabil populația cea mai veche a satului și, ca peste tot în împrejurimi, fuseseră iobagii nobililor feudali. Sîrbii se așezaseră aici în timpul stăpînirii otomane, în secolele XVI-XVIII. Germanii erau colonișți, de origine alsaciană mai ales, și fuseseră aduși de Coroana austriacă, după ce aceasta recucerise regiunea la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Unii dintre acești „șvabi“ fuseseră aduși tocmai din Lombardia, din Italia habsburgică, dar erau complet germanizați, doar numele lor de familie mai trădîndu-le rădăcinile italiene sau franceze. La sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, pentru a-și ascunde simpatiile naziste din timpul războiului — faptul că făcuseră parte din divizia Waffen SS „Prinz Eugen“ — mulți dintre ei purtau la rever cîte un mic steguleț italian sau francez. Totuși, îmi amintesc de o zi de la sfîrșitul anilor '30, cînd i-am văzut mărșăluind în uniformele negre *Volksdeutsche*, pe străduțele prăfuite ale Cenadului.

Înainte de război, Banatul se mîndrea cu conviețuirea pașnică a amestecului său de etnii. De aici se trăgea poetul romantic german Nikolaus Lenau, bine cunoscut în lumea întreagă, ca și marele compozitor ungur Béla Bartók; aici a predat dascălul Diaconovici Loga și a activat un timp Ion Budai-Deleanu, autorul *Țiganiadei*. Într-o altă ordine a preocupărilor, tot aici s-a născut primul Tarzan al cinematografului modern, Johnny Weissmuller, ca și Bela Lugosi, a cărui faimă au făcut-o filmele cu Dracula și Frankenstein. Iar pe insulița Ada Kale din mijlocul Dunării se menținea chiar și un sat turcesc, uitat de timp și de lume.

Familiile evreieşti fuseseră aduse de autorităţile imperiale din Moravia (astăzi, parte a Republicii Cehe) în Banat, pentru a dezvolta comerţul şi meşteşugurile în teritoriile proaspăt recucerite. Edictul de toleranţă, relativ liberal, dat de împăratul Iosif II, îi obliga însă în mod draconic pe fiii mai tineri ai familiilor evreieşti să se mute în localităţi fără evrei. Doar astfel puteau să se bucure de drepturile cetăţeneşti şi să obţină permisiunea de a-şi întemeia familii. Familia mea se trăgea din satul morav Politz sau Police, nume pe care-l poartă şi acum. În zilele noastre, în Police nu mai trăieşte nici un evreu şi chiar în întreaga Moravie au supravieţuit foarte puţini, însă Politzerii s-au răspîndit în lumea toată. Unii dintre ei şi-au găsit drumul către faima mondială, ca mogulul de presă Joseph Pulitzer, care dă şi numele Premiului Pulitzer; fondatorul otorinolaringologiei moderne, vienezul Prof. Adam Politzer; criticul literar şi poetul ceh Vaclav Politzer; matematiciana maghiară şi poeta Rosa Peter (Politzer); filozoful francez marxist Georges Politzer, asasinat de nazişti, ca şi mulţi alţii...

Înaintaşii familiei mele, care erau stabiliţi în partea ungară a Imperiului austriac, erau negustori, morari, arendaşi şi, odată cu dezvoltarea reţelelor feroviare şi a navigaţiei pe canalul Bega, exportatori de cereale şi alte produse agricole. Primul Politzer apare în Oradea Mare încă în secolul al XVIII-lea. Potrivit tradiţiei familiei mele, stră-străbunicul meu a fost primul care a venit din Moravia la începutul secolului al XIX-lea şi a fost brutar în oraşul Mako.

In Timişoara, capitala Banatului, oraşul în care m-am născut şi mi-am petrecut prima copilărie, existau şi alte straturi ale acestei bogate etnografii. Aici trăiau descendenţi ai aristocraticelor familii evreieşti sefarde, de pe vremea turcilor, funcţionari maghiari şi intelectuali români de formaţie austriacă, Herr Dr. Porumb, Herr Petanca şi alţii. În acei ani, dinaintea răspîndirii telegrafului fără fir, schimbările erau imperceptibile. Diferite straturi naţionale şi culturale conviețuiau armonios, ca în povestirile lui Elias Canetti.

Deşi m-am născut în 1927, prima mea copilărie a fost marcată de atmosfera ce a urmat primului război mondial.

Administrația românească nou instaurată era considerată, dacă nu un accident, atunci o noutate stranie și fragilă, grefată pe atît de vechile tradiții civice ale Sfîntului Imperiu. Bunicii mei considerau că aparțin culturii austro-germane, împămîntenite din vremea în care Banatul se afla sub stăpînire austriacă. Primele litere pe care le-am învățat acasă au fost caracterele gotice. Părinții mei se considerau evrei unguri și erau loiali puterii maghiare, stabilite la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Personal, consider că fac parte din această mixtură specific central-europeană. Strat după strat, noile limbi pe care le învățam îmi îmbogățeau viața. Ele m-au călăuzit în împrejurările pe care viața mi le-a pregătit.

Bunicii mei dinspre mamă vorbeau cu mine în germană, părinții mei, în maghiară, iar prietenii mei de pe stradă și de la școală, în românește. La vîrsta de 4 ani puteam deja să mă descurc în aceste trei limbi, așa că nu aș putea spune care dintre ele este adevărata mea limbă maternă. Dacă șirul vacanțelor mele de vară la Cenad nu ar fi fost întrerupt

Cu bunica în București

de război, la limbile învățate de mine în copilărie s-ar fi adăugat și sîrbo-croata tovarășilor mei de joacă din piața mare a satului. Tatăl meu vorbea fluent această limbă și îi admira pe sîrbi. Însă cînd eu aveam 7 ani, ne-am mutat la București. Anii mei austro-ungari se încheiaseră și începeau anii românești.

Anii mei în Valahia, la București, au adăugat pe lista limbilor învățate de mine franceza, în România limba culturii prin excelență, ebraica, în vremea în care am activat în mișcarea de tineret, și în mod inevitabil rusa, din anii de studenție sub regimul comunist. Odată ajuns în Israel, mi-am perfecționat engleza, iar spre sfîrșitul poveștii vieții mele s-a adăugat la toate acestea portugheza braziliană. În ce privește limba arabă, îmi lipsește contactul zilnic cu conversația vie — maniera în care învăț eu limbi străine. Încă mai sper să apuc zilele în care vom putea într-adevăr conviețui cu actualii noștri vecini, zile în care să mă învrednicesc să învăț și araba. Îmi pare rău că am rămas doar un amator în ce privește idișul, cea mai înțeleaptă și mai umană dintre limbi. Va deveni el oare ultima mea pasiune lingvistică?

Ca și în cazul limbilor învățate în prima copilărie, nu am luat niciodată propriu-zis lecții de limba engleză. La fel s-a întîmplat și cu portugheza, la bătrînețe. Ca să învăț o limbă, trebuia să o trăiesc, să mi se vorbească și să fiu nevoit să răspund în acea limbă. Ca și în „supraomul" zarathustrian al lui Nietzsche, probabil că în mine se ascunde un copil veșnic, care învață jucîndu-se, pînă la sfîrșit, noi limbi materne. Fiecare limbă reprezintă o perioadă a vieții mele sau un strat care se întrețese cu alte straturi.

Diferitele limbi au avut semnificații diferite în viața mea: au fost patriile mele culturale diferite. Copil fiind, m-am hrănit cu suplimentele pentru copii ale jurnalelor ungurești și cu poveștile lor. Și astăzi, la atîtea decenii de cînd mi-am terminat școala, încă mai socotesc în gînd în românește. Franceza e limba educației mele artistice și literare, iar germana a fost limba formației mele științifice și a celor cîțiva poeți pe care încă îi mai recit. Mi-a plăcut chiar și rusa, ca limbă a țării pe care în anii mei petrecuți sub regi-

mul stalinist am admirat-o. Ebraica este limba patriei mele elective, a țării pe care am ajutat-o să se dezvolte și să prospere cu toate mijloacele de care dispun. Engleza, desigur, este limba carierei mele academice. Portugheza, în fine, este limba celei de-a doua familii ale mele și a unui imens subcontinent, care mă face să-mi pară rău că sînt aproape de sfîrșitul puterilor.

În ciuda faptului că mă simt atît de familiar cu toate aceste multe limbi, prețul pe care l-am plătit a fost acela de a nu fi cu adevărat și pe deplin cufundat în nici una dintre ele. Seara, cînd sînt obosit, româna se amestecă cu portugheza și cu franceza.

Probabil că numai vîrsta mă va opri din goana mea febrilă (și fără sfîrșit) după lumi și cuvinte noi. Abia cu un an în urmă m-am luptat cu greaca modernă și am descoperit cu plăcere că și grecii suferă de „igrasie" și iubesc „triandafili". Dacă aș fi rămas în Cenad, asemeni celor trei sau patru generații anterioare ale familiei mele, poate că acum situația mea ar fi diferită. Însă abia trecut de Bar Mitva — vechiul rit de maturitate — istoria agitată a generației mele m-a scuturat și pe mine de guler.

2

Focuri de artificii

Cu o mișcare nonșalantă a mîinii sale mari, inspectorul de poliție a măturat de pe masă sticlăria mea de laborator cea scumpă, care s-a spart în mii de cioburi. Era laboratorul meu de chimie ambulant, pe care-l înjghebasem cheltuind bună parte din banii primiți de Bar Mitva. „Du-te la Palestina, pui de jidan!“ — îmi recomandă el prietenește, punînd capăt interogatoriului meu nocturn. Aceasta este povestea care m-a dus prima dată la închisoare.

După ce familia noastră s-a mutat la București, am continuat să-mi petrec fiecare vacanță de vară la Timișoara. Încă mă simțeam conectat spiritual la moștenirea culturală habsburgică a acestui oraș. Îmi petreceam timpul la clubul de canotaj evreiesc „Elöre“ („Kadima“, în ebraică, „Înainte“ în română), unde aveam mulți prieteni. În albia îngustă a canalului Bega mai vîsleau membrii unui club de canotaj românesc și ai unuia șvăbesc. Continuam să vizitez anticariatul meu preferat, pentru cărți în limba maghiară și germană. Mirosul magic al cărților vechi îl simt încă și astăzi. Cu încetul, copertele de hîrtie ce au înlocuit vechile legături în piele și carton aurit au alungat magia. Apariția cărților editate în format electronic vor anihila pentru totdeauna plăcerea de a descoperi, pe o poliță prăfuită, un prieten vechi, într-o legătură artistică. Chiar și la școală, la orele de meserie, eu am ales să fac legătorie de carte.

Încetul cu încetul, am început să descopăr și plăcerea experimentelor științifice. La început, am avut o mică sta-

ție meteorologică, pe care am instalat-o pe pervazul ferestrei apartamentului nostru din strada Vînători din București. Probabil că alegerea locului a reprezentat reacția mea, a „jidanului ochelarist", la batjocura copiilor de pe stradă, împreună cu care aș fi vrut să bat mingea. Apoi, după o întîlnire fatidică, în Timișoara, cu un văr mai vîrstnic, m-am dedicat chimiei. Acest văr, tînăr medic, unul dintre primii nefericiți homosexuali declarați din oraș, mi-a pus la dispoziție primele mele lecturi științifice. Am fost foarte pasionat de *Istoria naturală* a lui H.G. Wells și Julian Huxley și tradusă în maghiară. Acum, după zeci de ani, cînd am propriile mele opinii despre istoria naturală, încă mai plătesc tribut ideilor întîlnite în această carte.

Dar chimia a fost într-adevăr prima mea dragoste. Vestita lucrare *Lehrbuch der Analytischen Chemie* a lui Treadwell, pe care mi-o dăruise vărul meu, a fost biblia mea în următorii ani. Într-un mic laborator, amenajat în toaleta pentru musafiri din apartamentul nostru din București, am început să mă aventurez printre zecile de substanțe anorganice. Era o experiență captivantă să descopăr pas cu pas compoziția chimică a unei substanțe necunoscute. Banii mei de buzunar se duceau pe săruri rare de cobalt sau de vanadiu, pe care le cumpăram în sticluțe ce purtau eticheta Merck, de la o farmacie specializată din Sărindari.

Vărul meu, Carol (Karcsi) Karcag, care a ajuns profesor la Facultatea de Medicină, a murit la vîrsta venerabilă de 92 de ani, în îndepărtata Timișoara, și regret nespus că nu am apucat să-i spun cît de mult îi datorez.

Anul 1940 a fost anul primului meu test de maturitate, al propriului meu „rit de pubertate". Nu datorită Bar Mitzva, ci datorită laboratorului meu de chimie. Am primit, bineînțeles, cadourile obișnuite — un ceas de mînă, o pereche de butoni din aur, un stilou Mont Blanc și altele — dar, așa cum am spus, toți banii primiți i-am folosit pentru a cumpăra ustensile scumpe de laborator.

În vara aceea, mi s-a dat voie pentru prima dată să călătoresc singur, pe respectabila distanță de 500 de kilometri, pînă la Timișoara. Desigur, am fructificat ocazia de a-mi lua cu mine laboratorul — niște eprubete, cîteva sticle

Erlenmeyer, mojarul și pistilul din porțelan, un creuzet și o lampă Bunsen. La dus, călătoria mea a decurs fără incidente, iar laboratorul le-a făcut o impresie formidabilă verișoarelor și prietenilor mei din Timișoara.

Dar, fără să știu, chimia politică a României se schimbase radical — în esență, spre răul evreilor. După scurta guvernare de dreapta și antisemită a lui Goga-Cuza, regele Carol II a instaurat propriul său regim pseudofascist. Eu însumi fusesem copilărește fericit să mă înrolez în Organizația Tineretului Regalist și să port uniforma și bereta albă a „Străjerilor". Am defilat milităreste, cu salutul fascist, jurînd „Credință și muncă pentru țară și rege"!

În vreme ce mă aflam la Timișoara, țara și regele meu au dat o lege prin care evreii erau obligați să obțină autorizații de călătorie. Nu știu cum de a fost posibil, însă tata și unchiul nu și-au dat seama de asta sau poate că și-au imaginat că legea nu se aplică și minorilor. Nu m-am lămurit niciodată în această privință.

Așa că am fost urcat în tren la Timișoara și am pornit spre București. Instalat confortabil, mi-am deschis cartea pe care o cumpărasem de la anticariatul pe care îmi făcusem obiceiul să-l vizitez în fiecare vară. Se intitula *Im Tiefen des Mato Grosso*, o carte de aventuri ce relata peripețiile geografului Karl von Steinen în sălbăticia de pe Mato Grosso, în Brazilia. Evident, la acea vreme nu puteam să-mi imaginez că una dintre ultimele mele expediții științifice va avea loc în mlaștinile Pantanal din Mato Grosso și nici că într-o zi voi locui într-un apartament din strada Carlos Steinen, denumită după acest faimos explorator. Ba mai mult, nu puteam să-mi imaginez nici măcar aventura care avea să înceapă în cîteva minute.

Cînd a venit controlorul, i-am arătat biletul şi cartea de identitate, pe care era trecută religia de care aparţineam. Aşa a debutat prima mea confruntare cu autorităţile. Neavînd acel permis special de călătorie, am fost condus de-a lungul trenului şi închis în compartimentul controlorilor.

Pe deasupra capului meu a început o discuţie agitată. Am fost informat că voi fi dat jos din tren la prima staţie. Dat fiind că era un tren rapid, asta s-ar fi întîmplat la zeci

de kilometri de Timișoara... numai dacă n-aveam ceva bani să le dau controlorilor. Însă nu aveam la mine o sumă satisfăcătoare. Așa că s-au apucat să-mi scotocească prin bagaje. Laboratorul meu portabil nu le-a trezit interesul. În schimb, aveam la mine două bucăți de stofă englezească pentru costum — cadouri pentru tata și pentru fratele meu mai mare. Ei bine, dacă i-o voi face cadou pe una dintre ele controlorului, mă va lăsa să rămîn în tren. După o altă discuție și cîteva probe, din care să se vadă care bucată e mai frumoasă, cea aleasă a dispărut din bagaj.

Am adormit bucuros, crezînd că problema fusese rezolvată, însă, după stația Orșova, prietenul meu, controlorul, mă scutură și mă trezi. Apăruse o problemă: se schimba echipa de controlori și noul controlor-șef nu putea să-și ia răspunderea unui călător ilegal. Dar, desigur, era gata să-și schimbe atitudinea în schimbul celei de-a doua bucăți de stofă pe care o aveam. Așa s-a întîmplat că și fratele meu și-a pierdut viitorul costum englezesc.

Mi s-a permis să rămîn în tren pînă la Craiova, aproximativ la jumătatea distanței pînă la București. M-am simțit oarecum ușurat, odată ce, maturizat instantaneu, calculasem că puținii bani pe care îi aveam trebuiau să-mi fie suficienți ca să ajung la sediul comunității evreiești din Craiova și să cer acolo ajutor.

Dar, cu puțin înainte de Craiova, un domn elegant a intrat în compartimentul controlorilor, toată lumea adresîndu-i-se foarte respectuos, cu multă smerenie, cu „Domnule comisar". Nu era interesat să știe dacă puteam să-i dau și lui o bucată de stofă. În schimb, a pus mîna direct pe geanta mea cu ustensile de laborator și a declarat că sînt probabil un tînăr sabotor comunist, care pregătește explozibili. În consecință, mă va preda direct la București. Mi s-a părut o decizie fericită în ce mă privea, chiar dacă acest fapt a schimbat în întregime atitudinea supraveghetorilor față de mine.

Nu am mai fost lăsat singur nici un minut și unul dintre controlori a fost desemnat să mă păzească. Așa s-a întîmplat că pentru prima oară în viața mea am mers la toaletă sub escortă și am fost silit să mă ușurez sub suprave-

gherea vigilentă a gardianului. Scenariul s-a repetat de multe ori în anii care-au urmat.

Ajungînd seara în Gara de Nord, am fost preluat de doi jandarmi, care m-au băgat într-o dubă (și asta se întîmpla pentru prima oară). Tata m-a văzut și mi-a făcut cu mîna, însă de departe.

Am fost predat tocmai la Prefectura Capitalei. Nu-mi amintesc să fi plîns în timpul aventurii din tren. Însă odată ajuns acolo, am izbucnit; eram copleșit și dărîmat văzîndu-mă deodată într-o celulă întunecoasă și puturoasă, laolaltă cu tot soiul de figuri dubioase. Îmi amintesc vag de un pușcăriaș mai în vîrstă, care m-a luat părinteşte sub ocrotirea sa și, epuizat, am adormit. Chiar mi-a oferit o țigară ca să mă calmez — o tentație pe care am refuzat-o pentru prima dată în viața mea.

Pe la două noaptea am fost condus „sus", în biroul unui comisar, care mi s-a părut binevoitor. Acesta juca perfect rolul „polițistului cel bun", deși în acel moment nu-mi dădeam seama de asta. După ce am înghițit lacom paharul cu lapte cald pe care mi l-a oferit, m-a condus în fața unei mese, pe care fusese etalat întregul meu echipament de laborator.

„Știi să faci foc de artificii?" Sigur că știam! I-am explicat în amănunt că stronțiul dă o flacără roșie, bariul, una verde, potasiul, galbenă și așa mai departe. „Ai putea să faci și praf de pușcă?" „Sigur că aș putea!" — am răspuns eu cu mîndrie. „E ușor să prepari nitroglicerină?" I-am răspuns că așa ceva n-am preparat niciodată, pentru că e periculos, însă de ușor, e ușor. Atunci el a spus că întregul meu echipament de laborator va fi confiscat și m-a pus să semnez o declarație, ce fusese bătută la mașină în timpul interogatoriului. Am semnat-o fără să citesc prea mult din ea, așa cum am mai făcut de multe ori după aceea. Sunetul sticluțelor mele Erlenmeyer sparte, ca și al mojarului meu de porțelan scump a pus capăt întrevederii.

Nu știam, în acel moment, că palma comisarului fusese deja unsă cu o sumă adecvată din partea tatălui meu. Am fost nespus de surprins și de ușurat cînd am fost condus la

poarta Prefecturii și eliberat, în lumina cenușie a zorilor, în brațele tatei, care mă aștepta.

Șperțul, sau bacșișul turcesc, era lubrifiantul semioficial al întregului sistem, corupt, care domina România acelor timpuri. Însă în ciuda aspectului său profund imoral, acest sistem și-a avut avantajele sale: lui îi datorez viața, ca de altfel majoritatea evreimii române care a supraviețuit în România în timpul războiului.

Timp de cinci ani am fost „vacile de muls" ale autorităților. Cînd guvernul a decis să se constituie o divizie de vînători de munte, prin mijlocirea comunității, mii de evrei au fost aleși să cumpere și să „doneze" cîte o pereche de schiuri la comandamentul militar. Radiourile noastre, mașinile de scris, chiar și termosurile noastre au sprijinit „efortul de război". Banii, în special „cocoșeii", napoleonii de aur, au fost mijlocul principal cu ajutorul căruia am supraviețuit. Comunitatea evreiască a fost silită să plătească un „impozit" special pentru efortul de război.

La un moment dat, supunîndu-se presiunilor *gauleiter*-ului nazist, ambasadorul Germaniei, Manfred von Killinger, guvernul a decis să-i deporteze pe toți evreii din sudul Transilvaniei, inclusiv din Timișoara. (Nordul Transilvaniei făcea parte la acea vreme din Ungaria; evreii de acolo au fost deportați la Auschwitz.) În fața acestui pericol, bătrînul timișorean, avocatul Carol Reiter, președintele organizației sioniste din Transilvania, a adunat o sumă considerabilă de „cocoșei" și, cu ajutorul binevoitor al lui Mihai Antonescu, [ministrul de Interne], s-a obținut suspendarea deportărilor. Mijlocitorul acelei afaceri a fost soția ministrului.

Am supraviețuit datorită acestui sistem corupt. În diferite etape ale anilor mei petrecuți în Valahia, șperțul mi-a salvat viața, mie și multor altora din jurul meu.

Nu era nimic de admirat, desigur, în acest sistem împămîntenit al bacșișului, însă el întruchipa vechea înțelepciune populară românească: „La plăcinte, înainte, la război, înapoi". Concetățenii mei nu au pierdut niciodată vreo oportunitate în acest sens. Ungurii, spre deosebire, au luat războiul și ideologia rasistă în serios: ei și-au trimis evreii în

lagărele de exterminare germane și, dintr-un eroism descreierat, și-au transformat capitala în ruine, într-un asediu fără rost, cu numai cîteva luni înainte de prăbușirea mașinii de război naziste. Românii nu au luat niciodată nimic în serios. Dimpotrivă, deși aliați ai germanilor pe frontul rusesc, imediat după bătălia de la Stalingrad, în 1942, au încercat să găsească diferite căi spre a negocia cu Aliații occidentali. Nu au lipsit nici de aici masacrele, ca, de pildă, genocidul odios al evreilor de la Iași sau deportările în masă în Transnistria. Acolo au murit de foame și în urma epidemiilor zeci de mii de oameni. Au existat persoane ce ocupau poziții înalte — regele, regina-mamă, ca și unii politicieni și prelați ai Bisericii — care priveau mizeria în care se zbăteau evreii cu o condescendență filantropică. Aceste persoane au ajutat în diverse ocazii Comitetul de Ajutor Evreiesc, care a funcționat la București pe toată durata războiului. Antisemitismul popular, adînc înrădăcinat al românilor era contrabalansat de lăcomie, de ocazia de a mai lua încă o piele de pe noi, iar în ultima parte a războiului, de calcule prudente. Însă chiar și în pofida celor spuse aici, le sînt și azi recunoscător românilor pentru că am scăpat cu viață.

Ce s-a întîmplat cu laboratorul meu de chimie? Mi-am consolidat activitatea cu ajutorul unui coleg de școală, Fredy. Părinții lui locuiau într-o vilă elegantă de pe Bulevardul Mărăști. Mi-am instalat laboratorul într-o încăpere confortabilă din pivnița lor (Fredy și-a pierdut repede interesul...). De cîteva ori pe săptămînă, după școală, luam tramvaiul 3 pînă la capătul liniei și lucram în laborator. Printr-un capriciu al sorții, în alte încăperi din aceeași pivniță trăiau ascunși cîțiva tineri sioniști; cînd mișcarea le-a fost interzisă, ei au fost împrăștiați de la ferma agricolă de la Fundeni, unde se pregăteau să emigreze. Acolo l-am cunoscut pe Haim „Kop“ („Căpățînă mare“), care a devenit, fără să știe, unul dintre făuritorii viitorului meu.

3

Alma Mater

M-am trezit îmbrăcat ca un gîndac, într-un șorț negru încheiat la spate, cu un enorm guler alb și cu un pampon roșu. Aceasta era ridicola uniformă a școlii elementare de băieți „Nicolae Golescu", pe care am fost silit să o port timp de trei ani. După ce făcusem clasa I într-o școală modernă și liberală din Timișoara, unde fetițele și băieții învățau împreună și purtau haine normale, am regresat cu cîteva decenii la școala conservatoare din București, în uniforma asexuată de avorton. Singura probă de masculinitate o dădeai atunci cînd erai bătut la palmă în fața întregii clase. La împărțirea diplomelor, eram împodobiți și cu o coroniță de lauri, din hîrtie — aurie, argintie sau arămie.

Primii mei trei ani de gimnaziu au trecut fără evenimente speciale. Disciplina era foarte severă. În general, școlile erau un fel de instituții militare. În fiecare dimineață, se ridica steagul în careu și se cînta imnul. Din uniforma kaki făcea parte și o șapcă, pe care arboram cu mîndrie galbenul Liceului „Mihail Eminescu" din Calea Rahovei și, mai important, un ecuson de aceeași culoare, pe care era înscris numărul matricol, cusut pe mîneca stîngă. Băieții de gimnaziu purtau pantaloni scurți; pantalonii lungi erau privilegiul liceenilor. Pe stradă sau în public, eram obligați să purtăm uniforma kaki, cu numărul matricol la vedere. Eram supuși în permanență controlului „monitorilor", băieți sadici din clasele superioare. La cea mai mică abatere, ni se scădea nota la purtare. Nu ne era îngăduit, desigur, să ne

întîlnim cu fetele, care, în treacăt fie zis, purtau și ele uniforme și numere de identificare. Liceul de fete „Domnița Ileana“ era lipit de liceul nostru. Nici nu se punea problema să fumezi sau să fii văzut la film, cu excepția desenelor animate, ca *Silly Symphonies* sau cele cu Betty Boop, Felix și Mickey sau Stan și Bran. Pe deasupra, trebuia să fim întotdeauna tunși „chilug“, ca un ou golaș. Monitorii aveau întotdeauna la ei mașinile de tuns și erau oricînd pregătiți să facă o „cărare“ pe capetele nedisciplinate. Dacă aș fi apucat liceul, în cel de-al cincilea an de colegiu, aș fi beneficiat și eu de purtarea pantalonilor normali și de un păr mai lung, tăiat „căldare“, și chiar de o cravată de culoare kaki, la ocazii speciale; dar nu am avut norocul să ajung la acest stadiu.

In pofida disciplinei riguroase, viața la școală a fost agreabilă pînă în vara cu aventura chimică din trenul rapid. Aveam, bineînțeles, și profesori antisemiți declarați; îmi amintesc și azi de prigoana profesorului de geografie Vasiliu. Mă obișnuisem să fiu trimis „la Palestina“ de colegii mei. Însă pe de altă parte, eram scutiți de orele de religie, iar directorul Gheorghiu ne-a dat posibilitatea să le înlocuim cu lecțiile de ebraică ale profesorului Rispler (pentru care părinții noștri plăteau ceva pe deasupra...).

Toate acestea au luat sfîrșit într-o bună dimineață, cînd la careu a fost citită o listă cu numele elevilor evrei, cărora li se ordona să părăsească imediat incinta școlii. A fost un prilej de veselie pentru colegii noștri români: ne-am adunat ghiozdanele și am fost nevoiți să ajungem la poartă trecînd printr-un „coridor polonez“, sub o ploaie de înjurături, pumni, picioare și rigle. Pentru mine a fost ca și cum aș fi fost izgonit din rai de îngerii răzbunători, cu săbiile lor de foc.

Ce a urmat? În loc să fie o rutină, școala a devenit o luptă zilnică pentru supraviețuirea intelectuală. Mii de elevi evrei din București au trăit această experiență. Bineînțeles, zeci sau poate sute de învățători și profesori evrei și-au pierdut slujba. Toți s-au îndreptat către singurul liceu evreiesc de băieți din București, Liceul „Cultura Max Aziel“ de pe strada Sborului. Peste noapte, numărul elevilor instituției s-a înzecit, iar lecțiile se făceau în schimburi și în clase supraaglomerate. Cu toate acestea, era încă o școală nor-

mală, cu laboratoare, sală de gimnastică și o curte mare. Dar, într-o bună dimineață, am găsit la poartă o gardă militară germană. „Cultura“ devenise un cartier militar oarecare. Am fost aruncați din nou pe stradă.

Răspunsul imediat a fost improvizația creativă. Liceul nostru s-a fragmentat, funcționînd într-o serie de locuințe și case particulare închiriate, mutîndu-se din casă în casă, stradă cu stradă, în cartierul evreiesc, în funcție de circumstanțe. „Cultura“ s-a împărțit în „Cultura A“, „B“, „C“ ș.a.m.d., iar anul școlar a fost reluat, fără laboratoare, biblioteci și săli de gimnastică, pe Sf. Ion Nou, Anton Pann, Arionoaiei și la zeci de alte adrese, parte dintre ele pentru fete. Deseori, pentru a ajunge în „clasa“ noastră, trebuia să traversăm numeroasele încăperi ale locuinței împrumutate și la fel făceau și profesorii. Secretariatul era instalat într-o fostă bucătărie. Desigur, nu era permis nici un zgomot și profesorii erau nevoiți să vorbească mai mult în șoaptă, pentru a nu deranja celelalte ore, din camerele alăturate. (De la această regulă făcea excepție doar teribilul profesor matematician Rafael Faion.) În timpul recreațiilor, eram avertizați să nu facem gălăgie în timp ce ne jucam în micile curți și grădini domestice, ca să nu atragem dușmănia vecinilor.

Funcționa, de asemenea, și un institut politehnic evreiesc, fără ateliere și laboratoare, ca și o facultate de medicină, și aceasta fără laboratoare sau sală de disecții. Conservatorul funcționa pe lîngă o orchestră simfonică evreiască.

Nu mai existau uniforme, nici disciplina militară, nimic din dichisurile folosite în școlile „de afară“. Nu se mai „ieșea la tablă“, pentru că tabla se muta din loc în loc. Și cu toate acestea, ce mai școală a fost! Fiecare cuvînt învățat își avea semnificația sa profundă și fiecare zi de școală era o mică victorie în lupta noastră pentru supraviețuirea intelectuală. Și asta cu atît mai mult după ce am fost înrolați în detașamentele de muncă obligatorie, unde mergeam în timpul zilei, și frecventam școala numai seara, cu bășici în palme, vînătăi pe corp și picioarele înghețate. Profesorii noștri erau adevărați misionari.

În acești primi ani de război, părinții noștri puteau încă să-și cîștige existența; pentru o vreme, li s-a permis să-și păstreze magazinele, atelierele și alte afaceri, cu condiția ca acestea să fie „românizate", prin cooptarea remunerată a unui român neaoș, bine plătit. Comunitatea evreiască s-a îngrijit ca fiecare copil să meargă la școală și ca fiecare profesor concediat să primească un mic salariu.

Toate lecțiile noastre erau impregnate de sensul actualității, chiar și cele de latină. În cuvintele lui Ovidiu — „Cum subit illius tristissime noctis imago..." — prin care el își lua rămas-bun de la Roma, înainte de a fi trimis în exil în Tomisul barbar, noi vedeam un ecou al situației în care s-au aflat atîția dintre coreligionarii noștri exilați, nevoiți să-și părăsească casele. Și astfel, cu fiecare lecție, învățam înțelepciunea în hexametri. Bătrînul profesor Salzberg, aproape orb, pe care noi îl porecleam „Baba", ne învăța că: „Sapiens omnia secum portat" („Înțeleptul duce totul cu sine" — adică în mintea sa) și eram cu toții de acord că „Fortuna vitrea est — cum splendet spargitur!" („Norocul este ca sticla — cu cît strălucește mai tare, cu atît se sparge mai ușor"). De la „Baba" Salzberg am învățat și lozinca vieții mele: „Fata volentes ducunt — nolentes trahunt" („Soarta îi îndrumă pe cei înțelepți și îi înrobește pe recalcitranți").

Unul dintre profesorii noștri de latină, viitor conducător comunist, ignora cu totul programa școlară și ne vorbea despre situația socio-economică a Imperiului Roman, dîndu-ne de citit texte despre Grachi și despre Spartacus. Tatăl său, filozoful I. Brucăr, directorul Liceului Pedagogic Evreiesc, de pe strada Principatelor Unite, era specializat în filozofia vitalistă bergsoniană, iar noi, tineri marxiști cu capete înfierbîntate, ne obrăzniceam să-l contrazicem.

Influența cea mai profundă asupra mea au avut-o seminariile în care elevii prezentau subiecte la alegere. La vremea aceea, părăsisem deja chimia (pentru că exploatasem deja toate plăcerile pe care mi le putea oferi laboratorul meu de chimie anorganică, iar la chimia organică nu aveam mijloace să trec). Dacă memoria nu mă înșeală, am prezentat trei seminarii — despre hormoni (o noutate în epocă),

despre misterioasa Atlantidă și despre *Utopia* lui Thomas Morus. Se pare că centrele de interes care m-au însoțit de-a lungul vieții — biologia, istoria și socialismul — deja se conturaseră.

Interesul pentru *Utopia* a marcat aderarea mea timpurie la o mișcare de tineret sionistă de stînga. Căutam utopiile pretutindeni unde le puteam afla, de la Platon pînă la Campanella și Fourier. În acele timpuri, tot ce era considerat utopic era sinonim cu frumosul. Încă nu făcusem cunoștință cu teribilele distopii ale lui Aldous Huxley sau Orwell. Și chiar dacă le-aș fi cunoscut, le-aș fi considerat, deopotrivă cu idolii mei marxiști de atunci, reacționare.

Însă distopia ajunsese în pragul ușii noastre, fără să ne dăm seama. Cînd Basarabia a fost cedată forțat Uniunii Sovietice, sute de tineri evrei din generația fratelui meu au luat trenul către Utopia. După doi-trei ani, o mînă de supraviețuitori au reușit să scape și să se întoarcă la București. Relatările peripețiilor lor de acolo au fost categorisite imediat de mai-marii noștri drept propagandă fascistă dușmănoasă.

În acei ani încă ne mai hrăneam cu epopeea Războiului Civil din Spania. Îmi amintesc cum sorbeam fiecare cuvînt al vreunui *companeiro* care luptase în Brigăzile Internaționale. Paul, un cunoscut, ceva mai în vîrstă decît mine, care, așa cum pretindea, nu fusese acceptat ca voluntar în Spania din cauza vîrstei sale prea mici, a învățat spaniola și s-a specializat în geografia iberică, fiind recompensat cu porecla „Pepe Nebunul".

Astăzi îmi este greu să-mi imaginez cum de aveam pe atunci timpul și energia să duc o viață atît de frenetică. Din zori, începeam cele opt ore obositoare de muncă obligatorie, după-amiaza aveam patru ore de școală, iar seara tîrziu activam în mișcarea de tineret. Iar toate acestea combinate cu statul la coadă pentru alimente și cu călătoriile de la un capăt la altul al orașului, fie înghesuit pe scara tramvaielor, fie pe jos, adesea cu picioarele înghețate bocnă.

Nu doar tinerețea noastră era aceea care ne mîna, ci și o plăcere aproape isterică de a trăi din plin fiecare zi de via-

ță civilizată de care încă mai aveam parte: coșmarul deportării și al morții ne însoțea pretutindeni.

Curînd, s-a terminat totul. Liceul a fost închis, iar majoritatea profesorilor au fost trimiși în lagărul de la Tîrgu-Jiu, fiind socotiți partizani comuniști. Unii dintre tinerii mei camarazi din mișcare, care au pornit spre Palestina au murit înecați la scufundarea vasului „Struma". În fine, și mișcarea noastră de tineret a fost interzisă și risipită, iar mulți dintre colegi au fost arestați și judecați; cea mai tînără dintre aceștia, Kiti Kalma, împlinise de curînd 12 ani. Una dintre primele mele iubiri a pierit și ea pe „Struma". Mulți ani după aceea am aflat că un submarin sovietic, și nu unul german, torpilase vasul nenorocos.

Oricum, școala luase sfîrșit. În pas cu înaintarea Armatei Roșii, bombardamentele aliate deveniseră o sălbatică rutină zilnică; timp de cinci luni, în 1944, avioanele americane au aruncat zilnic „covoare" de bombe, pentru ca englezii să arunce noaptea cu bombe cu fosfor incendiar .In treacăt fie zis, viața era mai ușoară aici decît în Londra supusă raidurilor germane. Bombardierele aliate decolau de pe aeroportul din Foggia, Italia, iar stația germană de radio „Ilse 2" avea suficient timp să ne informeze în legătură cu direcția aleasă de fortărețele zburătoare. Cînd ținta lor era Bucureștiul, și nu rafinăriile de la Ploiești, aveam destul timp să ne terminăm treaba și să ne refugiem în adăpostul cel mai apropiat, înainte de a începe prăpădul.

4

Cvintetul Wagner

Înainte de a mă aşeza la pianul lui Moreli, mi-am şters noroiul de pe bocanci şi mi-am spălat la repezeală murdăria de pe faţă şi de pe mîini. Apoi, alături de prietenii mei, am început să repetăm cvintetul pentru pian al lui Haydn. În cele două ore, pînă cînd a trebuit să ne grăbim să ajungem la casele noastre — înainte de fatidica oră zece — am cîntat ca şi cum am fi fost mînaţi de o înflăcărare religioasă.

Vreme de doi ani am făcut muncă obligatorie, numită oficial „de folos obştesc". Privind înapoi însă, nu ne putem plînge, pentru că după-amiezele puteam merge la şcoală şi noaptea puteam să dormim acasă, în propriile noastre paturi. Ştiam prea bine că soarta noastră ar fi putut să fie deportarea în cadrul unui detaşament de muncă forţată undeva în ţară sau chiar într-un lagăr de exterminare. Pe braţ purtam banderola galbenă a detaşamentelor de muncă, însă această obligaţie era mult mai puţin respectată în comparaţie cu aceea similară de la Liceul „Eminescu".

Evreii din Bucureşti nu erau obligaţi să poarte steaua galbenă, chiar dacă în unele oraşe de provincie existau asemenea „iniţative locale". Uneori, munca obligatorie putea să îmbrace forme specific „româneşti", bine şperţuite: de pildă, cîteva sute de evrei bucureşteni au fost concentraţi să lucreze la Institutul de Statistică. Nici o minte sănătoasă nu poate să găsească o justificare pentru realizarea unui recensămînt al populaţiei în toiul războiului, cînd pe frontul rusesc mureau mii de oameni, iar numărul victimelor făcu-

te de bombardamente nu putea fi estimat. Fără îndoială că în această afacere burlescă, dar foarte convenabilă, erau amestecate persoane din cercuri înalte.

„Cămășile verzi“ ale Legiunii Arhanghelului Mihail, Garda de Fier, erau, desigur, „active“ încă din a doua jumătate a anilor '30. În timpul rebeliunii lor din ianuarie 1941, în București au fost măcelăriți peste o sută de evrei, unii fiind spînzurați de cîrligele Abatorului Central.Însă armata condusă de Mareșalul Antonescu a pus capăt rebeliunii și i-a trimis pe conducătorii legionari în închisoare, de unde unii au fost eliberați două decenii mai tîrziu, „reeducați“ chiar de regimul comunist.

Mareșalul Antonescu, șeful armatei și apoi „Conducător“, dictator al României, era un aliat prea important pentru mașina de război germană. Așa că nemții au acceptat înlăturarea de la putere și încarcerarea legionarilor. Regimul militar care conducea România a fost antisemit sub aproape toate aspectele, cu excepția anihilării fizice organizate. Deși a existat pogromul de la Iași, iar evreii bucovineni și dorohoieni au fost deportați în Transnistria, regimul de persecuții și de jaf a fost mai mult o prelungire a antisemitismului popular tradițional în România decît o sistematică exterminare în masă. Într-un sens, aceșta a fost norocul nostru.

În vara lui 1943, am lucrat la ferma din Periș a primăriei bucureștene, unde culegeam roșii, mazăre și alte zarzavaturi. Era o muncă fizică grea, răsplătită din cînd în cînd de grădinarul-șef Dănălache și de subordonații lui cu cîte un ciomag. Însă după-amiaza și seara eram liberi; mergeam la școală și ne vedeam de viețile noastre. În timp ce unii din detașamentul nostru de muncă foloseau serile ca să meargă la cursele de cai sau chiar să viziteze faimosul stabiliment cu lumini roșii al orașului, Crucea de Piatră, grupul meu de prieteni avea cu totul alte preocupări și eram porecliți „Grupul Wagner“.

Într-un fel, ceilalți aveau dreptate să ne ironizeze printr-o astfel de poreclă. Ne plăcea muzica clasică, iar cultura germană era în floare, n-aveai ce-i face. Eram cuceriți cu totul de geniul lui Richard Wagner, chiar dacă știam prea

bine că el era profetul antisemitismului modern. Mai cu seamă eu eram sensibil la influența germană, pentru că dintotdeauna citisem mult în această limbă — fiind, de altfel, singurul din grupul meu cu asemenea preocupări. Cumva, reușeam să fac diferența între ceea ce era bun și frumos în această cultură și neomenia contemporană, cu distorsiunile sale respingătoare — între „Volk der Dichter und Denker" („poporul poeților și al gînditorilor") și „Volk der Richter und Henker" („poporul judecătorilor și călăilor"). De pildă, prima mea carte de genetică, în care am citit despre noua teorie a eredității cromozomiale, m-a entuziasmat. Însă ultimul său capitol, pe care l-am ignorat printr-un fel de „rezervă mintală", vorbea despre rasele umane, eugenie și teoria rasială. M-au entuziasmat de asemenea și halucinațiile cosmologice din *Welteistheorie* a lui Hörbiger, chiar dacă știam că Hitler era un mare susținător al acestei cosmologii alternative germane, o elucubrație vînturată drept cucerire teoretică pur ariană.

Odată cu trecerea verii, ni s-a schimbat sarcina: munceam acum pe străzile Bucureștiului; curățam zăpada și spărgeam gheața cu tîrnăcopul. Era o muncă grea, dar ne aflam mai mult în centrul orașului, în apropierea casei și a variatelor evenimente culturale. Uneori, vecinii ne aduceau acolo, în stradă, ceai fierbinte și chiar ne invitau înăuntru să ne încălzim. De asemenea, puteam să o ștergem ușor pentru o oră sau două.

Nouă, evreilor, legea nu ne îngăduia să intrăm într-o instituție culturală sau să participăm la un eveniment, de la cinematografe pînă la universități și sălile de concerte. Însă nu ne-am dat bătuți. Uneori, ne furișam „pe șest", șperțuiam un controlor de bilete sau mergeam acolo unde eram tolerați în mod neoficial, de exemplu, la Alianța Franceză. Ne țineam totdeauna în umbră, lipiți de perete, lîngă cea mai apropiată ieșire. Pericolul și efortul îndulceau gustul fructului oprit. Așa am asistat în Aula Magna a Facultății de Fizică la prima prezentare a nou-inventatului microscop electronic și m-am minunat văzînd un bacteriofag lung de un metru proiectat pe un ecran. Furișat în timpul pauzei în sala Ateneului, l-am ascultat pe Enescu, gîrbovit

de boală, cîntînd la vioara sa sau pe marele pianist Wilhelm Kempff, alături de o orchestră aflată sub bagheta nazistului Mengelberg. La Alianța Franceză, am ascultat o conferință despre nou-descoperitul Saint Exupery.

Pentru un scurt și fericit interludiu, în primele luni ale lui 1944, grupul Wagner s-a hotărît chiar să-și interpreteze propria muzică. Eu urmam să fiu pianistul. Ca să spun adevărul, încetasem de mult, din copilărie, să mai iau lecții de pian. Dar ca un fidel wagnerian, continuam să folosesc pianul pentru a descoperi leitmotive reale sau imaginare în libretele diferitelor opere, cum ar fi *La Bohème* sau mult mai puțin cunoscuta *Tiefland* de Eugene D'Albert. Era mai degrabă un fel de analiză muzicală, decît o interpretare la pian. Ideea de a forma un ansamblu de cameră nu a fost a mea.

Patru dintre colegii mei de școală și de detașament formaseră un cvartet de suflători: Moreli, concert-maistrul, era flautist, Lazăr cînta la fagot, iar verii Cohen la oboi și la corn. Eu am fost invitat să-i acompaniez într-un cvintet de suflători și pian de Haydn. Ne întîlneam să repetăm după-amiezele și, cu timpul, am început să ne legănăm cu ideea de a alcătui la un moment dat un grup de muzică de cameră amator. La acea vreme, existau numeroase asemenea ansambluri evreiești: întîi de toate, Orchestra Simfonică Evreiască — ea a dat mulți solișți și dirijori care mai tîrziu au atins o faimă mondială. Pînă la urmă, nu am avut șansa să formăm un asemenea grup permanent, pentru că, înainte de a cînta vreodată în fața unui public, cvintetul s-a risipit. Orașul a început să fie bombardat sălbatic, iar noi am fost supuși unei noi munci istovitoare și demoralizatoare. Istoviți de munca grea din timpul zilei, printre dărîmături și de nopțile nedormite, din cauza bombardamentelor, încolăciți la adăpostul pivnițelor, orice simulacru de școală sau de activitate culturală a încetat. Însă activitatea și pregătirea mea în cadrul mișcării de tineret au devenit din ce în ce mai intense și mai alerte.

Așa cum ne-a explicat ofițerul comandant al detașamentelor, noi, băieții de liceu, constituiam mîna de lucru ideală pentru dezgroparea cadavrelor din casele dărîmate de bombe; datorită vîrstei noastre, eram suficient de agili ca

să ne tîrîm printre zidurile și planșeele căzute. Tineri fiind, se presupunea de asemenea că sîntem și mai puțin impresionați de carnagiul descoperit la fiecare pas.

Mii și mii de civili au fost uciși în bombardamente numai în București și se pare că nu a fost comunicat niciodată vreun număr oficial. În oraș nu existau adăposturi aeriene adecvate. Cu cît clădirea avea mai multe etaje — așadar, cu cît deasupra capului nostru se găseau mai multe planșee de beton — cu atît siguranța oferită de adăpostul pivniței era mai mare. Deseori însă planșeele de beton, cedînd, îngropau oamenii adăpostiți sub ele, iar bombele căzute oblic lăsau blocuri întregi aninate periculos de cîțiva stîlpi intacți. Lucram, desigur, fără căști de protecție, folosind drept unelte lopeți și tîrnăcoape primitive.

În canicula verii, praful molozului și mirosul morții erau insuportabile. Cu timpul însă ne-am obișnuit cu cadavrele, ce păreau niște marionete albe acoperite de moloz, și cu fragmentele palide de corpuri îngropate. Poate că într-adevăr tocmai de la vîrsta noastră necoaptă ne venea nonșalanța cu care ne mîncam sandvișurile aduse de acasă și ne spuneam bancuri, în mijlocul tuturor acestor tragedii.

Deși întreg Bucureștiul era bombardat, o fîșie largă, care se întindea spre nord de Gara de Nord și era aflată la cîteva sute de metri de Calea Griviței, unde locuiam noi, era supusă unor bombardamente „în covor". Această parte a orașului se asemăna cu o panoramă de pe lună. Spre Triaj și Chitila nu mai rămăsese în picioare nici o casă și nu mai locuia nici un suflet. Doar niște cîini vagabonzi își mai duceau viața pe acolo. Într-una din zile, lucram printre ruinele unui depozit subteran de combustibil, cînd a început un bombardament de zi. Ne refugiaserăm în pripă într-un cimitir din apropiere, cînd covorul de bombe a început să cadă peste morminte, risipind în jur trupurile îngropate. Era o adevărată apocalipsă, numai că trupurile nu se reîncarnaseră. Era o scenă demnă de Hieronymus Bosch. Cvintetul Haydn ni se părea acum la o distanță astronomică.

O sarcină foarte specială a fost dezgroparea bombelor neexplodate. De fiecare dată, numai doi dintre noi lucrau în imediata apropiere a bombei, în timp ce restul detașa-

mentului privea de la o distanță sigură. Să lucrezi pe rînd, cîte zece minute, la cîțiva centimetri distanță de o bombă de o jumătate de tonă a fost o experiență foarte specială: încercam să nu vorbim, să nu facem nici un fel de zgomot și să ne mînuim uneltele cu cît mai multă blîndețe, ca să nu trezim monstrul. După ce bomba era dezgropată și tîrîtă încet afară, venea o echipă specială de condamnați „viețași", în zeghile lor negre cu roșu, care deșurubau focosul bombei. Departe de ei, făceam pariuri dacă bomba va exploda sau nu în mîinile lor. După ceva vreme, am fost convinși de faptul că acelea nu erau temutele bombe cu efect întîrziat, ci aveau doar simple defecte de fabricație, iar interesul nostru față de ele a scăzut. Condamnații pe viață probabil că și-au obținut grațierea promisă pentru participarea lor la loteria războiului.

Odată, o bombă americană a căzut peste o clădire de pe Calea Victoriei, unde erau încartiruite familii de ofițeri germani. Plafonul de beton s-a prăbușit peste adăpostul în care erau înghesuiți femei și copii. Am început, ca de obicei, să muncim cu bîctele noastre răngi și tîrnăcoape. Curînd, am fost împresurați de ofițerii germani de rang înalt, care se grăbiseră să-și caute familiile. Disperarea și lacrimile lor erau însoțite de țipete, înjurături și ghionți pentru ineficiența noastră, cuvîntul cel mai des folosit fiind „Saujuden". Și-au dat repede seama că nu eram în stare să-i ajutăm cu uneltele noastre rudimentare. Au adus ciocane pneumatice și soldați din unitățile Todt, iar cadavrele au început să apară. Înghesuiți într-un colț, țineam sub urmărire scena cu o plăcere sadică și, îndrăznesc să spun, chiar cu bucurie. A fost pentru noi o dulce anticipare a atît de mult doritei înfrîngeri a nemților — a acelor generali și colonei care erau acum acoperiți de moloz, plîngînd lîngă trupurile soțiilor și copiilor lor morți. Încă și astăzi mă cutremur la amintirea amestecului de bucurie și de rușine, pe care mi-o provoca bucuria.

În iulie 1944, cînd Armata Roșie eliberatoare se afla la porțile Iașiului, am dezertat din detașamentul de muncă. În viața mea urma să înceapă o nouă perioadă.

5

Tinerii Paznici

Troika subversivă din care făceam parte obişnuia să se întîlnească în apartamentul lui Zeew, de pe splaiul urît mirositor al Dîmboviţei de atunci. Jacques era şeful şi noi doi eram subalternii. Mişcarea noastră funcţiona în ilegalitate şi folosea bine-cunoscutele metode subversive ale comuniştilor. Nu aveam dreptul să ştim cine făcea parte din troika superioară nouă, de care ţinea Jacques, şi nici cine era şeful acesteia. Ne întîlneam o dată pe săptămînă pentru ceea ce se numea *siha* („discuţie", în ebraică), ceva ce semăna mai mult cu o şedinţă de îndoctrinare, decît cu o discuţie. Dar la acea vreme şi la acea vîrstă preferam să ne însuşim o doctrină, nu să o discutăm. La ordinea zilei era Lenin, combinat cu socialistul din Odessa, Ber Borochov, cu o nuanţă de Troţki.

În timpul războiului, făcusem parte din mişcarea sionistă de tineret „Haşomer Haţair" (Tînărul Paznic). Multă vreme, aceasta a fost doar una dintre multiplele mele activităţi; iar după arestarea conducătorilor săi, în 1942, şi după ce mişcarea a devenit ilegală, timp de aproape un an, am pierdut orice contact cu camarazii mei din ilegalitate. Întîlnirea întîmplătoare cu Haim Kop, în pivniţa-laborator de pe Bulevardul Mărăşti, a fost cea care a reînnodat relaţia. Pentru o vreme, şi ca acoperire oficială, între altele pentru părinţii mei, Haim a jucat rolul profesorului meu particular de ebraică. În 1944, cînd soarta războiului părea să se fi decis, mişcarea a devenit centrul unic şi exclusiv al vieţii

mele — şi aşa avea să rămînă în următorii cinci ani. Eliberaţi, în sfîrşit, de coşmarul Holocaustului şi urmărind ofensiva glorioasă a Armatei Roşii, trăiam într-o stare de euforie continuă. Aveam convingerea fermă că anii de suferinţă vor da naştere unei lumi mai bune şi mai frumoase. În mintea noastră, revoluţia mondială atoteliberatoare ne bătea la poartă.

Haşomer Haţair a avut o istorie complexă, în care se reflectă entuziasmul tineresc şi socialismul revoluţionar al primei jumătăţi a veacului al XX-lea. Mişcarea îşi are originea în perioada de după primul război mondial. A apărut la Viena, ca o sinteză între organizaţia pseudomilitară de cercetaşi a lui Baden Powell şi romantismul naţionalist al mişcării germane *Wandervogel*. Fiind o mişcare naţională evreiască de cercetaşi, ea a fost sionistă încă de la început şi predica întoarcerea la origini, la ţara strămoşească. Haşomer Haţair a continuat să participe la jamboreele mondiale ale cercetăşiei* pînă la începutul celui de-al doilea război mondial.

În anii '20, sub influenţa cercetaşilor, a primilor *shomrim* care au emigrat în Palestina şi s-au integrat vieţii comunitare în kibuţuri, ca şi sub impresia confruntărilor sociale din Polonia, Haşomer Haţair şi-a însuşit o ideologie de extremă stînga. Simbolul cercetaşilor, crinul, a fost păstrat, fiind încadrat în steaua lui David, pe fondul unui steag roşu. Mişcarea este încă vie în diferite ţări din lume, îndeosebi în Israel, şi, deşi a suferit adaptări potrivit vremurilor, ea încă mai educă mii de tineri entuziaşti şi cu sensibilitate socială.

Trebuie să menţionez că în România funcţionau vreo şapte mişcări de tineret sioniste, reflectînd în formă em-

---

* Termenul de „jamboree" însemna, în limba pieilor roşii, adunarea tuturor triburilor. Folosit pentru prima oară de englezi, el denumeşte cel mai important eveniment mondial cercetăşesc destinat tinerilor, băieţi şi fete, cu vîrsta cuprinsă între 14 şi 17 ani.

Actualmente, o Jamboree Mondială are loc o dată la patru ani. Este o ocazie cu care tineri din spaţii geografice extrem de diferite se întîlnesc şi participă la programe educative în domenii foarte variate. Primul eveniment de acest gen a fost organizat în Anglia, în 1920. (*N. trad.*)

brionară numeroasele partide politice ale statului evreiesc în formare, de la o dreaptă fascizantă, trecînd prin organizațiile religioase și pînă la extrema stîngă a lui Haşomer Haţair.

Ne înjghebaserăm un amestec straniu de ideologii și convingeri. Acesta era reflectat de cele trei imnuri pe care le cîntam întotdeauna într-o ordine determinată: întîi *Hatikva*, imnul sionist, apoi *Tehezakna*, imnul sionist muncitoresc și, în fine, *Internaționala* comunismului mondial. Acest straniu și lung ritual nu ne obosea niciodată și nu am sesizat în vreun fel burlescul situației. Probabil că în zilele noastre am fi etichetați drept „comuniști naționali". Dacă ar fi să ne raportăm la scrierile sociologului rus din Odessa, de la începutul secolului al XX-lea, Ber Borochov, eram convinși că pentru evrei unica posibilitate de a scăpa de antisemitism pentru totdeauna și de a deveni parte integrantă a proletariatului mondial era restructurarea socială și clădirea unei societăți normale în Palestina. Visam să construim o piramidă socială „sănătoasă", cu o pătură largă de țărani și muncitori, care să-și ducă propria luptă de clasă, asemeni tuturor celorlalte națiuni ale lumii. Doar după ce am fi înfăptuit propria noastră revoluție în propria noastră patrie ne-am fi putut aștepta să fim acceptați ca egali în comunitatea frățească a lumii comuniste. Singura contradicție tulburătoare era că noi doream ca toți muncitorii să fie organizați în colectivități comuniste, în kibuțuri, fapt criticat de toți marxiștii în afară de noi și considerat o utopie. Haşomer Haţair și alte mișcări similare au reușit să întemeieze sute de kibuțuri, care există pînă în zilele noastre și care sînt admirate de lumea întreagă, însă dacă a existat vreodată luptă de clasă în Israel, membrii kibuțurilor nu au avut prea mult de-a face cu ea.

Marxismul revoluționar și ideea misiunii personale de a deveni cît de curînd un muncitor al pămîntului într-un kibuț mergeau mînă-n mînă cu o stranie atitudine etică spartană. Mișcarea își avea și ea Cele Zece Porunci ale sale, dintre care cea mai originală era abținerea de la băutură și de la fumat și neprihănirea sexuală. Credeam că o viață sexuală moralmente curată era posibilă numai în cadrul social

sănătos al comunității dintr-un kibuț. Nicăieri altundeva nu putea exista o adevărată egalitate între sexe și o educație liberală și modernă pentru copii.

Afiș al organizației Hașomer Hațair

Tovarășii mei de generație au respectat în literă aceste porunci și mai ales pe aceasta, a zecea. Mulți dintre colegii noștri din alte mișcări de tineret, și uneori chiar unii dintre conducătorii mai vîrstnici ai organizației noastre, își băteau joc de noi; unul dintre ei chiar ne-a poreclit „tinerii eunuci". Din fericire, am rămas nefumător pînă astăzi și cu toate că apreciez o băutură bună, nu am exagerat niciodată. În rest, sînt convins că în acei ani în care am organizat și am condus mii și mii de copii și de tineri, asumarea unei abstinențe sexuale temporare a fost esențială pentru reușita noastră. Părinții care-și lăsau copiii în grija noastră trebuiau să fie siguri de „puritatea" intențiilor noastre. Pe scurt, eram un grup ciudat de tineri comuniști, care-și respectau legămîntul de castitate și de sărăcie cu devotamentul unor călugări.

De pildă, odată, vreo cîțiva ani mai tîrziu, unul dintre conducătorii noștri a fost prins în pat cu o fată din mișcare. Sentința a fost grabnică: fata a fost trimisă de urgență în Palestina, iar băiatul a fost silit să rămînă în România

pînă la sfîrșitul perioadei misiunii sale. Din fericire, în acest caz, ei și-au reînnodat relația mai tîrziu, în Israel. Dar au existat și cazuri în care iubiri tinere au fost sacrificate pe altarul cauzei. Hadassa era o tînără conducătoare care trebuia să însoțească un grup de copii în Palestina, trecînd prin Olanda. Arie, iubitul ei, *menahel* (conducător de grup) și el, ne-a implorat să-l lăsăm să plece împreună cu ea. Însă pentru Olanda nu mai era nevoie de altcineva, iar el era conducătorul unei secții dintr-un oraș moldovenesc și nu puteam, ziceam noi, să renunțăm la serviciile lui. Arie a rămas blocat în România în următorii cîțiva ani. Cînd, în cele din urmă, a reușit să ajungă în Israel, era prea tîrziu.

Tratam cu dispreț dansurile de societate — erau îngăduite doar „dansurile populare"; în loc de tango, vals sau charleston, dansam hore în varianta lor hasidică sau polka. Noi, băieții, respingeam orice comportament cavaleresc față de fete, deoarece credeam că o asemenea purtare era una dintre deghizările inventate de societatea burgheză pentru a ascunde exploatarea și discriminarea femeilor. În taberele de vară și în fermele de pregătire agricolă aveam dormitoare mixte: fetele se schimbau discret sub păturile lor, iar băieților le era interzis să le privească pe furiș în acest timp. Ciudat este faptul că aproape întotdeauna discreția a fost respectată cu sfințenie.

În Hașomer Hațair simțeam că facem parte dintr-o elită, că sîntem „cei aleși" să meargă înaintea turmei. Poate că eram admirați, dar nu eram iubiți de tinerii din celelalte mișcări. Elitismul nostru se trăgea dintr-un amestec de ascetism moral și de superioritate ideologică și intelectuală. În consecință, ne recrutam membrii mai ales dintre liceeni aparținînd păturii mijlocii, cu toate că încercam cu disperare să înrolăm și cîțiva ucenici și meseriași tineri, pe care de regulă îi răsfățam. Aceasta coincidea și cu situația din Partidul Comunist, aflat în ilegalitate; în rîndurile sale, intelectualii erau mai numeroși decît muncitorii, ca și evreii în raport cu ne-evreii. Situația aceasta a reprezentat sămînța viitorului antisemitism postcomunist, justificînd *post factum* teza noastră borochoviană.

Trebuia, de asemenea, să ne reducem la minimum relațiile cu familia. „Revolta fiilor", după titlul unui poem al poetului ebraic Shimoni, predica o respingere totală a educației și a stilului de viață al părinților noștri. Adesea, cînd părinții nu erau suficient de înțelegători, ruptura era totală. Se întîmpla frecvent ca adolescenții, drept „protest", să fugă de acasă, lucru considerat dovadă supremă de devotament față de idealurile noastre. Și totuși, în ciuda tuturor acestor extremisme grotești, și în pofida părului încărunțit și a inimii imbătrînite, consider acești ani petrecuți în Haşomer Hațair drept cei mai frumoși ai tinereții mele.

Doar datorită acestei mișcări sînt un liber cugetător pînă în ziua de azi, cînd toți cei din jur își caută refugiul într-un fel oarecare de înregimentare, adesea într-un obscurantism mistic și fanatic. Aceasta este rațiunea pentru care nu mi-am pierdut sentimentul de solidaritate cu cei persecutați, cu minoritățile în suferință, pentru care urăsc exploatarea de orice fel. Toate acestea își află rădăcinile în educația pe care mi-am însușit-o în mișcarea de tineret.

Mișcarea a fost, desigur, nonreligioasă, „a-teistă" în sensul propriu al cuvîntului, însă nu antireligioasă. În acele timpuri, prăpastia dintre credincioși și necredincioși nu era atît de adîncă așa cum este astăzi. Cercurile religioase, chiar și evreii habotnici, erau mult mai liberale decît urmașii lor fundamentaliști de astăzi. Roșcovanul rabin Beck, supranumit pe drept cuvînt „Rabinul roșu", un socialist religios, era unul dintre adulții ce ne sprijineau și lua deseori cuvîntul la adunările Haşomer Hațair. Unul dintre conducătorii noștri era nepotul marelui rabin hasidic din Buhuși; unele întîlniri aveau loc chiar în curtea rabinului. Prietenii noștri din organizația de tineret Bnei Akiva, care purtau tichii croșetate, aveau și ei idealuri sioniste și visau la kibuțuri ca și noi. Predecesorii spirituali ai obscurantismului și fanatismului mistic actual trăiau încă în lumea lor izolată, în orășelele și satele de munte ale Maramureșului. Educația pe care o primisem acasă nu era practic influențată de religie. Părinții mei erau mîndri de faptul că sînt evrei, dar

Rabinul Beck —
„Rabinul roșu“

religia lor era ritualul diluat al așa-numiților „neologi“. Nu am avut niciodată parte de o educație religioasă formală, cu excepția pregătirii pentru *Bar Mitva*, dar am învățat ebraica de mic copil, iar una dintre primele mele experiențe literare a fost o lectură din splendidele poeme sefarde medievale, cu o traducere în maghiară alături.

Mișcarea noastră a fost, de fapt, după cum spunea politologul Walter Laqueur, un curent special în mișcarea general europeană de descătușare a tinerei generații de sub autoritatea adulților. Acestea erau legiunile de tineri care au construit Uniunea Sovietică în anii '30 și, *mutatis mutandis*, care au format baza mișcărilor fasciste. Chiar și astăzi, după prăbușirea fascismului și a stalinismului, aureola tinereții noastre nu și-a pierdut strălucirea. Spre deosebire de aceste mișcări prăbușite, ca și de ultima manifestare a tineretului în revoltele studențești din anii '60, noi am construit ceva mai durabil, chiar dacă numai la scara unei mici țări din Orientul Mijlociu. Nutresc încă speranța încăpățî-

nată că societatea noastră umanistă de aici, din Israel, și realizările ei vor supraviețui ofensivei fanatismului religios — dimprejur și dinăuntru. Încă mă simt mîndru cînd văd în Israel, după o jumătate de veac, tinerii din Haşomer Haţair, în tricourile lor albastre, în fruntea manifestațiilor pentru dreptate și omenie.

Intrasem, desigur, în conflict cu comunismul oficial local. Linia stalinistă era deja dominantă și directivele oficiale ale partidului vizau interesul Uniunii Sovietice, nicidecum utopia noastră provincială din Palestina. Cînd Basarabia a fost anexată forțat la Uniunea Sovietică, membrii mișcării noastre de acolo au fost trimiși imediat în lagărele de dincolo de Cercul Polar. Bineînțeles, aveam o mai mare afinitate cu cercurile troțkiste, deja prigonite, care, fără să sprijine varietatea noastră de comunism național, cel puțin nu susțineau o unică patrie socialistă.

Totuși, furați de fervoarea și entuziasmul trezit de Armata Roșie victorioasă și eliberatoare, conducătorii mișcării noastre din Palestina au uitat de critica lor împotriva stalinismului. De aici înainte, trebuia să iubim două patrii, Palestina și Uniunea Sovietică, ca să nu mai vorbim de România, unde mai trăiam încă. Eram convinși că în curînd vom afla o cale de înțelegere cu tovarășii sovietici, vechii noștri dușmani. Trebuia, desigur, să uităm de simpatiile noastre troțkiste și să jurăm credință dogmei staliniste.

Această schimbare de direcție politică mi-a influențat viitorul. Aveam să aflăm pe propria piele care era prețul naivității noastre. După 20 de ani de suferințe și închisoare, cînd am ajuns, în sfîrșit, în Israel, am încercat zadarnic să-i conving pe șefii noștri de aici că visul lor în ce privea puntea de înțelegere cu patria sovietică, cu „lumea viitorului", fusese o iluzie puerilă și iresponsabilă, care pentru mulți dintre noi se transformase în coșmar.

6

Prima mea ilegalitate

Cămăruța de serviciu din apartamentul părinților mei de pe strada General Angelescu nu fusese niciodată locuită. Doamna Eva, femeia care ne ajuta la treburile domestice, avea o casă la periferia Bucureștiului și nu rămînea la noi peste noapte. În cinstea memoriei ei, menționez că aceasta nu a încetat să ne ajute nici chiar atunci cînd, prin lege, românilor nu le mai era îngăduit să lucreze pentru evrei. Eva Șoancă, măritată cu un bărbat ce trăise mai mulți ani în America, spunea că este rudă cu noi și ne-a propus să ascundă pe cineva din familia noastră în casa ei, în caz de nevoie.

Dintr-odată, camera de serviciu a început să fie locuită de un flux de camarazi, tineri refugiați, scăpați de iadul deportărilor din Slovacia și Polonia și care trecuseră ilegal în România. Am devenit parte dintr-o adevărată rețea de salvare, care prelua sute de tineri la frontiera de lîngă Turda și-i îndruma spre București. Deseori, dormeau și cîte doi în patul cel strîmt.

După Stalingrad, în 1943, regimul Antonescu s-a îmblînzit în mod straniu. Desigur, la acea vreme nu știam că emisarii regelui și ai dictatorului negociau în secret la Stockholm și Cairo condițiile încheierii unui armistițiu separat, însă cumva simțeam acest lucru. Trecuse ceva timp de la ultimele arestări, așa că Hașomer Hațair a început să se reorganizeze încet, cu mare grijă, în ilegalitate.

România a devenit în ultimii doi ani de război un refugiu pentru unii dintre supraviețuitorii holocaustului din Ungaria, Slovacia și Polonia. Sute de persoane intrau ilegal în România, sub ochii pe jumătate închiși ai regimului militar, pe la două puncte de frontieră, unde activau și tovarăși din Haşomer Haţair. Toți se îndreptau spre București, de unde o obscură companie de navigație turcească, numită „Orat", îi ajuta pe sioniști să emigreze în Palestina. Printre acești emigranți se numărau chiar și copii orfani din Transnistria, dintre sutele care erau îngrijiți în căminele Comunității Evreiești din București. Ambasadorul german la București, Manfred von Killinger, și chiar Sturmführer-ul Eichman, personajul de tristă amintire, au protestat în van pe lîngă autoritățile românești. De fapt, aceasta era o prelungire a eforturilor de organizare a emigrației ilegale din timpul războiului, eforturi descrise de Ruth Kluger și Peggy Mann în *The Last Escape* (*Ultima scăpare*).

În plină zi, în unul dintre scuarurile centrale ale cartierului evreiesc al orașului, pe Calea Văcărești, chiar în fața Primăriei de Negru, puteai vedea nenumărați tineri învîrtindu-se primprejur sau șezînd pe trotuar, vorbind în idiș sau ebraică în gura mare. Zvonurile și informațiile treceau de la unul la altul, toți fiind animați de perspectiva următorului vapor pe care urmau să se îmbarce la Constanța. Unul dintre acești refugiați, care a stat la mine acasă vreo cîteva săptămîni, scăpase de iadul răscoalei ghetoului din Varșovia. Relatările lui, făcute în calitate de martor ocular erau susținute de două răni urîte, simetrice pe care le avea pe gît, necicatrizate încă, semne ale baionetei germane ce-l atinsese în timp ce sărea din trenul morții, dar care ratase punctele vitale. Revolta s-a încheiat în mai 1943, iar în iulie teribila istorie era pe buzele tinerilor adunați pe lîngă Orat.

Cînd regimul Antonescu a decis să-i grațieze pe tovarășii noștri condamnați în 1942, cu intenția de a-i trimite în lagărul de la Tîrgu-Jiu, ordinele au fost încurcate și trei dintre ei au fost eliberați, apărînd pe neașteptate la Orat, unde se întîlnea toată lumea de obicei. După două ore, „concediul" lor neașteptat a luat sfîrșit, spre nedumerirea noastră, și au fost duși înapoi în lagăr.

Şi eu, la rîndul meu, am fost înscris să plec în Palestina, cu una dintre următoarele nave, în primăvara lui 1944. Chiar îmi luasem rămas-bun de la părinţii mei, cînd totul s-a schimbat. Cele trei vapoare, coşciuge plutitoare, supraîncărcate cu emigranţi, au plecat fără mine. Unul dintre ele, „Mefkure", a fost scufundat de naziști și nu a rămas nici un supravieţuitor. Nici pînă azi nu știu la bordul căruia dintre ele trebuia să călătoresc eu.

Întîmplarea care mi-a schimbat din nou viaţa a fost sosirea unui emisar palestinian din partea Hasomer, a unui *shaliah*, parașutat de britanici în teritoriul dușman. Acest om remarcabil, Eliezer, sau Dr. Niedermayer, conform documentelor sale false, ne adusese noi directive de la conducerea noastră din Palestina. Potrivit acestora, nu mai exista nici un motiv să fugim din calea înaintării armatei sovietice și să ne temem de o eventuală deportare în Gulag, pentru că libertatea mișcării de tineret sioniste fusese garantată. Cadrele tinere trebuiau să fie menţinute pe loc, sarcina cea mai urgentă fiind organizarea autoapărării — deoarece exista bănuiala întemeiată că în România s-ar fi putut repeta evenimentele din Ungaria, unde germanii și fasciștii unguri anihilaseră populaţia evreiască în vara lui 1944, în ajunul înfrîngerii lor militare. Odată ce armistiţiul ar fi fost încheiat, trebuia să fim pregătiţi să organizăm miile de tineri supravieţuitori pentru emigrare și, desigur, pentru viaţa în kibuţ.

Parașutistul Ben Efraim, cunoscut și sub numele de „Menu" sau „inginerul Niedermayer"

Așa că mie și tovarășilor mei ni s-a ordonat să ne organizăm cadrele și să ne întărim capacitatea de apărare, în eventualitatea unui pogrom. Urma să reluăm imediat contactul cu tovarășii noștri risipiți prin orașele de provincie și să organizăm grupuri de apărare. De aceea, am fost instruit să dezertez din detașamentul de muncă obligatorie ca să mă pot dedica trup și suflet organizației. Funcția mea, printre altele, era aceea de agent de legătură între diferitele adrese subversive. Așa că alergam peste tot prin București, ziua și noaptea, în timpul alarmelor aeriene, ca și în orele de răgaz.

Această misiune își avea riscurile sale. În primele zile de după dezertare, fără a avea încă o carte de identitate falsă, am fost surprins de o razie. Cu cătușe la mîini și escortat de doi jandarmi, am pornit către comenduirea Pieței. A fost nevoie să-mi folosesc întreaga mea capacitate de persuasiune ca să-i conving pe cei doi gardieni să ne abatem din drum, pe la o cîrciumă apropiată. După două sau trei rînduri de secărică, am părăsit cîrciuma, cam nesigur pe picioare, dar singur și fără cătușe la mîini.

Altădată, ducîndu-mă de la o ascunzătoare la alta, am sărit dintr-un tramvai în mișcare. Aceasta era o tactică recomandată atunci cînd trebuia să scăpăm de urmăritori. În geantă aveam un pistol și două cărți de economie politică marxistă. Spre surpriza mea, un polițist m-a prins și m-a dus direct la Prefectura Poliției de pe Calea Victoriei, unde mi-am amintit de aventura mea cu laboratorul de chimie din urmă cu patru ani. Am fost informat că încălcasem legea privind transportul în comun, care pedepsea urcarea sau coborîrea dintr-un mijloc de transport aflat în mișcare. Am fost dus degrabă în fața unui tribunal pentru infracțiuni minore și condamnat să plătesc o mică amendă. În tot acest timp, am ținut ghiozdanul în mînă, pentru că nu avusesem ocazia să scap de el fără să fiu observat. Am luat decizia să nu-mi asum riscul unei acțiuni care ar putea trezi vreo bănuială și în cele din urmă am ieșit din „cușca leilor" în siguranță, cu pistolul și cu cărțile subversive în geantă, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

Activitatea noastră era împărțită între ședințele de îndoctrinare și sesiunile de instrucție militară. Acestea se desfășurau în camere închiriate la periferia bucureșteană. Proprietarilor le spuneam că avem nevoie de mici ascunzători unde să ne aducem prietenele. Era o motivație acceptabilă și o practică destul de întîlnită printre tinerii de vîrsta noastră.

Din cînd în cînd veneau într-adevăr și fetele noastre și aveam obiceiul să stăm împreună pînă tîrziu. Însă în deplin acord cu codul nostru moral strict, ne petrecem întotdeauna timpul discutînd probleme de marxism, psihanaliză și politică sionistă. Din cînd în cînd, cîntam în gura mare și ne spuneam bancuri, iar fetele chicoteau și ele — totul ca să păstrăm aparențele.

După ce emigrarea în Palestina mi-a fost suspendată, părinții mei au fost la curent cu activitățile mele. Găzduiam refugiații cu consimțămîntul lor tacit. Conflictul dintre generații se încheiase, iar ei mi-au dat binecuvîntarea pentru tot ceea ce făceam, ziua și noaptea. Eram liber să-mi consum fervoarea revoluționară cum doream.

Pregătirea noastră militară era modestă. Întreaga organizație Hașomer Hațair din București avea în dotare doar două revolvere în stare de funcționare și un Nagan vechi, pentru exercițiile de tragere fără gloanțe. Situația armamentului era similară și în celelalte organizații. Eu trebuia să duc armele de la un loc de întîlnire la altul. Unul dintre tovarășii noștri era instructorul de tir, dar în majoritatea cazurilor se limita la a ne învăța cum se curăță armele. Îmi aduc aminte doar de un singur exercițiu cu gloanțe adevărate, în pădurea Băneasa. Ca să fim liniștiți, ni se spunea că, atunci cînd va veni vremea, vom primi destule arme de la Apărarea Patriotică comunistă, aliații noștri. În paranteză fie spus, n-am primit niciodată nimic.

Din fericire, nu a fost nevoie să ne folosim de sărăcăciosul nostru arsenal. Armata română a făcut toată treaba. Surpriza nemților a fost totală cînd, în noaptea de 23 august 1944, armata română a întors armele contra lor. A fost, fără îndoială, o lovitură de teatru. În timpul nopții, trupele din linia întîi au fost aduse în București, unde nu-

meroși soldați și ofițeri germani au fost arestați. Timp de cîteva zile, armata germană a reușit să păstreze aeroportul Otopeni și de acolo au pornit un atac aerian susținut, isteric asupra capitalei. Nici nu se mai dădea alarma, iar bombele cădeau neîntrerupt, la intervale de zece minute, perioada la care, unul după altul, decolau avioanele. Norocul nostru a fost că nu le mai rămăseseră decît vreo cîteva avioane, iar rezervele de muniție li s-au terminat repede. A fost mai degrabă un război al nervilor, ei izbutind în aceste cîteva zile să bombardeze, drept răzbunare, clădiri și instituții culturale importante. Noi stăteam permanent pe „poziții" în cele cîteva clădiri desemnate, iar eu mi-am continuat misiunea de a face legătura între ele în toată această perioadă. Odată, m-am adăpostit la Galeria Victoria. Un cetățean, aflat și el în adăpost, m-a invitat să ieșim împreună, încercînd să mă convingă că „s-a terminat". Am decis să mai rămîn un minut acolo. O bombă a căzut la cîțiva metri de adăpost, pe stradă, iar cînd am ieșit cetățeanul zăcea mort pe trotuar.

Nu s-a tras nici un singur glonț în București și peste cîteva zile Armata Roșie ne-a eliberat. Gloata care mărșăluia pe străzile capitalei, în vreme ce noi ne îmbulzeam de-a lungul Șoselei ca să asistăm la intrarea în București a glorioasei armate, mai degrabă m-a dezamăgit. Trupele Mareșalului Tolbukhin, compuse mai ales din asiatici, mărșăluiau în dezordine pe jos sau în căruțe rechiziționate. Doar pe ici, pe colo se putea vedea cîte un camion Studebaker american. Unitățile de elită ale Mareșalului Ieremenko ocoliseră Bucureștiul, avansînd direct spre sud. Cu toate acestea, am simțit pe deplin gustul eliberării.

Trebuie să mai menționez un episod semnificativ, și anume soarta celor doi parașutiști palestinieni, ofițeri britanici, ce fuseseră parașutați împreună cu Eliezer, dar căzuseră în mîinile armatei. Ca într-un aranjament de operetă, ei au fost reținuți, împreună cu alți doi piloți aliați luați prizonieri, în clădirea unei școli de pe Șerban Vodă, ce fusese transformată în închisoare. Puteam chiar să comunicăm cu unul dintre ei, Uriel, țipînd de pe trotuarul celălalt. Printr-o

înțelegere tacită, prizonierii de război aliați așteptau aici să treacă cele cîteva săptămîni pînă la încheierea armistițiului. Exista tendința de a considera mașina de război germană și serviciile de spionaj ale Gestapo-ului o întruchipare a eficienței. Însă de astă dată situația a fost diferită, poate și din cauza iminenței pierderii războiului. Uriașul nazist a fost păcălit de istețimea „mărunților" români.

7

La dietă cu dovleci copți

Iarna de după încheierea armistițiului a fost deosebit de grea. Făceam foamea zile întregi și pe deasupra mai eram și înghețați — noaptea, dormeam cu paltonul pe mine. Din cînd în cînd, eram invitat să mănînc o supă caldă, iar dimineața mă duceam la baia rituală evreiască să mă încălzesc. Camerele în care funcționa organizația noastră de la Alba Iulia nu erau încălzite. Cîteodată, mai jucam și cîte o horă ca să ne încălzim. Odată, grăbindu-mă să-mi încălzesc picioarele pe o sobă, mi-am ars tălpile ghetelor și am fost nevoit să umblu toată iarna cu picioarele ude. Ce diferență față de locuința mea burgheză de la Bucureşti! Era însă sub demnitatea mea și inimaginabil să cer ajutor de la ai mei..

Reorganizarea mișcărilor de tineret sioniste a început imediat, chiar a doua zi după eliberare, cînd pe teritoriul României încă se mai lupta, iar evreii din Ungaria încă erau hăituiți în lagărele naziste. Cei din grupul nostru, format din activiști care supraviețuiseră războiului, au fost trimiși în provincie, în zeci de comunități evreiești. Am părăsit Bucureştiul în decembrie 1944.

Școlile fuseseră redeschise, cu oarecare întîrziere, și în șase luni trebuia să-mi termin ultima clasă de liceu și să-mi trec bacalaureatul. Nu am ezitat însă nici un moment să urmez chemarea mișcării și am lăsat totul baltă. E adevărat că le promisesem părinților mei că voi termina liceul — ceea ce am și făcut, de altfel, dîndu-mi examenele în particular și fără a aduce asta la cunoștința conducătorilor mișcării

mele. Acesta a fost singurul act major de nesupunere față de disciplina mișcării comis în cinci ani de zile.

La 18 ani neîmpliniți, viața într-o mică comunitate evreiască a devenit brusc o realitate cît se poate de concretă pentru mine, un licean de metropolă, lipsit de rădăcini în tradiția religioasă evreiască. Era ca și cum aș fi fost parașutat într-un ținut necunoscut. Eram însă motivat de un entuziasm nemărginit și vorbeam cu mîndrie ebraica. La cîteva săptămîni după sfîrșitul crîncenului război și după prăbușirea fascismului criminal, comunitățile mici de evrei, izolate și dezorientate, ne întîmpinau, cu toată temeritatea noastră și cu tot entuziasmul nostru, ca pe mesagerii unei vieți noi. Îmi amintesc că în 1947, pe cînd aveam mai puțin de 20 de ani, într-o sîmbătă, am vorbit de la altarul sinagogii mari din Galați despre declarația făcută de ministrul de externe sovietic, Gromîko, la ONU, prin care sprijinea crearea unui stat evreiesc. Am fost aplaudat și ovaționat de sute de credincioși, tineri și bătrîni.

În iarna grea a lui 1944–1945, despre care am vorbit mai devreme, am ajuns la Alba Iulia, nu departe de frontiera de atunci cu Ungaria. În vreme ce viața evreilor din acest oraș se îmbunătățea văzînd cu ochii, ca urmare a eliberării, dincolo de frontieră nu supraviețuise nimeni. Fusesem trimis acolo pentru că știam limba maghiară, dar nu fusesem avertizat că această comunitate era foarte religioasă.

Viața noastră în orașele în care eram trimiși depindea de ajutorul comunităților de aici. Foloseam într-o formă nouă străvechiul obicei legat de tinerii ce studiau Talmudul într-un oraș străin: eram invitați să locuim la una dintre familiile din oraș și în fiecare zi luam masa la o altă familie — aceasta avea să fie singura masă pe ziua aceea. Pentru a-mi cîștiga și menține respectul în comunitatea din Alba Iulia, trebuia să particip în fiecare dimineață la baia rituală, laolaltă cu toți bărbații din comunitate, și să merg frecvent la sinagogă — însă asta nu mă oprea să mă folosesc de prilej pentru a-mi duce munca de convingere sionistă.

Modul acesta de a trăi pe socoteala comunităților respective funcționa destul de bine, chiar dacă vremurile erau grele și uneori ajungeam în vreo comunitate forte mică,

Portretul meu,
realizat de Dorel Pascal

dintr-un orășel pierdut. Într-o iarnă, la Rădăuți, am supraviețuit mîncînd „toci", o plăcintă de cartofi. Altădată, mîncarea de bază au fost dovlecii copți. Banii primiți de la mișcare nu-mi permiteau mai mult de atît. Timp de trei ani am străbătut țara în lung și-n lat; stăteam cîte trei luni în fiecare loc, de la Alba Iulia la Rîmnicu-Sărat, de la Cluj la Rădăuți, de la Timișoara la Tecuci, de la Oradea la Bîrlad. Eram aproape întotdeauna înfometat, sufeream de frig, mă luptam cu păduchii și cu scabia, eram îmbrăcat la nimereală, într-un cuvînt, eram întruchiparea agitatorului revoluționar din romane. Un coleg de-al meu, Dorel Pascal, mi-a făcut un portret în anii aceia — din imagine mă privea un fanatic febril.

După o vreme, am fost avansat în poziția importantă de „inspector". Parcurgeam de nenumărate ori linia Focșani-Botoșani sau Brăila-Iași, vizitînd orășelele în care funcționau secții ale noastre, călătorind în trenuri supraaglomerate, deseori pe tampoane sau cocoțat pe acoperiș; cînd

pierdeam legătura între trenuri, mergeam pe jos zeci de kilometri. După oboseala drumului, dormeam în paturi de ocazie, pline de ploşniţe, luptîndu-mă tot timpul cu foamea şi cu somnul.

Îi organizam pe tinerii evrei pe grupe de vîrstă, începînd cu primele clase de gimnaziu, la început separînd fetele de băieţi, apoi formînd grupe mixte. Centrul activităţii noastre îl reprezenta îndoctrinarea sionistă şi comunistă. Dar insistam destul de mult şi asupra educaţiei sexuale şi psihanalizei freudiene. Ni se părea că cea mai bună cale de a-i „revoluţiona" pe aceşti copii de provincie era distrugerea tabuurilor sexuale — numai cu vorba, desigur, nu şi în fapt. Imaginaţi-vă un grup de fetiţe dintr-un orăşel pierdut prin noroaiele Moldovei urmărind fascinate o lecţie de anatomie genitală, predată de un băiat cu numai doi-trei ani mai mare decît ele. Ca să ne îmbunătăţim cunoştinţele teoretice în domeniu, a căror bază ne-o formasem citind *Mariajul perfect* de Van der Velde şi *Lexiconul* vieţii sexuale al lui Magnus Hirschfeld, mişcarea a tipărit prima carte de educaţie sexuală în limba română, intitulată *Băiat şi fată*, ce fusese tradusă de secretarul nostru general, Filo, din limba germană. Cu toate acestea, conduita morală a instructorilor noştri era impecabilă, aşa încît puteam să petrecem nopţi întregi la sediul nostru discutînd, fete şi băieţi împreună, problemele intime ale fiecăruia sau despre detaliile vieţii în kibuţ, fără să dezlănţuim oprobriul public al comunităţilor.

Mă minunez încă şi astăzi de încrederea pe care am putut să le-o insuflăm coreligionarilor noştri, în acele zile încă nesigure. Îmi amintesc de o situaţie din iarna lui 1946, cînd organizam grupuri de tineri care urmau să fie trimise în Palestina prin Olanda. Fiecărei secţiuni locale şi fiecărui oraş i se distribuise un anumit număr de locuri în lotul de emigrare. În zorii unei zile friguroase, în Bîrlad, unde activam pe atunci, a apărut un camion deschis, care s-a oprit lîngă o mulţime formată din grupuri de cîte trei — părinţi cu cîte un copil. După o ultimă îmbrăţişare, copiii bine îmbrobodiţi, fiecare cu rucsacul în spate, erau aşezaţi în camionul care a dispărut fără întîrziere în boarea dimineţii.

Mulţi dintre părinţi aveau să aştepte mulţi ani pînă să-şi revadă copiii în Israel. Erau, fără îndoială, vremuri speciale.

Cariera unui membru al Tinerilor Paznici era clar prescrisă. La vîrsta de 17 ani, el trebuia să-şi părăsească familia şi căminul pentru a deveni instructor într-un oraş oarecare sau, în majoritatea cazurilor, să meargă la o fermă agricolă, unde se pregătea să muncească pămîntul, pînă cînd îi venea rîndul să emigreze în Palestina şi să trăiască în kibuţ. Dat fiind că majoritatea erau liceeni, această decizie trebuia sa fie luata înainte de luarea bacalaureatului. Studiile universitare trebuiau să fie sacrificate pe altarul muncii fizice. Emigrarea se făcea în grupuri organizate, nuclee pentru noi kibuţuri în Tara Sfîntă.

În scurtă vreme, mişcarea noastră a ajuns să aibă mii şi mii de tineri membri în toate colţurile ţării. Numai în Bucureşti, deţineam la un moment dat cinci sedii diferite („cuiburi", cum le numeam noi), pe lîngă sediul conducerii centrale de pe strada Anton Pann. Am organizat chiar şi o organizaţie paralelă, numită pompos „Fiii Muncii" („Benei Avoda"), pentru tineri cu o vîrstă ceva mai mare, care, din cauza războiului, nu putuseră emigra.

Fiecare organizaţie avea un lot fix de membri care urmau să emigreze. Odată, probabil că în toamna tîrzie a lui 1947, am fost şeful unui centru de emigrare, organizat în curtea sinagogii din strada Sevastopol. Grupurile de emigranţi soseau pe organizaţii şi pe oraşe, fiecare prezentînd un document cu o fotografie personală, pentru a putea fi identificaţi pe liste. Apoi erau încărcaţi în camioane şi duşi la gara Filaret, de unde urmau să călătorească cu trenul peste graniţă, pînă la Varna, în port.

Totul a decurs foarte bine, pînă cînd cîteva zeci de evrei religioşi de vîrstă mijlocie din Satu-Mare au prezentat documente false. Fotografiile nu se potriveau. Unii insistau că fotografiile lor erau făcute în tinereţe, pe cînd nu aveau bărbi, aşa că suspiciunile mele erau nefondate, însă erau şi cîţiva tineri care prezentau fotografii în care apăreau mult mai bătrîni decît în realitate, cu bărbi albe. A urmat o discuţie întreagă, în timp ce ultimul camion tot aştepta. După

mai bine de o oră de tocmeală, mi s-a spus prin telefon că afacerea trebuia lichidată repede, cu toate că neregulile erau mai mult decît evidente.

Problema a fost că atunci cînd ultimul camion a ajuns în mica gară, trenul plecase deja. M-am aflat deodată în mijlocul unui tărăboi teribil, bărbaţii ţipau, înjurau, îşi smulgeau părul, iar două femei se zvîrcoleau în zăpada proaspăt aşternută. L-am lăsat pe ajutorul meu să telefoneze din gară ca să anunţe problema, iar eu am pornit cu camionul în urmărirea trenului peste cîmpurile îngheţate din lunca Dunării. A fost o scenă demnă de filmele de aventuri; camionul se hurducăia în goană, iar pasagerii din spate şi boccelele lor erau aruncaţi încolo şi-ncoace, ţipînd şi implorînd cerurile. Pînă la urmă, am ajuns la vreme în Giurgiu pentru a prinde trenul care încă nu trecuse graniţa. O altă experienţă din viaţa mea se încheiase cu bine.

8

Un intermezzo sîrbesc

Aveam o adîncă simpatie pentru sîrbi, oamenii lui Tito, singurii dintre multele popoare ocupate de germani care au dus un adevărat război de partizani. Pentru noi, cei din Haşomer Haţair, sîrbii erau exemplul unui popor ce făurise un comunism naţional, nu unul adus de şenilele tancurilor Armatei Roşii.

Tatăl meu, născut în Cenad, vorbea perfect limba sîrbă şi nutrea o adevărată prietenie şi admiraţie pentru sîrbi. Probabil faptul că ştia sîrba i-a salvat viaţa în primul război mondial. În timpul dezastruoasei ofensive ruseşti a lui Brusilov pe frontul din Galiţia, s-a ales cu o rană la cap. Fiind internat în spital, el a reuşit să aranjeze să fie transferat ca director al filialei băncii ungureşti Discont, ce urma să fie deschisă în recent ocupatul Belgrad. Şi-a petrecut următorii trei ani de război în capitala Serbiei. S-a întors la Budapesta în 1919, pentru a participa la revoluţia sovietică a lui Béla Kun. Deşi era un funcţionar tînăr, tata a fost numit comisarul comunist al băncii în Budapesta. Cînd armata română a intrat în Budapesta pentru a înnăbuşi revoluţia sovietică a lui Béla Kun, tata, speriat, s-a refugiat la Timişoara, care era de acum alipită României. Ştiu prea puţine despre trecutul lui revoluţionar sau despre legătura cu sovietele. Doar numele de sorginte rusească al fratelui meu mai mare, Ivan, născut la doi ani după căderea republicii ungare a sovietelor, mărturiseşte despre vechile lui simpatii.

Banatul, veche provincie austro-ungară, a fost împărțit în urma Tratatului de pace de la Trianon în trei părți. României i s-au atribuit două treimi din acesta, iar restul a revenit Iugoslaviei și Ungariei. Moșia arendată a bunicului meu matern în Jabluka, a rămas în partea iugoslavă, ca și o parte a familiei în Ruma, Novisad și Pancevo. Tata nu ne-a vorbit niciodată despre scurta perioadă a trecutului lui revoluționar, dar dragostea pentru sîrbi și-a păstrat-o și ne-a învățat și pe noi că sîrbii sînt curajoși, cinstiți și, înainte de toate, filosemiți.

Două decenii mai tîrziu, cînd furtuna nazismului începea să bîntuie în jurul nostru, tata ne îndemna să ne punem speranțele în sîrbi. Îmi amintesc de o scenă fatidică petrecută la o masă de prînz, în casa noastră din București, prin 1939, la care au participat și niște unchi și veri ai noștri, cînd tata a propus să ne mutăm cu toții în Iugoslavia, unde aveam să fim protejați și în siguranță. Mama, abia mutată în București, n-a acceptat să ne mutăm din nou și așa ne-a scăpat viața. Unchiul nostru Izak cu familia lui a decis să se stabilească în Belgrad înainte să se închidă frontierele. A fost înrolat în armată, iar cînd germanii au atacat Iugoslavia, a fost luat prizonier și împușcat pe loc ca evreu. Femeile din familia lui au fost duse la Auschwitz. Noi am supraviețuit, din fericire, în România, încurajîndu-ne din cînd în cînd cu știrile despre eroismul rezistenței partizanilor lui Tito, singura mișcare de partizani veritabilă și independentă din Europa ocupată. Adesea nu aveam alte știri îmbucurătoare.

După eliberare, Tito a devenit marele erou al războiului. Eu eram deja activ în Haşomer Haţair cînd au început să se organizeze grupuri internaționale de tineri voluntari pentru Iugoslavia, care să ajute la construirea căii ferate Sabac-Sarajevo. Relatările și cîntecele acestor brigăzi de tineri erau pe buzele tuturor. Ca însărcinare din partea mișcării mele, am fost trimis să aflu dacă ar fi posibil ca un grup dintre ai noștri să participe pe șantierul internațional al tineretului. Mi s-a explicat pe loc că numai tinerii utecişti puteau să aibă onoarea de a face parte din *Omladina Titova* (*Tineretul lui Tito*).

Am fost foarte tulburat cînd, în 1948, Tito a rupt legăturile cu URSS și propaganda stalinistă l-a stigmatizat drept „călăul sîngeros al Balcanilor". M-a tulburat și mai mult faptul că Haşomer Haţair s-a alăturat liniei Moscovei. Era pentru prima dată cînd am îndrăznit să mă aflu în dezacord cu linia partidului meu și îmi meritam pecetea de „titoist".

De-a lungul anilor care au urmat, cînd deja mă stabilisem în Israel, am menținut legătura cu familia mea din Iugoslavia și am vizitat această țară de cîteva ori. Interesele profesionale m-au condus în repetate rînduri în Dalmația, la malul mării. Frînturile de sîrbo-croată învățate în copilărie m-au ajutat mult.

Apoi a venit măcelul din Vukovar, lîngă Ruma străbunicilor mei dinspre mamă, iar după aceea genocidul din Bosnia. A fost dezvrăjirea mea din urmă în ce-i privește pe eroicii sîrbi — Seselj, Arkan, Mladici și Radovici — și recunosc că a fost foarte dureroasă; criminalii cu sînge rece erau foarte departe de sîrbii idealizați de mine. Atunci și numai atunci mi-am amintit că, în serile de duminică, la Cenad, în satul bunicilor mei, tinerii sîrbi se băteau la cîrciumă cu cuțitele. Coşmarul a continuat cu bombardarea Belgradului și cu prigoanele din Kosovo. Cînd am vizitat ultima oară Dalmația, am văzut orașul-monument Dubrovnik schilodit de artileria sîrbească, paradisiaca insulă Lokrum bombardată nemilos de pe mare și bisericile catolice croate pîngărite. Toate acestea s-au întîmplat în pragul unui nou mileniu. Deși Miloşevici a fost arestat, crimele huliganilor naționaliști continuă încă la Belgrad.

Ca să fim drepți, istoria diferitelor popoare a fost întotdeauna un amestec de eroism și lașitate, de admirabilă omenie și sălbăticie abominabilă. Proporțiile pot fi diferite în timp, dar ingredientele există oriunde. Se pare că nu există națiune care să nu-și fi trăit la un moment dat episodul său întunecat. Mă cuprinde ruşinea de fiecare dată cînd, în pofida idealului de „ocupație militară civilizată", propriii mei conaționali își permit acte de represiune inumane. Putem încerca să fim mai buni, dar odată ce am de-

venit o națiune „normală“, cu un teritoriu național, sîntem și noi, evreii, tentați să ne revendicăm de la același filon de brutalitate care subminează întreaga omenire.

Recentul val de recrudescență a fanatismului religios întunecat descoperă tot ce e mai urît în fiecare dintre națiunile contaminate de acest morb. Și noi, la rîndul nostru, suferim astăzi de această nefastă contagiune.

Borochov visa să ne transforme într-o națiune asemeni celorlalte, să ne aducă la un numitor comun internațional. Dar simțindu-ne nesatisfăcuți de acest program minimalist, am vrut întotdeauna să fim ceva mai mult, să fim un exemplu pentru națiuni, „lumina din Sion“. Acest ideal nu s-a realizat încă. Probabil că va trebui să ne mulțumim cu mai puțin.

re, reținuti în România, nu mai apăream, pînă la urmă l-au părăsit. În kibuțul Zikkim de astăzi locuiesc camarazi originari din alte țări.

În jurul focului de tabără de la Băneasa cîntam cîntece în ebraică și în idiș, ca și marșuri ale armatei sovietice, cu texte traduse neîndemînatec în ebraică. Dormeam puțin și mîncam pe apucate și noaptea ne încingeam în dansuri hasidice și în hore și, din cînd în cînd, în cazaciocuri, împreună cu soldații vecini. Cîteodată, se înfuriau pentru că ne cinsteau cu votcă și noi îi refuzam.

Vestea armistițiului în Europa ne-a venit din București într-o după-amiază însorită. Așa cum se cuvenea, ne-am adunat imediat într-un careu și am cîntat *Hatikva* și *Internaționala*. Pe seară, cele două tabere sovietice, vecine cu noi au explodat în asurzitoare răcnete de beție și în rafale nesfîrșite de focuri de armă. Cerul nopții era luminat de artificiile haotice ale trasoarelor și ale grenadelor luminoase. În timp ce noi nu aveam nevoie de băutură ca să ne alimentăm pînă noaptea tîrziu fericirea frenetică, la vecini hărmălaia cacofonică s-a potolit încetul cu încetul, apoi, ca la un semnal, a încetat cu totul, într-o stare de ebrietate generală.

Însă nu totul a fost marcat de euforie în acele zile de neuitat din mai 1945, în pădurea primăvăratică. La un moment dat, am fost informați că vom fi vizitați de conducătorii legendarilor partizani evrei din ghetoul Vilna. Eram foarte mîndri de faptul că membrii Haşomer Hațair din Polonia se aflaseră în fruntea rezistenței evreiești împotriva naziștilor din această țară. Mordechai Anielewicz a fost comandantul răscoalei eroice din ghetoul din Varșovia, Chaika Grossman a organizat rezistența ghetoului Bialystock, iar Aba Kovner fusese în fruntea faimoșilor partizani de la Vilna. Aveam ocazia să vedem eroii în carne și oase!

A urmat o noapte dramatică. Adunați în jurul unui imens foc de tabără, am auzit intii din întuneric imnul sacadat al partizanilor evrei — „Zug nisht keinmal az di geist den letzten weig“ (în idiș: „Nu spune niciodată că acesta e ultimul tău drum“). Apoi, dintr-odată, la lumina flăcărilor și-au făcut apariția cinci personaje, îmbrăcate în tunici

militare de piele. Ruzka, singura fată dintre ei, o blondă înaltă şi zveltă, avea chipul marcat de suferinţă, ca al unui martir bizantin. Aba Kovner, care păşise în prim-plan, avea o faţă de o paloare cadaverică, încadrată de o revărsare de cîrlionţi negri. Fără nici un fel de introducere, a început imediat să recite un poem al său, în care cuvintele „dam! dam!" („Sînge! Sînge!") formau refrenul, pe care-l bătea ritmic cu cizma stîngă. Mesajul poemului era acela că pămîntul de sub picioarele noastre tremură încă de sutele de mii de victime fără nume — şi, ca într-o pantomimă, Aba îşi folosea degetele de păianjen pentru a da viaţă cuvintelor. Concluzia era clară: nu trebuia să şovăim nici o clipă, ci să părăsim imediat pămîntul blestemat al Europei. De asemenea, porunca zilei era să uităm de toate divergenţele ideologice dintre mişcările noastre şi să rămînem uniţi, aşa cum, în lupta contra naziştilor, camarazii nostri luptaseră alături de studenţii perciunaţi din *ieshiva* şi de membrii pseudo-fascişti ai mişcării Betar.

Desigur că am ignorat sau, mai degrabă, am iertat miopia ideologică a lui Aba şi a camarazilor lui, atribuind-o suferinţelor personale şi unui subiectivism de înţeles. Eram convinşi că trebuia să perseverăm în acţiunea noastră de a educa şi de a pregăti cu grijă tineretul pentru emigrare.

Scene asemănătoare s-au repetat în cîteva rînduri. La aproximativ un an după aceea, în iarna grea a lui 1945–1946, îmi aduc aminte că eram delegat la Rădăuţi, ca urmare a faptului că vorbeam fluent limba germană. Se credea că evreii bucovineni care vorbeau nemţeşte mă vor înţelege mai bine. În paralel, aveam sarcina de a-i ascunde şi îndruma spre Bucureşti pe refugiaţii din Uniunea Sovietică, ce trecuseră ilegal graniţa peste Siret.

Într-o zi, au sosit trei dintre conducătorii fostei noastre mişcări din Basarabia. Petrecuseră cinci ani în lagărele de dincolo de Cercul Polar, unde cîţiva dintre tovarăşii lor îşi aflaseră sfîrşitul. Au şezut liniştiţi şi foarte atenţi într-un colţ, pînă ce mi-am terminat expunerea în care pledam pentru înfiinţarea unei noi Internaţionale, mai deschisă şi mai

democratică, care acum, după cîştigarea războiului, ar trebui să înlocuiască Cominternul, organizaţia internaţională dictatorială a lui Stalin.

„Nici în coşmarurile noastre nu ne-am închipuit că primul lucru pe care-l vom auzi atunci cînd, după cinci ani petrecuţi în taiga, ne vom întîlni din nou cu tovarăşii din mişcare va fi povestea perimată despre cea de-a patra Internaţională“ — au spus ei. Desigur, aveau dreptate şi noi greşeam profund. Dar ca şi ei, trebuia să simţim greşeala pe pielea noastră.

Aba Kovner s-a alăturat kibuţului lui în Israel şi a decedat recent, după o carieră de poet destul de apreciată. La puţin timp după sfîrşitul războiului fusese arestat de britanici, pentru că pusese la cale planul hidos de a se răzbuna pe germani otrăvindu-i în masă. După aceea nu a mai activat în politică. Nici cei trei tovarăşi de peste Siret nu au mai făcut politică. De asemenea, cei mai mulţi dintre noi au evitat activismul politic, odată ajunşi, după multe peripeţii, în Israel.

10

Misiune neîndeplinită

În vara lui 1945, cînd supraviețuitorii lagărelor de exterminare au început să se întoarcă, încetul cu încetul, în Transilvania de Nord recent eliberată, am fost trimis de Haşomer Haţair să le duc mesajul nostru. Şi de această dată fluenţa mea într-o altă limbă — maghiara — a fost aceea care m-a făcut apt pentru această misiune. Urma să trăiesc una dintre cele mai tragicomice experienţe din viaţa mea.

Pe unii dintre aceşti supravieţuitori îi întîlnisem deja, în primăvara aceluiaşi an, cînd lucrasem în Timişoara mea natală. Era un grup de oameni cu faţa ascuţită, a căror piele avea o paloare cenuşiu-verzuie, ce fuseseră eliberaţi din minele de cupru din Bor, Iugoslavia. Munca de sclavi îi schilodise, însă îi scăpase de lagărele de exterminare, unde fuseseră duşi cei mai mulţi evrei unguri. Singurul lor scop acum era să se întoarcă acasă şi să-şi caute familiile. Desigur, nu voiau să audă de Palestina şi de kibuţuri. Erau prea epuizaţi şi încordaţi ca să asculte o argumentare sau să poarte o discuţie normală. Erau blocaţi în Timişoara, fără să se poată întoarce acasă, unde războiul abia se terminase. Însă deşi săptămînile treceau, vorbele mele nu îi puteau atinge. Întunecaţi şi abrutizaţi de anii de muncă subterană, puteau să stea fără să scoată un cuvînt ore în şir.

„Îmbogăţit" cu această experienţă, am fost trimis la Cluj, în ideea ca de astă dată să trăiesc chiar în mijlocul refugiaţilor, încartiruiţi de un centru de primire în vilele Petru şi Pavel. La intrarea în acele vile, semnele cele mai vizi-

bile erau sutele de bilete şi anunţuri afişate, multe dintre ele însoţite de fotografii şi conţinînd un text aproape identic: „XY din... văzut ultima dată la Auschwitz (sau Birkenau, Belsen etc.), în ziua de... Dacă cineva mă poate informa despre XY, rog să intre în legătură cu...“ Numărul petecelor de hîrtie creştea odată cu fiecare nou lot de deportaţi sosiţi în oraş.

Supravieţuitorii erau în majoritate persoane tinere, de acum bine hrănite şi recuperate fizic. Fetele încă mai aveau capul tuns şi erau neaşteptat de grăsuţe — probabil efectul bromatului amestecat în mîncarea din lagăr. La centrul de primire, mîncare era din belşug, lapte condensat, ouă deshidratate şi conserve cu carne de vită, trimise de American Joint Jewish Appeal, organizaţia americană de asistenţă a evreilor.

Tinerii se adunau în grupuri mici, în general, în funcţie de oraşul natal sau de blocul din lagăr în care stătuseră. Zilele şi le petreceau, de regulă, în jurul tablourilor cu mesaje, unde îi întîlneau pe nou-sosiţi, cu care făceau schimb de amintiri şi de informaţii. Serile erau dedicate discuţiilor animate despre viitor. Nu doreau decît să se întoarcă acasă, unde să-şi aştepte eventual rudele supravieţuitoare, să vadă ce le fusese jefuit de către vecini şi, înainte de toate, să se răzbune pe cei vinovaţi de soarta lor. Toţi voiau să plece din Europa, unii către Palestina, alţii către America. Nici unul dintre ei nu-i simpatiza pe sovietici, pentru că în timpul eliberării şi repatrierii putuseră să vadă diferenţa radicală dintre Aliaţi. Nu rare au fost cazurile în care supravieţuitori ai lagărelor au fost luaţi prizonieri de ruşi laolaltă cu foştii lor torţionari.

Propaganda mea nu a avut nici un efect. Prima lor întrebare era aproape întotdeauna: „În ce lagăr ai fost?“ Ei bine, eu fusesem în Bucureşti, unde, cu toată prigoana şi munca silnică, dormisem nopţile în patul meu. Cum puteam să-mi imaginez că voi fi acceptat de aceşti oameni? Întregul lor set de valori etice fusese distrus de experienţa trăită în lagăre. Au ieşit de acolo animaţi de un individualism puternic, adesea chiar agresiv, cu o dorinţă arzătoare

de recompensă pentru suferințele îndurate și în cele mai multe cazuri cu convingerea mitică de a fi devenit invulnerabili.

Răspunsul tipic la argumentele mele era: „Nu mă bate la cap. Poate că voi pleca în Palestina, însă o să se întîmple cum și cînd voi dori — sau poate că nu voi pleca deloc. Scutește-mă de idealismul tău infantil despre frăția universală și sacrificiul personal."

În realitate, erau încă profund marcați de traumele suferite, pe care și le ascundeau sub o crustă de asprime. Într-una din seri, am asistat la o punere în scenă a unor amatori, foști deținuți. A fost ceva care, în limbajul de astăzi, s-ar putea numi psihodramă. Scena se petrecea, desigur, la Auschwitz, mai precis, în bucătăria corpului german de gardă. Doi deținuți șmecheri reușiseră să „organizeze" (să fure, în jargonul lagărelor) o pereche de cîrnați de la popota soldaților SS. Distribuția era completă, un ofițer neamț, o infirmieră sadică, cîțiva „kapo" („brigadieri") cruzi și eroii, doi deținuți, privilegiați pentru că lucrau la bucătărie. Un băiat care își păstra înfățișarea scheletică juca rolul unui *muselman*, cum se chemau cei ce intrau în agonie din cauza inaniției. Mi-a fost dat să aud tot limbajul lagărelor, un amestec de germană, idiș și ucraineană, altoit pe limba borfașilor unguri. Desigur că deținuții care lucrau la bucătărie au fost pedepsiți și trimiși înapoi la barăci. Făptașul principal a fost biciuit în public și trimis la carceră. La acest punct, reprezentația se transforma într-o pantomimă grotescă și îngrozitoare. Tovarășul celui încarcerat a mîncat aproape în întregime cîrnații, spre ilaritatea audienței, murmurînd vorbe de remușcare la fiecare înghițitură. Cînd, în cele din urmă, deținutul pedepsit a fost eliberat din carceră, a mai apucat să găsească și el o bucată de cîrnat. *Happy end* în stil Auschwitz!

La două zile după psihodramă, am părăsit Clujul cu misiunea neîndeplinită. Colegii mei de cameră din Cluj probabil că au participat la exodul neorganizat, înapoi, către lagărele de refugiați din Germania și Italia si apoi s-au îmbarcat pe vapoarele cu imigranți ilegali spre Palestina, ca bine-cunoscutul „Exodus". Mișcările noastre de tineret se

opuneau emigrației haotice. Dar apelul nostru la educație și la o pregătire adecvată pentru viața de muncitor în kibuț se lovea de multe ori de urechi surde. Recunosc însă că valurile de foști deportați, în încăpățînarea și disperarea lor de supraviețuitori, au fost cele care au provocat sfîrșitul mandatului britanic în Palestina.

Noul regim comunist, implantat în Ungaria și în Transilvania de Nord, le-a oferit unora dintre supraviețuitori o ocazie excelentă de a se răzbuna pe vecinii lor ne-evrei, ce asistaseră pasiv la deportări și participaseră la ticăloșia jafului. Răzbunarea lor, deghizată în uniforma poliției comuniste, a devenit, cel puțin pentru un timp, singura lor ideologie politică.

Conducerea mișcării a decis să dedic ultimele luni ale iernii și primăvara anului 1946 activității mele din Oradea. La început, mi s-a părut că măcar acolo aveam un oarecare succes.

Haşomer Hataïr demonstrînd împotriva fascismului (1945)

Destul de mulți supraviețuitori, poate chiat cîteva sute, se întorseseră la casele lor jefuite sau ocupate de străini și începuseră să înjghebeze o viață cît de cît normală. Unii dintre ei se înscriseseră, în mod firesc, în organele comuniste ale orașului.

Am închiriat cîteva camere în clădirea Ulman, de la marginea fostului ghetou, care dădea spre piața mare și spre vechea cetate habsburgică a Oradei. Nu-mi închipuiam că în cîțiva ani voi deveni un locatar fără voie al acestei citadele.

Am început să organizez la sediu, așa cum se cuvenea, grupurile, pe vîrste diferite. Curînd, portretele lui Herzl, Marx și Borochov împodobeau pereții camerelor. Diferitele gazete de perete prezentau aceleași imagini stereotipe — la stînga, barăcile din lagăre, hainele vărgate, sîrma ghimpată și chiar crematoriile, iar la dreapta, cîmpurile verzi, tractoarele și pionierii sănătoși și veseli din Palestina.

Desigur că aveam multe greutăți cu adaptarea programei noastre obișnuite, astfel încît ea să fie potrivită pentru acești adolescenți. Odată, după ce mi-am început obișnuita prezentare despre educația sexuală în fața unui grup de patru fete, ele au început să chicotească. Motivul era acela că una dintre ele, Rozsika, o fată de 15–16 ani, trecuse prin groaznica experiență a unui bordel militar german. M-a ars o rușine pe care nu am uitat-o nici pînă azi.

În iarna tîrzie a acelui an, viața mea la Oradea devenea mai grea pe zi ce trecea. Nu existau încă familii cu gospodării normale, care să mă invite din cînd în cînd la masă. În Oradea am fost nevoit să trăiesc cu dovleci copți, pentru că banii de la mișcare nu ajungeau pentru altceva. Colac peste pupăză, am fost chemat la poliție, unde tovarășii comisari Blau, Gold şi Seidman m-au somat să părăsesc orașul. Mi-au declarat că, după cele întîmplate în Ungaria cu faimosul Dr. Kasztner, ei nu vor tolera nici o activitate sionistă în Oradea.

Kasztner fusese un șef sionist din Budapesta, care, în ultimul an de război, a încercat să trateze cu călăul Eichmann un acord conform căruia britanicii urmau să livreze mașinii de război germane sute de camioane, în schimbul vieții evreilor din Budapesta. În timp ce Joel Brandt, trimisul lui Kasztner la Cairo, încerca în zadar să obțină de la englezi camioanele militare, Eichman a decis să dea o dovadă de bune intenții, eliberînd cîteva sute de evrei din Budapesta. Kasztner a făcut o listă ce cuprindea personalități ale comunității și prieteni ai săi. Vagonul cu toți aceștia a

fost ataşat unui tren cu deportaţi la Auschwitz, apoi decuplat de la acesta pe drum şi deviat spre Elveţia. Misiunea lui Brandt a eşuat, iar deportările în masă au continuat ca şi mai înainte. Supravieţuitorii au considerat afacerea Kasztner un act de trădare.

Anii de după război au fost necruţători şi Kasztner, ajuns în Israel, a intentat un proces de anti-defăimare, dar după aceea a fost împuşcat de unul dintre supravieţuitorii Holocaustului.

Timp de cîteva zile, m-am jucat de-a pisica şi şoarecele cu autorităţile locale. Le-am ignorat ordinul de a părăsi oraşul, dorind să salvez rezultatele activităţii mele şi chiar am încercat să obţin o autorizaţie telefonică de a-mi continua activitatea politică în Oradea prin intermediul prietenilor budapestani din mişcare. Însă nu am avut nici o şansă: sioniştii erau echivalaţi cu Kasztner.

Oradea fusese reocupată de armata română, însă oficial făcea încă parte din Ungaria. Realipirea la România a avut loc ceva mai tîrziu, după instaurarea guvernului Petru Groza, cînd ruşii au decis să prefere România. Nu mi-a fost de folos nici vizita unui tovarăş al nostru din Budapesta, legendar luptător în rezistenţa antinazistă, aşa că a trebuit să-mi fac bagajele.

Singurul lucru bun pe care-l luam cu mine din Oradea a fost un geamantan plin de cărţi în limba maghiară, pe care le cumpărasem din talciocul local pe nimica toată. După cîţiva ani de despărţire, reîntîlnirea mea cu cultura şi limba maghiară a fost foarte plăcută.

Am avut noroc cu trenul spre Bucureşti. Am găsit un vagon înţesat cu soldaţi ruşi, care m-au lăsat să mă urc alături de ei. În compartiment am găsit pînă şi un loc şi mi-am pus cele două geamantane pe poliţa de deasupra capului. M-am instalat confortabil pentru cele 10–12 ore de călătorie şi m-am adîncit într-o splendidă ediţie ilustrată, semnată de Baronul Nopcsa, bine cunoscutul paleontolog maghiar, un personaj aventuros, homosexual declarat şi candidat fără succes la tronul Albaniei. A fost o digresiune plăcută după iadul îndurat la Oradea.

Încetul cu încetul, vagonul s-a golit de soldaţi. În gări, civilii nu erau lăsaţi să urce. M-am lungit fericit pe banchета mea şi am început să moţăi. M-am trezit brusc cînd trenul a prins dintr-o dată viteză la ieşirea dintr-o gară şi am avut timp să-l văd pe soldatul rus din faţa mea sărind pe fereastra vagonului cu valiza mea sub braţ. Desigur, luase cu el geamantanul mai greu, acela plin cu cărţile nou achiziţionate. Am rămas, aşadar, singur cu Baronul Nopcsa şi îmi rîdeam în barbă la gîndul dezamăgirii şi blestemelor soldatului rus.

De fapt, soldaţii ruşi care erau prinşi beţi sau furînd erau pedepsiţi adesea cu cruzime. Dacă, pe deasupra, erau prinşi chiar de *gvardeitsi*, tinerii poliţiei militare, puteau să fie împuşcaţi pe loc. Mi se întîmplase să văd în Bucureşti doi soldaţi beţi ce fuseseră duşi după un colţ şi executaţi fără judecată. Rusul meu probabil că avea experienţă, odată ce alesese să sară din trenul în mişcare.

Am ajuns în Bucureşti cu două săptămîni mai înainte de data oficială a întoarcerii mele. Secretarul general al mişcării, din spatele biroului său de la sediul din strada Anton Pann, mi-a aplicat o mustrare severă pentru insubordonare şi laşitate. Acest act de indisciplină nu a dăunat însă carierei mele şi doi ani mai tîrziu am ocupat, la rîndul meu, postul de secretar general al Haşomer Haţair din România.

11

Pinocchio

Activitatea noastră în Haşomer Haţair a culminat cu taberele de vară în munţi, pe care le-am organizat în fiecare an — în 1945, la Tazlău, în 1946, lîngă Reghinul Săsesc, în 1947, la Iacobeni şi în 1948, în Agăş. Adunam mii de copii şi de adolescenţi din toate colţurile ţării, iar noi, un grup de conducători de 18–19 ani, eram responsabili pentru bunăstarea lor timp de două săptămîni, în cele mai precare condiţii. Încă mă cutremur gîndindu-mă la temeritatea acţiunii noastre. Pare de necrezut, dar taberele erau încununate de succes!

Desigur că transportul feroviar încă nu funcţiona bine în aceşti primi ani de după război. Copiii veneau de departe, de multe ori călătorind în picioare pe coridor, sau în vagoane de marfă, iar în unele cazuri chiar pe acoperişurile vagoanelor. Coborau la staţia cea mai apropiată şi mărşăluiau pe jos cîţiva kilometri pînă la tabăra de vară. Soseau în valuri, copii de gimnaziu şi liceeni, băieţi şi fete, cîntînd marşuri în ebraică, ale căror cuvinte doar puţini dintre ei le înţelegeau. Taberele de vară numărau între 2.000 şi 4.000 de tineri.

Nu aveam „echipament de camping“, cum s-ar spune azi. Tinerii erau găzduiţi în clădiri goale, pe jumătate distruse, moştenire a războiului. La Apalina, lîngă Reghin, am stat în castelul deja jefuit şi devastat al contelui de Abafája. Dar era destul loc ca să ne întindem păturile pe jos, iar parcul castelului era mai mult decît adecvat pentru activităţile noastre.

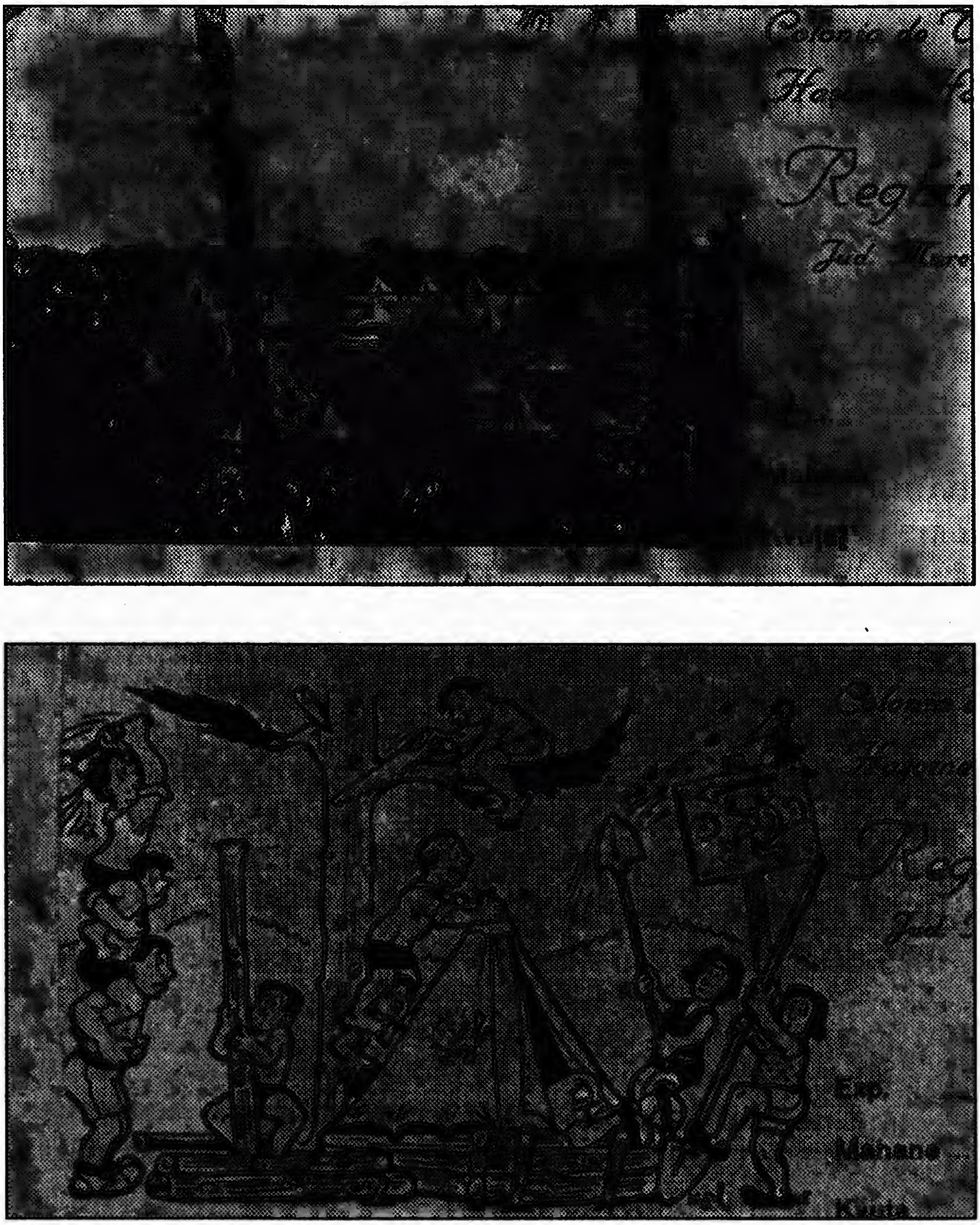

Cărţi poştale ale taberei de vară de la Reghin

Spre plăcuta mea surpriză, biblioteca castelului nu fusese complet jefuită; era plină de cărţi în germană, risipite pe jos. Mi-am însuşit cîteva volume splendide, publicate la sfîrşitul secolului al XIX-lea, legate în piele aurită şi pline de litografii. Nu aveam nici o remuşcare, pentru că, în privinţa cărţilor, mişcarea se ghida după principii comuniste — cărţile nu sînt proprietate privată, ele trebuie să circule între cititori.

În drum spre tabăra de vară de la Iacobeni, în vagoane de marfă

Coloana mărşăluieşte spre tabăra din Tazlău

Într-o altă vară, am ocupat pentru două săptămîni casele părăsite ale evreilor deportaţi din Iacobeni, de pe Valea Dornei. Acolo ne simţeam cumva mai acasă, fără să ne gîndim la soarta proprietarilor lor, a fraţilor noştri.

Mîncarea era puţină aproape întotdeauna, pentru că trăiam din ce puteam cumpăra de la sătenii dimprejur. Aşa că mămăliga era alimentul principal, iar ceaiul era îndulcit cu economie.

Ceremonia de deschidere a taberei de vară de la Tazlău (1945)

Conducătorii taberei de la Iacobeni (1947)

Personalul sanitar era format din cîțiva studenți la medicină. Nu am avut însă probleme majore, în fară de epidemiile de scabie. Păduchii erau înecați în valuri de gaz. Latrinele erau construite după bine cunoscuta și primitiva tehnică cercetășească, dar scîndurile erau îmbibate în crezol și pămîntul din jur era înălbit de varul nestins.

Probabil că semănam, ca aspect exterior, cu o bandă de cerșetori juvenili. Ne dădeam seama de asta mai ales cînd traversam, în coloane dezordonate, vreo localitate balneară și vedeam oroarea din ochii oaspeților aflați în vacanță. Ce mîndri eram de aspectul nostru proletar!

Însă în tabere ne distram pe cinste. La mare preț erau activitățile cercetășești pe care nu le puteam desfășura în orașele prăfuite din Moldova — concursuri de atletism, tragerea de frînghie, instalare de corturi, semnalizare și alpinism. Miezul nopții ne găsea adesea adunați în jurul focului de tabără. Noaptea, ne furișam să furăm steagul grupului vecin. Pentru că eram unul dintre conducători, aproape că nu închideam ochii de atîta treabă. Probabil că în aceste ocazii mi-am însușit „narcopatia", capacitatea de a adormi în mers sau în mijlocul unei fraze. În anii următori, talentul acesta de a putea adormi indiferent de situație mi-a fost de mare ajutor.

Un eveniment central în aceste tabere era „procesul literar". Alegeam o carte, o personalitate sau o idee, pe care le supuneam judecății — cu judecător, procuror, avocat, martori și jurați. De pildă, capela pustiită a contelui maghiar a oferit un cadru adecvat pentru procesul Religiei. Desigur că sentința unanimă a fost „vinovat". Cu o altă ocazie, am judecat mișcarea Esperanto și fiecare încerca să poarte haine verzi, culoarea mișcării. Și în acest caz, doctorul Zamenhoff, fondatorul evreu al mișcării, a fost găsit vinovat... fiindcă trebuia să fi fost sionist și nu un umanist utopic. Iosif Flavius, marele istoric evreu de la Curtea imperială romană, a fost condamnat ca trădător, acordîndu-i-se circumstanțe atenuante datorită importanței sale literare. Ben Yair, care a comandat rezistența împotriva romanilor pe muntele Massada și a ordonat sinuciderea în masă a ultimilor apărători a fost, desigur, achitat. Autorul romanului sovietic *Ciocolata*, în care un activist de partid este condamnat la moarte pentru că soția și copiii lui au acceptat să primească ciocolată de la un agent imperialist, a fost și el achitat. Cu o mențiune specială, a fost achitat și pedagogul rus Makarenko, cel care a inițiat sistemul de autoguvernare colectivă în căminele de tineri delincvenți,

după Revoluția din Octombrie. Pe atunci încă nu cunoșteam fața sinistră a „metodei Makarenko".

Încununarea fiecărei tabere era „marea excursie", în care, timp de trei zile, toți participanții, separați pe grupuri și urmînd semne de drum cercetășești și mesaje ascunse, străbăteam munții și văile pentru a ne întîlni într-un punct dat. În vara lui 1945, cînd excursia s-a făcut în regiunea Cheilor Bicazului, a avut loc un accident. Un băiat înalt și slab din București, poreclit Pinocchio pentru că nu-și coordona prea bine mișcările, a căzut într-o rîpă și și-a rupt femurul. Folosindu-ne de tehnica cercetășească, i-am fixat piciorul frînt între două atele și am construit o targă. Partea ce a urmat a fost mai grea, pentru că trebuia să-l transportăm la un spital, ca să poată fi îngrijit.

Cîțiva localnici ne-au spus că dincolo de munte, pe versantul transilvănean, există un trenuleț pe șine înguste care ajunge la Gheorghieni sau, pe numele său de atunci, Gyergyó Szent Miklós. Pinocchio era din București, ca și mine, și dat fiind că știam și ungurește, am fost ales și pentru misiunea asta. Împreună cu un prieten, l-am transportat pe Pinocchio și am coborît muntele, doar ca să aflăm că trenulețul nu mai circula de luni de zile. Nu puteam să ne întoarcem din drum, sus, pe munte, mai ales că grupul nostru aflat în excursie se deplasase deja între timp.

Aveam puțini bani și o mică rezervă de aspirină și luminal pentru pacientul nostru. Am hotărît să mergem mai departe și am plătit un car cu boi care să ne ducă pînă la Gheorghieni, de altfel, singurul mijloc de transport pe care l-am găsit. Cînd am ajuns în oraș, pe înserate, am aflat că spitalul nu funcționa, pentru că personalul fugise împreună cu armata maghiară în retragere. Am petrecut noaptea dormind pe jos, în gară, și am așteptat să treacă un tren de ocazie.

Pinocchio a dormit chinuit și nu am putut să-l calmăm decît cu o doză de luminal. Eu și tovarășul meu am mîncat la cină niște castraveți verzi, deoarece ne cheltuisem banii cu căruțașul și trebuia să mai păstrăm ceva și pentru tren. În vara lui 1945, la puțină vreme după terminarea războiului, în toată Transilvania de Nord domnea un haos pe care nu mi-l putusem imagina.

Nu exista un orar al trenurilor și nici trenuri de persoane care să ne ducă pînă la Brașov, cel mai apropiat oraș, în sudul „civilizat“ al Transilvaniei. În zorii zilei am reușit să ne cățărăm pe un mărfar, care a parcurs cele cîteva zeci de kilometri pînă la destinația noastră în nu mai puțin de 12 ore. Atît rezerva de castraveți, cît și cea de luminal se terminase, iar sărmanul Pinocchio supraviețuia cu apă și aspirină, gemînd neîntrerupt.

Am ajuns în sfîrșit la Brașov abia a doua seară și l-am predat pe Pinocchio la punctul sanitar din gară. Ușurați, am ațipit pe dușumeaua sălii de așteptare, înghesuiți și încălziți de zecile de persoane care dormeau acolo. În două zile și două nopți parcursesem o distanță de mai puțin de 200 de kilometri.

În după-amiaza următoare, a treia zi, așadar, cînd am apărut pe neașteptate acasă, la părinții mei, murdar, nebărbierit și înfometat, pe masă m-a întîmpinat un Apfelstrudel, prăjitura mea preferată — bine mirositoare, călduță și pudrată cu zahăr. Ce dulce a fost atunci viața burgheză!

La ultima tabără de vară, din 1948, nu am mai putut participa, pentru că mă aflam deja în spatele gratiilor. E povestea care urmează.

12

Nepotul lui Bela Kun

În vreme ce prietenii mei erau plecaţi în ultima tabără de vară în Carpaţi, eu zăceam într-o celulă izolată din pivniţa Siguranţei din Timişoara. A fost o altă întîlnire traumatică cu oraşul meu natal. Fusesem numit secretar general al organizaţiei Haşomer Haţair din România în decembrie 1947. Însă ca într-o piesă de teatru, mi-a fost dat să fiu „rege" numai pentru o zi. La sfîrşitul lui ianuarie, a trebuit să merg la Praga, pentru a reprezenta organizaţia noastră la o conferinţă europeană. Acesta avea să fie sfîrşitul şefiei mele.

În mod neaşteptat, autorităţile mi-au respins cererea pentru paşaport, un semn rău, pe care la vremea aceea nu-l înţelegeam încă. Numai un camarad al nostru, arhitectul Dascălu, membru în Marea Adunare Naţională, a obţinut paşaportul. Pe vremea aceea, încă ne mai menţineam legăturile care odinioară ne permiteau trecerea ilegală a frontierei şi de aceea călătoria dus-întors în Cehoslovacia nu ni s-a părut un lucru complicat. Totul a funcţionat perfect la dus.

S-a întîmplat că, în acel decembrie, Partidul Comunist a preluat oficial puterea, împreună cu partidele „tovarăşe de drum", iar regele a fost obligat să plece în exil. România avea să devină Republică Populară. Noi, cei din Haşomer Haţair, consideram că ne numărăm printre „tovarăşii de drum" — şi, prin urmare, vedeam toate aceste transformări cu ochi buni. Nu bănuiam însă că ele însemnau o schimba-

re de poziţie faţă de noi, al cărei simptom l-a reprezentat şi faptul că-mi fusese refuzat paşaportul.

Am trecut frontiera îngheţată cu Ungaria pe la Valea lui Mihai, însoţit de un prieten al nostru şi de un contrabandist român, care m-a dat în grija unui contrabandist ungur. După cîţiva kilometri pe jos prin zăpadă, am luat trenul spre Budapesta.

Mai fusesem la Budapesta, în copilărie, iar oraşul mi se întipărise în memorie ca o capitală modernă, bogată şi vibrînd de viaţă, cu băi termale, metrou şi restaurante în care cîntau tarafuri de ţigani. Acum, la trei ani după ce, în ultimele luni de război, fusese supus unui asediu descreierat, asemănător celui de la Stalingrad, oraşul era o imensă ruină. Multe dintre clădirile pe care mi le aminteam se transformaseră în munţi de dărîmături şi era greu să găseşti o casă care să nu fi fost atinsă. Mirosul războiului, mirosul de praf şi zidărie al caselor bombardate plutea încă în aer. Metroul, pasiunea vizitei mele din copilărie, nu mai funcţiona. Pretutindeni întîlneam doar mizerie şi disperare. Aşa că despărţirea de Budapesta nu a fost una grea şi, continuîndu-mi drumul, am ajuns în „Praga de Aur".

Spre deosebire de Budapesta, acest oraş maiestuos rămăsese neatins în urma războiului. Numai din loc în loc, pe caldarîm, mici plachete şi buchete de flori însemnau locul unde murise un luptător al rezistenţei, în ultimele zile ale ocupaţiei naziste. Cu această excepţie, nu existau urme ale războiului sau ale ocupaţiei străine. Praga a fost pentru mine primul oraş „apusean", inundat deja de produsele sclipitoare ale lumii libere. Ca un bun membru al mişcării mele, am evitat pe cît posibil mărfurile de lux burgheze şi am cumpărat doar o pereche de mănuşi şi o eşarfă pentru prietena mea. În rest, am colindat prăvăliile cu noile articole de birou şi mi-am cumpărat nişte carnete frumoase şi creioane mecanice.

Prima întîlnire europeană a organizaţiei Haşomer Haţair a fost un succes indiscutabil şi eu aveam onoarea să reprezint cea mai mare organizaţie locală din întreaga Europă. A fost pentru prima oară cînd am ţinut un discurs în ebraică. Am reuşit să mă fac înţeles, cu o singură excepţie, cînd, ne-

cunoscînd o excepție gramaticală, am folosit „sutiene“ („haziot“) în loc de „fronturi“ („hazitot“) — și, drept urmare, am declarat că „în România luptăm în diferite sutiene“. Publicul, de altfel puritan, s-a distrat copios.

Legăturile organizației sioniste cu regimul din Cehoslovacia erau excelente la acea vreme. La Praga se aflau diferiți membri ai mișcării noastre din Palestina — Yulek Barzilai, viitor ministru în Israel și Mordechai Oren, care aveau legături strînse cu Partidul Comunist local. Împreună cu alții, pregăteau marea livrare de armament din Cehoslovacia, care urma să ne ajute în Războiul de Independență al Israelului, ce a izbucnit cîteva luni mai tîrziu. Însoțit de ei, am vizitat cartierul evreiesc din Praga, acum pustiu, și faimosul cimitir străvechi, mi-am adus omagiile la statuia rabinului Loew, cel care a creat legendarul Golem din povestirea lui Meyerlink și am intrat în Altneuschul, vechea sinagogă din secolul al XIII-lea, în podul căreia Egon Erwin Kisch a căutat în zadar rămășițele pămîntești ale legendarului monstru. O impresie puternică mi-a făcut Muzeul Evreiesc, în care hitleriștii adunaseră și înghesuiseră obiecte de artă și cultură evreiască, jefuite din întreaga Europă, pentru a ridica un monument etnografic al unei „rase dispărute“.

Eliezer, delegatul din Palestina ce fusese paraşutat în România în urmă cu trei ani, era și el de față, trecînd prin Praga în drum spre casă. M-a invitat să-l însoțesc și să petrec cîteva zile cu el la Viena. Oarecum șocat, l-am refuzat, spunîndu-i că în România mă așteaptă o mișcare întreagă și că nu am timp de distracții gratuite. Foarte curînd aveam să regret atitudinea mea corectă din punct de vedere politic. Am ajuns să văd Viena abia 20 ani mai tîrziu.

M-am întors împreună cu Vadász, un membru al nostru din Transilvania. La cîteva zile după plecarea noastră din Praga, în februarie 1948, comuniștii au pus mîna pe putere, printr-o lovitură de stat violentă. Jan Masaryk a fost aruncat de la o fereastră a Palatului Hradzin, respectîndu-se astfel o veche tradiție politică locală. Numai că, de data aceasta, cel aruncat a murit de-a binelea, nu a scăpat numai cu rușinea, ca trimișii împăratului austriac în secolul al XVII-lea, așa cum ne spun cărțile de istorie.

La Budapesta, ni s-a alăturat un membru al unui kibuț din Palestina, Aba Naor, un bărbat impresionant, în vîrstă de vreo 40 de ani (foarte bătrîn în ochii noștri!), care urma să treacă ilegal în România ca să preia comanda organizației paramilitare semilegale de emigrare *Mossad Haaliya*. Avea rangul de colonel în *Hagana*, armata semi-legală evreiască din Palestina, și comandase diverse acțiuni militare în anii tulburi de dinainte de independență.

Ningea și din nou era foarte frig, cînd am ajuns la casa contrabandistului, din marginea ultimului sat din Ungaria, înainte de frontieră. Noaptea se scurgea și partenerul lui, contrabandistul român care urma să ne treacă granița, nu se mai arăta. Dacă ne prindea lumina zilei, trebuia să așteptăm noaptea următoare. Contactele și locurile de întîlnire ar fi fost pierdute, fapt care ne-ar fi obligat să o luăm de la capăt, eventual chiar din Budapesta. Ne-am decis, așadar, să încercăm să trecem doar cu ajutorul săteanului maghiar și, cu o oră înainte de ivirea zorilor, am pornit la drum. Fiind probabil trădați, ne-a întîmpinat o rafală de mitralieră și gloanțele unui detașament de grăniceri au șuierat împrejurul nostru. În timp ce ne trîrteam pe burtă, ghidul nostru expert a dispărut. Noi trei, Aba, Vadász și cu mine am fost arestați.

Fără vreo urmă de minim respect, cu mîinile legate la spate, pe teritoriul României am fost duși pe jos, sub escortă. Trebuia să parcurgem astfel, pe propriile noastre picioare, predați din post în post, tot drumul pînă la gara de la Chișinău Criș. Am străbătut prin zăpadă un drum de vreo 40 de kilometri, în timp ce grănicerii purtau grija bagajelor noastre. Din cînd în cînd, ne opream la un post ca să ne încălzim; în una dintre aceste ocazii, cadourile pentru prietena mea au intrat în posesia nevestei șefului de post.

În timp ce ne tîram picioarele pe drumurile înzăpezite, mă gîndeam că în acel moment aș fi putut să mă plimb prin parcul de la Schoenbrunn și să ascult opera din Viena, în locul înjurăturilor grănicerilor. Cînd am ajuns, în cele din urmă, la destinație, s-a constatat că aveam o degerătură de gradul doi la piciorul stîng și așa mi-am pierdut unghia de la degetul mare, care se infectase. Mai port și astăzi această urmă, drept amintire.

Am fost duși cu vagonul-dubă la Siguranța regională din Timișoara, peste drum de Liceul „Diaconovici Loga", unde, cu doi ani în urmă, îmi trecusem examenul de bacalaureat în particular. Povestea încropită de noi pentru anchetatori a fost simplă. Eram doi tineri care fugiserăm în lagărele de refugiați din Italia. După cîteva luni, ne săturaserăm să tot așteptăm și am hotărît să ne întoarcem acasă. Pe drum, ne-am întîlnit cu cetățeanul palestinian Naor, care ne-a cerut ajutorul să treacă în România, unde voia să-și viziteze sora din București.

Nu știu în ce măsură ne-au crezut povestea. Aba era protejat de pașaportul său britanic, iar noi urma să fim expulzați. Am fost transferați într-un lagăr din Oradea Mare, un fel de centru de triere pentru tot felul de categorii de oameni care urmau să fie expulzați din România. Lagărul se afla în cetatea din Oradea, pe care o văzusem pe dinafară în timpul primei mele șederi în acest oraș. Era o citadelă din secolul al XVIII-lea, din timpurile Mariei Tereza, clădită după planurile vestitului inginer militar francez Vauban. Lăsată în părăginire zeci de ani, i se găsise acum o bună folosință. Locuitorii temporari ai citadelei erau un amestec uman eterogen, adunat aici de vîrtejul anilor de război.

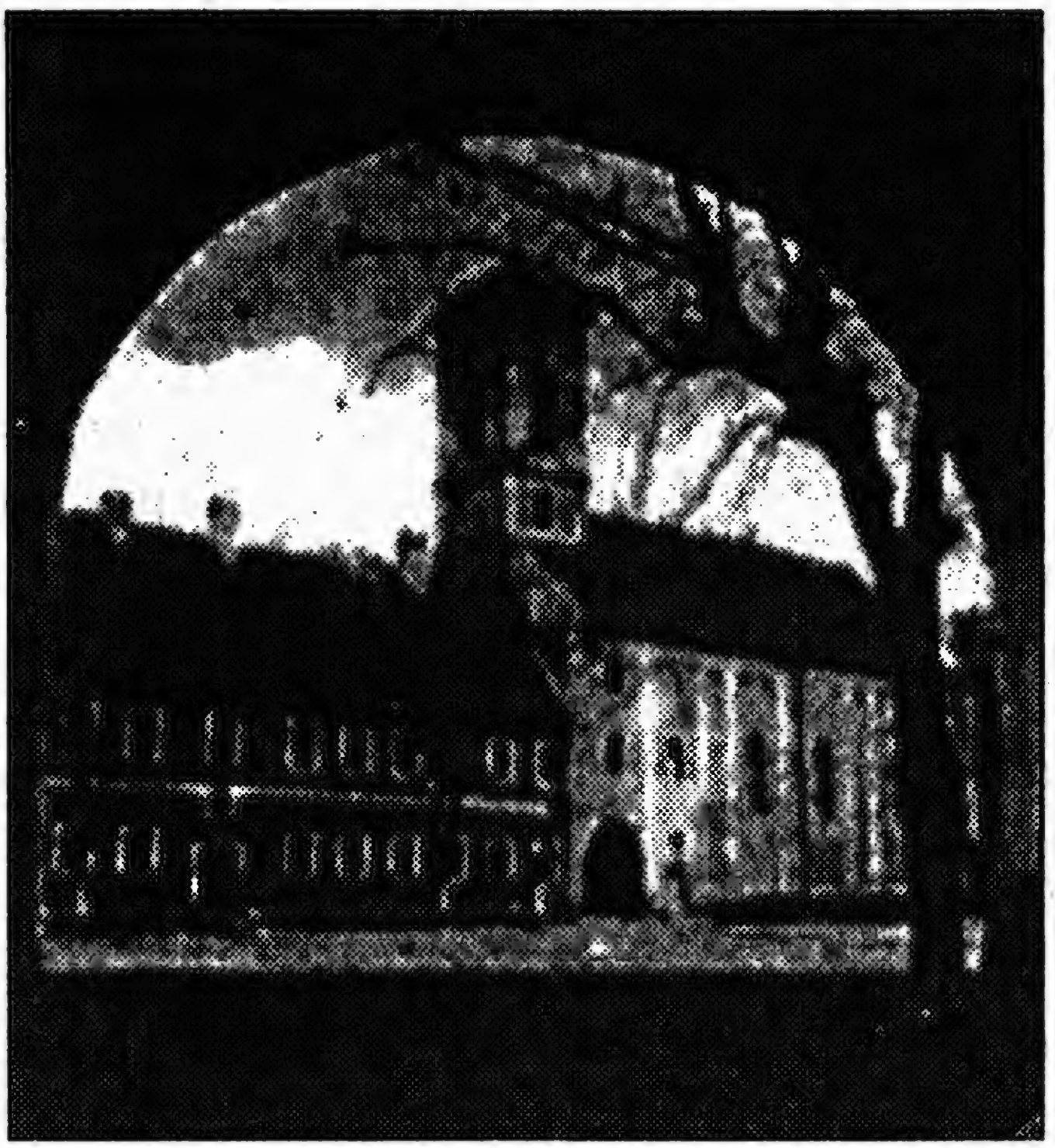

Curtea închisorii din Oradea (1948)

Stăpînul atotputernic al acestui mizerabil microcosmos de cîteva sute de persoane era comisarul Kun, o persoană civilizată şi agreabilă, cu care ne-am împrietenit curînd. Unchiul lui fusese Béla Kun, dictatorul comunist al efemerei republici ungare a sovietelor din 1919. Cînd sovietele maghiare au fost înecate în sînge, între altele prin intervenţia armatei române, Béla Kun şi familia sa au fugit în Uniunea Sovietică. În timpul proceselor şi epurărilor din anii '30, Kun şi fratele său au fost împuşcaţi în beciurile staliniste, împreună cu multe alte sute de conducători comunişti din străinătate. Comisarul nostru, împreună cu supravieţuitorii familiei sale, s-au folosit de prima ocazie pentru a se repatria în oraşul lor natal, Oradea. Ajuns acasă, fusese însărcinat, din evidentă rea-voinţă cu neplăcuta funcţie în care-l aflasem.

Afirmîndu-şi acum propriul iudaism, cu mîndrie, Kun nu şi-a ascuns dispreţul cînd ne-a auzit povestea. Dacă v-aţi decis să plecaţi în Palestina — ne spunea el, cu toate că în principiu condamna sionismul — trebuia să perseveraţi şi să nu fiţi laşi, să vă întoarceţi din drum. Comisarul Gold, vechea mea „cunoştinţă", nu a fost deloc surprins şi l-a lămurit, desigur, în legătură cu prima mea dezertare de la Oradea.

În afară de Kun, celălalt reprezentant al autorităţilor era poliţaiul Smerchányi, un demn exemplar al vechii poliţii provinciale corupte. Deţinuţii ofereau un amestec neînchipuit de tipologii şi de istorii personale. Se găsea acolo un sat întreg de ţărani nemţi din Dobrogea, care erau la a cincea etapă a unei odisee tragice. În ajunul războiului, urmaseră apelul lui Hitler şi se întorseseră „acasă în Reich", părăsindu-şi gospodăriile. Fuseseră colonizaţi în teritoriile ocupate în Polonia, de unde polonezii îi izgoniseră înapoi în Germania îndată după terminarea războiului. După un timp, se hotărîseră să se întoarcă, în sfîrşit, la casele lor din Tariverdi, unde trăiseră aproape un secol. Dar după o lună fuseseră din nou adunaţi şi depuşi pentru expulzare în cetatea din Oradea. Înghesuiţi laolaltă ca un fel de trib straniu, privirea tuturor, bătrîni, femei şi copii, exprima vidul unei disperări nesfîrşite. Nu puteam să nu-mi fie milă de ei, cu toate că erau germani.

Sentimentele mele erau însă diferite față de cele cîteva zeci de foști soldați din Waffen SS, care și ei urmau să fie expulzați. Toți erau nemți din Banat care slujiseră în armata germană, iar printre ei l-am recunoscut pe Klemens, fiul unui agricultor, prieten al familiei mele din Cenad. În ultimele faze ale războiului, șvabii din Banat au organizat divizia Waffen SS „Prinz Eugen" — și mai toți fuseseră luați prizonieri. Într-o încăpere alăturată din cetate, erau ținuți separat cîțiva șvabi care nu recunoșteau că au servit în SS. Kun i-a pus odată să se alinieze în fața noastră și să ridice brațul stîng. Lîngă subsuoară, toți aveau o cicatrice asemănătoare, exact în locul în care toți soldații SS fuseseră tatuați, identificați și marcați pe viață cu semnul organizației criminale.

Într-o altă sală a citadelei trăia o șatră întreagă de țigani. Erau țigani din Ungaria, care fugiseră în România ca să scape de deportarea nazistă. Bulibașa șatrei a fost cel care mi-a relatat pentru prima oară despre dimensiunile și grozăviile holocaustului lor, pe care-l numeau „pojainost". Și ei reușiseră să intre cumva în România, dar acum urmau să fie expulzați. Majoritatea deținuților din cetate erau însă contrabandiști români și unguri din satele de la frontieră, între ei aflîndu-se și un grup de evrei din Nădlac.

Lagărul din Oradea nu avea nici o infrastructură, cum s-ar spune astăzi. Dacă nu aveai pe cineva care să-ți trimită o saltea, dormeai pe podeaua de piatră. Pentru a simplifica totul, în lagăr nu se gătea și nu se dădea de mîncare. În consecință, în fiecare dimineață, la poarta cetății funcționa un „tîrg de sclavi". Soțiile oficialităților și ale șefilor organizațiilor locale de partid veneau să ia salahori cu ziua pentru diferite feluri de munci. Unele dintre țigănci ghiceau în palmă. Plata consta în mîncare. Polițistul Smerchányi își avea propria sa afacere cu sclavi. O dată pe săptămînă, cînd femeile din lagăr se îmbăiau, făcea o inspecție corporală minuțioasă și pe cele mai atrăgătoare le alegea pentru orgiile ofițerilor și șefilor locali. Nemțoaicele din Dobrogea, blonde și înalte, foarte căutate, reveneau în lagăr cu cele mai multe „cadouri".

Acel comerţ zilnic mă făcea să mă gîndesc, în mod straniu, la felul în care se desfăşura tîrgul la porţile cetăţilor medievale. Diferenţa era că de data asta nu erau sătenii sau barbarii din jur care vindeau produse orăşenilor din cetate, ci erau locuitorii infometati ai cetăţii care-şi ofereau serviciile „barbarilor" dimprejur.

Noi trei eram bogaţi. Zilnic, la prînz ni se aducea mîncare caldă, pregătită de o familie orădeană, plătită de Mossad să ne facă acest serviciu. Mîncarea servea drept monedă de schimb pentru diferitele servicii din cetate. Existau unii care erau plătiţi să le facă vînt, ca într-un harem, stăpînilor care nu suportau căldura verii sau ca să spele latrinele în locul bogătaşilor, cînd acestora le venea rîndul. Noi împărţeam pe gratis ceea ce ne prisosea şi ne îndeplineam corvoadele singuri, spre ciuda celor „avuţi".

Eram într-adevăr nişte elemente străine în această stranie adunare umană. Prietenia noastră cu comisarul Kun ne asigura o poziţie oarecum privilegiată. Un timp, Juhász şi cu mine am fost însărcinaţi să ducem o dată pe săptămînă bolnavii la dispensar, în oraş. Sistemul consta într-o rutină românească bine cunoscută. Ieşeam cu escorta pînă în piaţa mare, îi lăsam pe grăniceri într-o cîrciumă şi, la ora indicată, după ce plăteam consumul escortei, eram conduşi înapoi în cetate. Între timp, fiecare era liber să-şi rezolve treburile. Pe SS-işti refuzam însă să-i luăm la vizita medicală, drept răzbunare. Nu ne lăsam cu nici un chip înduioşaţi de rugăminţile şi de lacrimile lor. Din cauza asta, Kun ne-a înlocuit după cîteva săptămîni, deşi ne înţelegea motivele.

Relaţiile noastre speciale cu autoritatea ne dădeau curajul să ne furişăm serile, prin coridoarele subterane pe care le descoperisem, din cetate, ca să mergem la cinema. Între altele, am văzut probabil unul dintre primele filme din seria *Stalag*, filme în care prizonieri de război americani isteţi păcăleau gardieni naziști cu capete pătrate. Eram, fără îndoială, un public foarte original şi autentic, care am tras chiulul din propriul nostru lagăr. Conştient de poziţia sa specială, Aba nu lua parte la aceste escapade nocturne.

Fără îndoială, noi doi am fi putut fugi cu uşurinţă. Aba nu putea însă să facă asta, pentru ca să nu-şi complice si-

tuaţia specială, iar nouă ni se ordonase să rămînem împreună cu el, ca să nu creăm conflicte cu autorităţile.

Şărmanul Aba a trecut prin zile grele la Oradea. În Palestina, începuse Războiul de Independenţă şi numele oraşului vecin cu kibuţul lui apărea deseori în ştirile de front. Pe deasupra, acasă i se născuse o fetiţă, pe care nu apucase s-o vadă. Ca să-şi treacă vremea, compunea texte în ebraică la balade şi cîntece de leagăn ruseşti.

Cunoşteam ziua în care Israelul avea să-şi proclame independenţa şi am sărbătorit evenimentul în mod original. Poliţaiul Smerchányi ne-a căutat în acea zi şi a dat la iveală de sub tunică o sticlă de vin. Spunea că ne-a trimis-o comisarul Kun, care ştia că aveam ceva de sărbătorit, că ne felicita cu această ocazie şi că ne ruga să fim cît mai discreţi. Zis şi făcut. La miezul nopţii, cînd toţi sforăiau de zor împrejur, ne-am sculat, noi trei împreună cu patru contrabandişti evrei, am cîntat în surdină imnul *Hatikva* şi ne-am cinstit cu vinul dăruit de nepotul lui Béla Kun. A fost prima mea sărbătoare a Independenţei — de neuitat.

Nu ştiu care a fost soarta comisarului Kun în următorii ani ai dictaturii staliniste, însă nu-i voi uita niciodată omenia. Mă bucur că nu am auzit nimic despre el, deoarece comisarul Gold, pe care l-am reîntîlnit la Oradea şi l-am revăzut şi mai tîrziu, a făcut în schimb o carieră „strălucitoare“ şi de-a lungul vremii urma să întîlnesc prin închisori zeci de deţinuţi ce trecuseră prin mîna lui.

În luna iulie s-a ajuns la un acord, iar Aba a fost expulzat, fiind lăsat să se întoarcă în Israel şi să-şi regăsească familia, kibuţul şi statul nou născut. Vadász şi cu mine am fost trimişi înapoi la Timişoara — pentru continuarea „tratamentului“.

13

Un vis binațional

Adesea, pe afișele și pancartele noastre figurau un kibutnic și un felah arab, înălțînd mînă-n mînă steagul roșu, cu steaua lui David la mijloc. Cotidianul nostru din Israel avea un subtitlu în limba arabă, chemînd proletarii din toate țările sa se unească.

Relatînd despre proclamarea statului Israel, trebuie să fac o paranteză retrospectivă importantă: fideli ideologiei noastre de extremă stînga, cei din Haşomer Haţair au fost mereu în favoarea unui stat binațional, iudeo-arab, în Palestina. Din considerații geopolitice, credeam că un stat evreiesc care să acopere doar jumătate din micul teritoriu al Palestinei nu ar fi viabil. Niciodată nu ne-am închipuit că va trebui să ne impunem prin forță, și nu printr-o înțelegere frățească între proletarii celor două națiuni. Consideram, în consecință, împărțirea Palestinei și proclamarea a două mini-state, evreiesc și arab, o greșeală istorică. Visam la un stat mult mai mare, pentru ambele popoare.

Evreii din România s-au numărat printre pionierii colonizării sioniste în secolul al XIX-lea, împreună cu evreii din Rusia, care sînt însă menționați mult mai des în cărțile de istorie. Din mijlocul primilor agricultori români din Galileea a apărut, la începutul secolului al XX-lea, publicistul Avram Luria, probabil primul care a dezvoltat ideea unei conviețuiri pașnice cu arabii din Palestina. În continuare însă, politicienii liberali și social-democrați au ignorat existența populației arabe. Cînd, în anii '20 și apoi în 1933–1936, au

izbucnit tulburările între cele două popoare, problema a fost tratată numai sub aspectul securităţii. Chiar şi zeci de ani mai tîrziu, Golda Meir i-a considerat pe arabi doar o minoritate naţională, cu drepturi cetăţeneşti şi nimic mai mult.

Noi vedeam rezolvarea problemei în cadrul oferit de internaţionalismul proletar. Cînd ne gîndeam la statul nostru binaţional, luam exemplul Uniunii Sovietice, care, formal, era un stat multinaţional, cu republici şi regiuni autonome naţionale. Ne simţeam încurajaţi de faptul că faimoşii intelectuali, fondatori ai Universităţii Ebraice, în frunte cu profesorul Magnes, cu filozofii Martin Buber, Hugo Bergman şi toţi cei din organizaţia *Brit Shalom* erau alături de noi. Ei aveau drept model state multinaţionale ca Elveţia sau Belgia. În timp ce intelectualii de extremă stînga şi umanişti academici predicau frăţia între popoare, Ben-Gurion şi „aparatcikii" din conducerea social-democrată a ţării erau antiintelectuali oportunişti. Viziunea lor pragmatică a învins şi istoria, din păcate, le-a dat dreptate. Circumstanţele locale nu erau de fapt propice unui stat binaţional. Au existat doar cîteva cazuri, le numeri pe degete, în care arabii au intrat ca membri într-un kibuţ. Partidul nostru în Israel număra o singură pesonalitate arabă de o oarecare importanţă politică, avocatul Rustum Bastouny.

Consideram împărţirea ţării o greşeală fatală, recunoşteam în aceasta bine cunoscuta strategie *divide et impera* a imperialiştilor. Ofensiva coordonată a armatelor din patru state arabe împotriva statului Israel abia proclamat a înecat speranţele noastre în sînge. Prietenii noştri din Haşomer Haţair au luptat cu vitejie în acest război, ca şi în acelea care au urmat, iar idealul nostru binaţional a trebuit să fie suspendat în virtutea realităţilor militare. Populaţia arabă a Israelului a fost menţinută pînă tîrziu, în anii '60, sub regim militar.

Odinioară, dubla monarhie austro-ungară a fost numită „Închisoarea naţiunilor". În tinereţea mea, am fost martorul prăbuşirii acestei închisori şi al exceselor naţionaliste care i-au urmat. În zilele noastre, prăbuşirea Uniunii Sovietice şi a Iugoslaviei ne-a dezvăluit realitatea crudă a altor „închisori ale naţiunilor". Pretutindeni, recrudescenţa na-

ționalismului este însoțită îndeaproape de o renaștere a fanatismului religios. În Orientul Mijlociu, veche periferie a imperialismului occidental, fanatismul islamic, numit eufemistic „fundamentalism", e la ordinea zilei. Nu e de mirare că unda de fanatism amenință să inunde și modesta noastră experiență democratică din Israel.

Nu prevedeam, în 1948, nici schimbările demografice care urmau să modifice textura socială a Israelului în prima jumătate de secol de existență statală. Cadrul unui stat făurit astfel încît să fie democratic, progresist și socialist a fost inundat de sute de mii de evrei din țările musulmane, fără tradiții democratice occidentale, care, de multe ori, urmează numai poruncile ayatollah-ilor lor. În ultimul deceniu, Israelul a absorbit peste un milion de imigranți din fosta Uniune Sovietică. Mulți dintre ei sînt supraviețuitorii îndîrjiți și cinici ai unui regim sălbatic, alergici la tot ceea ce înseamnă umanism sau socialism și care aduc cu ei din Rusia ura împotriva musulmanilor.

De-a lungul deceniilor, palestinienii n-au fost în stare să genereze o mișcare pacifistă, care să corespundă cu pacifismul nostru. Maximul posibil a fost o „Realpolitik" — mai mult sau mai puțin sinceră, a unor teroriști superficial pocăiți, de teapa lui Arafat.

Tragicul Rabin, luptînd pentru o „Realpolitik" în cadrul opiniei publice israeliene din ce în ce mai dezamăgite și militante, a făcut un acord cu palestinienii. După ce a fost asasinat — o traumă incurabilă în visul sionist — și conflictul a izbucnit din nou, și mai sîngeros, acum încercăm din nou să facem pace. Societatea israeliană este divizată și jumătate dintre evrei mai speră încă într-un acord pașnic cu palestinienii. Dar în fața fanatismului organizat al celeilalte jumătăți a națiunii, sîntem demoralizați, lipsiți de entuziasmul, de forța de ripostă și de devotamentul sublim al anilor mei în Haşomer Hațair.

14

Puntea se prăbușește

Vreme de cîțiva ani după război, ne-am legănat cu iluzia că ne vom întîlni cu tovarășii comuniști și o punte ne va uni, cu toate vechile noastre divergențe. Ne-am dat seama că această punte, fie ea și imaginară, s-a prăbușit atunci cînd am fost duși înapoi la Timișoara. Schimbarea survenită în cele cinci luni în care fuseserăm reținuți la Oradea a fost neașteptată. România a parcurs un drum lung în instaurarea dictaturii staliniste. Zilele aproape idilice ale primelor noastre săptămîni în beciul din Timișoara au devenit istorie. Vechea Siguranță devenise Securitate și locul vechilor anchetatori fusese luat de o echipă nouă, formată mai ales din comuniști sîrbi bănățeni. Condițiile și metodele se schimbaseră într-un mod de neimaginat.

„Cînd ați fost prima dată aici ați fost tratați cu mănușă", ne ziceau. Vadász a încercat să argumenteze spunînd că a fost torturat suficient în lagărele naziste, dar a fost imediat întrerupt: „Cum se face că ai supraviețuit? Toți au murit acolo. Nu cumva ai colaborat cu naziștii? Nimeni nu a supraviețuit acolo cu mîini curate." A fi supraviețuitor al Holocaustului devenise peste noapte o crimă.

Continuam să dormim pe podeaua de ciment, dar nu mai puteam primi mîncare din afară. Singura noastră masă consta în rămășițele prînzului dat borfașilor din închisoarea din centrul orașului. În primele zile, înainte de începerea propriu-zisă a anchetei, am avut chiar privilegiul să cărăm

prin oraş, sub escortă, hîrdăul plin cu ciorba apoasă pe care-l aduceam din cetate.

După cîteva zile de linişte relativă, au început să ne „prelucreze". Ne-au spus că nu crezuseră niciodată istoria noastră inventată cu lagărele de emigranţi din Italia, dar că acum s-a terminat cu toleranţa autorităţilor faţă de „ţionişti". Luna de miere ce durase patru ani s-a terminat. Voiau de la noi adevărul, tot adevărul.

După cîteva îmbrînceli şi palme, a început „tratamentul" serios. Am fost spînzurat cu capul în jos, o stinghie imobilizîndu-mi genunchii şi coatele (faimosul „sfîrmel") şi au început să mă bată la tălpi cu un baston de cauciuc. Este metoda internaţională de tortură care a traversat secole şi regimuri şi s-a răspîndit pe toate continentele, veritabilă piesă de rezistenţă a „civilizaţiei" umane. Fiecare ţară a poreclit această practică potrivit înclinaţiilor sale, însă probabil că ea îşi are originea în „falaka" turcească.

Curînd, tălpile mi s-au umflat îngrozitor şi numai cu greu mai puteam să mă tîrăsc, desculţ, pînă la celula mea. Acest gen de tratament a continuat două zile, pînă cînd tălpile au început să-mi sîngereze. Mă îndemnau să recunosc totul, pentru că Vadász mărturisise deja.

A treia zi, au schimbat metoda şi au început să mă bată peste şolduri. Durerea muşchilor torturaţi era de nesuportat, iar răcnetele nu mă ajutau în nici un fel. Şedinţa şi-a atins apogeul atunci cînd o femeie ofiţer, Vida Nedici, care avea părul negru şi era de o frumuseţe de efigie, a luat biciul şi a început să-şi bată joc de gemetele mele lipsite de bărbăţie. În sfîrşit, am leşinat şi am fost tîrît înapoi, în celula mea. Niciodată nu am putut să înţeleg plăcerea unui masochist.

În noaptea aceea, în celula mea, în care nu am putut dormi de durere, l-am auzit pe Vadász întorcîndu-se de la anchetă în celula vecină cu a mea, călcînd ca de obicei cu paşi fermi. Mi-am dat seama că îndurasem de pomană tortura, pentru că tălpile lui erau, fără îndoială, neatinse. La cîteva luni după aceea, am aflat că echipa de comisari sîrbi fusese ridicată de la Securitatea din Timişoara sub acuzaţia de titoism. Vida Nedici, torţionara mea sadică, fusese transfe-

rată la minister în București, iar la puțin timp după aceea, împușcată ca spion al lui Tito.

La cîteva zile după încheierea anchetei, am fost deferiți Tribunalului Militar din Timișoara. În primele nopți, am putut dormi doar pe burtă. Săptămînile petrecute acolo nu mi-au lăsat prea multe amintiri. Îmi revine însă în minte imaginea milioanelor de ploșnițe. Picioarele paturilor noastre stăteau în hîrdaie pline cu apă, dar în timpul nopții ploșnițele aterizau de pe tavan peste noi. În timpul zilei, stăteau îngrămădite prin toate colțurile ascunse, pe sub saltele și priciuri. În zilele acelea dinainte de apariția DDT-ului, singurul mijloc de combatere a lor era să le arzi în ascunzișuri cu flacăra aparatului de sudură, un fel de miniaruncător de flăcări. Mirosul lăsat de o atare operațiune îmi revine din cînd în cînd în memoria olfactivă.

În timpul celor cîteva săptămîni de dinainte de judecată, am avut dreptul să merg la vorbitor și puteam primi cărți. Am cerut un anume gen de literatură și am citit *Balada temniței din Reading* a lui Oscar Wilde și *Le mie prigioni (Închisoarile mele)* a lui Silvio Pellico, în italiană. Încurajat de succesul meu lingvistic, am încercat să citesc *I promessi sposi* a lui Alessandro Manzoni, dar am dat bir cu fugiții, cu tot ajutorul consulului olandez, Dr. Van der Gebel, tovarășul meu de pușcărie, care mă învăța italiana.

Am fost condamnați la șase luni de închisoare pentru trecerea ilegală a frontierei, dar dat fiind faptul că deja petrecusem opt luni în închisoare, urma să fim puși imediat în libertate. Procurorul a făcut însă apel, pentru că între timp apăruse o nouă lege, prin care trecerea ilegală a frontierei se pedepsea cu doi ani de închisoare. Deși legea nu era în vigoare la data comiterii infracțiunii, trebuia să așteptăm judecarea recursului sub arest. Un prieten de la Mossad, care venise la Timișoara special pentru procesul nostru, a reușit să-i mituiască pe funcționarii de la grefă și am fost eliberați. Sosit în casa părinților mei de la București, abia am avut timp să fac o baie, să-mi schimb hainele, să-mi împachetez cîteva schimburi, că în aceeași seară m-a căutat poliția.

Singurul aspect îmbucurător al celor opt luni de închisoare a fost acela că relațiile cu prietena mea E. nu numai că au supraviețuit, dar s-au și întărit.

Ieșit din închisoare la sfîrșitul lunii septembrie 1948, am găsit o țară schimbată și o atmosferă diferită: instaurarea regimului comunist se săvîrșise. Între altele, prigonirea mișcărilor sioniste se întețise. Într-o broșură specială a Partidului Comunist, sionismul a fost botezat „unealta otrăvită a imperialismului". În limbajul subculturii comuniste, lozinca aceasta urma să ne însoțească în cursul anilor următori.

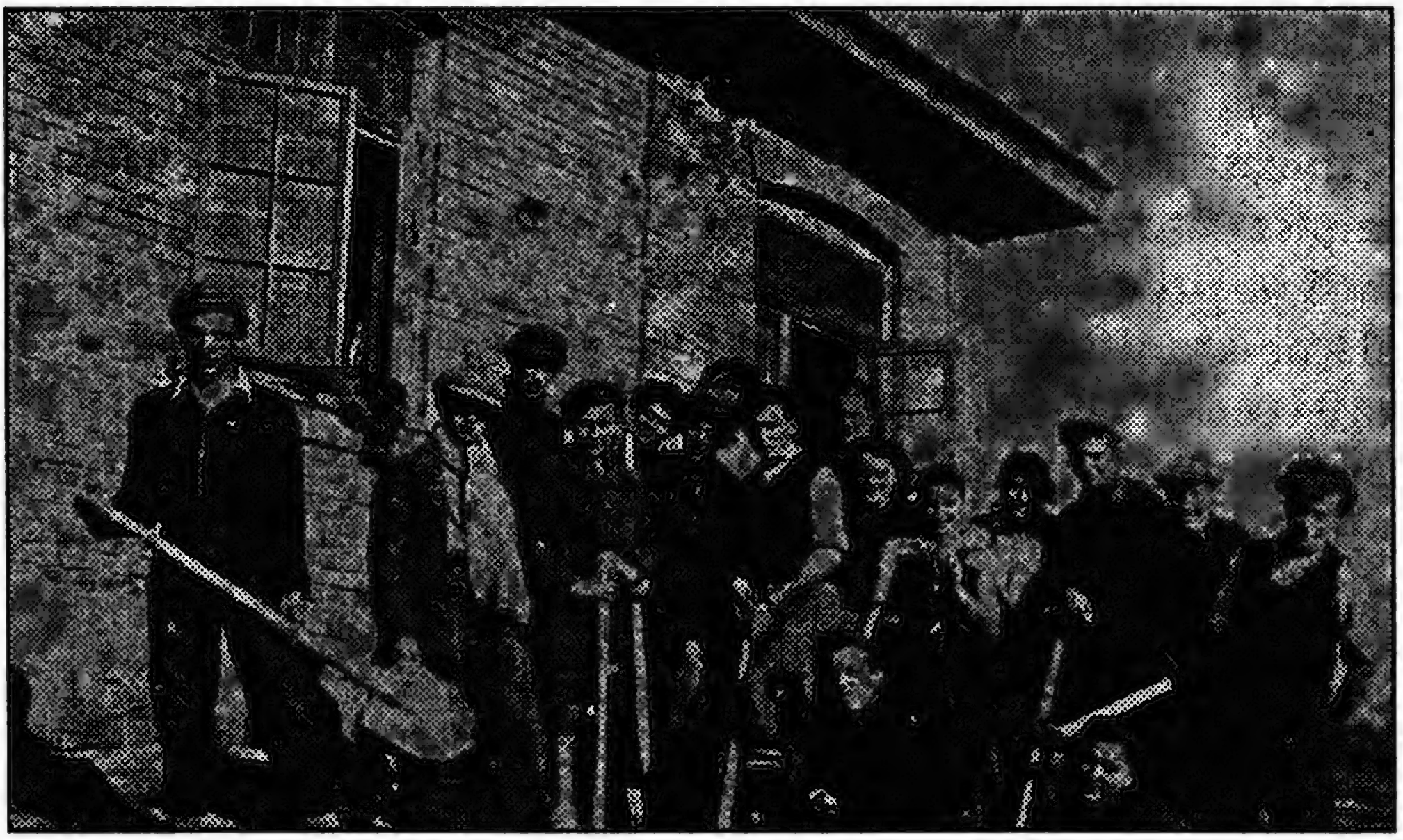

Tineri la ferma din Păcurari (Iași)

La ferma mișcării Haşomer Haţair din Păcurari, Iași, unde m-am ascuns, nu era de lucru și nu aveam ce mînca. Tinerii care se pregăteau pentru emigrare lucrau de obicei în timpul verii la cîmp și în grajdul fermei, iar în timpul iernii munceau ocazional la fabricile din oraș. În iarna 1948–1949, în virtutea unor dispoziții secrete, eram respinși oriunde căutam de lucru. O singură dată am fost primiți — să descărcăm și să curățăm niște vagoane cu cartofi putreziți, o muncă pe care nimeni nu voia să o facă. Cu ocazia asta am aflat cît de puturoase pot fi cîteva tone de cartofi putreziți. Lipsa de alimente se accentuase odată cu preluarea puterii de comuniști. La fermă, unde nu puteam

cîștiga nimic, aceste lipsuri erau resimțite și mai acut. Nu aveam pîine și ne hrăneam cu niște colaci făcuți din praf de ouă și un pumn de făină murdară.

În toată țara, grupuri de muncitori organizați în bande „spontane“ vandalizau și ne ocupau sediile. După ce părăseau localurile, lăsau în urmă pustiul distrugerii. Nu mai avea rost să facem eforturi pentru a le reface și a le reactiva.

Timp de cîteva luni, noi, cei din Haşomer Hațair, am fost orbiți de iluzia unei poziții privilegiate față de celelalte organizații sioniste, pentru că, după cum credeam, eram considerați marxist-leninişti. Îmi este rușine cînd îmi amintesc de eforturile pe care le-am făcut pentru a-i convinge pe „tovarășii noștri“ comuniști că sîntem diferiți de celelalte organizații sioniste — reacționare. Încă nu ne trezisem complet din visul punții pe care vom păși mînă în mînă cu aliații noștri înspre „Lumea viitorului“. Poziția noastră specială ne-a prilejuit doar cîteva luni de armistițiu. În martie 1949, cei trei delegați ai noștri din Israel au fost arestați. După două săptămîni de detenție, au fost expulzați, cu un răgaz de 24 de ore. I-am rugat să ne spună cum a fost și ce au mărturisit, dar ei, înfricoșați, ne-au răspuns că au semnat o declarație în care au promis că nu vor dezvălui nimic. S-au întors în Israel fără să aflăm cît au spus și pe cine au încondeiat. Am fost lăsați să bîjbîim singuri în întuneric și să ne salvăm care cum puteam.

Nu mai avea nici un sens să continuăm. Am avut trista sarcină de a da ordinul de „împrăștiere“, la o ultimă întîlnire a mișcării, desfășurată într-o tăcere de piatră și plină de lacrimi la sediul nostru din strada Praga.

I-am îndemnat pe toți să mențină contactul între ei și să fie gata pentru orice oportunitate viitoare de emigrare. În sinea noastră eram convinși că nu intrasem în ilegalitate. Consideram inacceptabilă ideea unei organizații subversive, interzise de tovarășii noștri comuniști, chiar dacă ne prigoneau pe nedrept. Ne-am căsătorit cu prietenele noastre din mișcare, într-un val de căsătorii civile și continuam să ne întîlnim ca între prieteni în camerele pe care le obținusem de la birourile Spațiului locativ. Nu ne trecea prin

minte că desfășuram activități ilegale. Naivitatea aceasta a fost mai tîrziu pierzania noastră.

Emigrarea în Israel nu fusese încă interzisă și speranțele noastre erau întruchipate de proaspăta ambasadă a statului Israel, de pe strada Burghelea. Tinerii diplomați erau începători amatori, lipsiți de experiență și de pregătire, fără cunoștințe cu privire la realitățile regimului stalinist. Primul ambasador a fost Rubin, un bine cunoscut pictor israelian de origine română, un om blînd și simpatic, însă complet nepregătit să funcționeze într-un stat neprieten și adesea chiar advers. Făceau greșeli, unele mai prosteşti decît altele. Personalul diplomatic fusese recrutat în așa fel încît să fie reprezentat fiecare partid politic din Israel. În concință, fiecare mișcare sionistă ilegală din România își avea omul său de legătură la ambasadă, constînd în funcționari, secretari, dactilografe, paznici, chiar și telefoniști! Abir, ultimul secretar general al Haşomer Hațair, care îmi urmase după ce eu am fost arestat în 1948, a devenit secretar la secția consulară.

Ultima conducere a Haşomer Hațair

La început, legătura cu ambasada a funcționat bine. În mai 1949, am fost anunțați de la ambasadă că tovarășul Mordechai Oren, omul nostru la Praga, urma să vină la Bu-

cureşti şi dorea să se întîlnească cu conducerea Haşomer Haţair, care de fapt încetase să mai funcţioneze.

Locul ales pentru întîlnire a fost casa părinţilor mei, unde locuiam şi eu, pe strada care între timp îşi schimbase numele în Ştefan Furtună. La ora anunţată, limuzina oficială a ambasadei, cu steagul Israelului fluturînd în vînt, s-a oprit în faţa blocului nostru, atrăgînd curiozitatea locatarilor şi a pietonilor. În apartamentul nostru, după ce a trecut pe sub ochii „administratoarei" de la poarta blocului, Oren ne-a servit un discurs cît se poate de optimist. Conform spuselor lui, Rudolf Slansky, secretarul general al Partidului Comunist Cehoslovac, făcea eforturi să readucă în legalitate organizaţiile Haşomer Haţair în democraţiile populare. Trebuia, deci, să ţinem fruntea sus şi să păstrăm contactul între noi.

Ca să fiu sincer, deja nu ne mai făceam prea multe iluzii în ce priveşte viziunea în roz a lui Oren. Eram preocupat în special de tărăboiul pe care-l stîrnise vizita lui acasă la noi. Cîteva luni după aceea, Oren a fost arestat la Praga, laolaltă cu Slansky şi majoritatea conducătorilor comunişti. 11 din cei 14 cehoslovaci erau evrei, în afară de israelienii Oren şi Orenstein. Protocoalele procesului şi „mărturisirile" acuzaţilor au fost reproduse *in extenso* de presa noastră, iar relaţiile dintre Slansky şi „unealta otrăvită a imperialismului", Mordechai Oren, ocupau un loc de cinste.

Printr-o nostimă întorsătură a istoriei, locuinţa mea actuală din Ierusalim se află pe strada Leon Kubovy, numită astfel în onoarea ambasadorului Israelului la Praga, implicat în proces şi expulzat ca *persona non grata*.

În anii următori, am trăit permanent cu frică, aşteptînd inevitabilul, deoarece fără îndoială că Securitatea urmărise şi înregistrare paşii făcuţi de Oren prin Bucureşti. Slansky şi mulţi dintre coacuzaţii lui au fost împuşcaţi, iar Oren, după ani de închisoare, a fost lăsat să se întoarcă în Israel, dar a rămas convins pînă la moarte că preşedintele Partidului Cehoslovac, Clement Gottwald, nu fusese vinovat de crima judiciară, ci a fost indus în eroare de „arhitecţii" procesului Slansky. Ca o dovadă a naivităţii „tovarăşilor de drum", cartea cu amintirile lui Oren a fost publicată

în Israel de editura ce ţinea de Haşomer Haţair. Slansky şi tovarăşii lui asasinaţi au fost reabilitaţi cu ani în urmă.

La puţin timp după vizită, Abir a fost arestat, urmîndu-i unul cîte unul întreg personalul local al ambasadei. Totuşi noi am căutat să menţinem contactul cu Israelul şi cu Haşomer Haţair prin intermediul ambasadei.

O vreme, am funcţionat ca agent de legătură. Mergeam pe faţă la ambasadă, ca mulţi alţi cetăţeni care solicitau o viză în acele zile. Am văzut că sînt urmărit cînd coboram din tramvai în piaţa Pache Protopopescu — poate că mă lăsaseră intenţionat să-mi dau seama de asta. Cînd i-am povestit ataşatului militar, care era omul nostru, despre acest lucru, mi-a dat înţeleptul sfat să mă deghizez, să-mi scot ochelarii şi să-mi las barba să crească. I-am mulţumit pentru sfaturile sale profesionale şi am încetat să mai merg la ambasadă. Oricum, nu aveam de transmis nimic nou organizaţiei din Israel, în afară de aruncarea după gratii a unuia sau a altuia.

În ce mă priveşte atît pe mine, cît şi pe cîţiva prieteni apropiaţi, ceea ce părea inevitabil s-a petrecut abia peste patru ani. În cursul anului 1949, am făcut cîteva încercări eşuate de a fugi în străinătate, însă după aceea a trebuit să ne împăcăm cu viaţa de student, aşteptînd în fiecare clipă, mai ales noaptea tîrziu şi în zori, scîrţîitul frînelor unei maşini în faţa casei şi fatidica bătaie în uşă.

15

Tovarăși de drum

Relațiile noastre de „tovarăși de drum“ cu comuniștii au avut o lungă istorie. A sosit momentul să menționez aici cîteva dintre episoadele ei.

În timpul războiului, după o ședință la Haşomer Haţair, noaptea tîrziu, mă grăbeam uneori să mă întîlnesc cu un tovarăş din UTC, care mă aştepta cu o găleţică de vopsea şi cu o pensulă groasă. În timp ce unul dintre noi scria lozinci pe ziduri — erau cele la ordinea zilei: „Vrem pace“, „Afară cu naziştii“, „Sprijiniţi Apărarea Patriotică“ — celălalt stătea „de şest“. Nu am fost niciodată prins, poate şi pentru că activitatea aceasta a durat numai cîteva luni.

Aşa cum am menţionat, credeam că diferenţele ideologice care ne separau de comunişti erau foarte puţine. Acceptasem versiunea rumegată şi îngurgitată a marxismului stalinist, deşi nu i-am izgonit dintre noi pe aceia care manifestau tendinţe troţkiste. Nu am avut un Foriş al nostru. Diferenţa consta în dorinţa noastră de a părăsi România cu prima ocazie, ca să ne clădim propriul comunism, brevetat în Palestina. Însă probabil că diferenţa cea mai importantă era aceea că, în vreme ce noi eram o mînă de tineri idealişti şi naivi, tovarăşii noştri din rîndurile tineretului comunist erau soldaţii disciplinaţi ai unei maşinării machiavelice. Din cînd în cînd a trebuit să înţelegem semnificaţia reală a noţiunii de „tovarăşi de drum“ — aceea de balast care, la momentul potrivit, este aruncat peste bord din nacelă, pentru a face balonul să se înalţe şi mai mult în zborul lui către înalturile comuniste.

În timpul războiului, am fost aliați în lupta antifascistă. De exemplu, ceva mai bine de un an, prin 1943, am fost membru și în celula comunistă a unui oarecare Milo Schwefel. Participam la diverse activități subversive, cum ar fi scrierea pe ziduri în timpul nopții, sau colectam bani pentru Apărarea Patriotică. Refuzam însă cu încăpățînare să atrag colegi evrei în UTC. Față de ei îmi afirmam identitatea sionistă de membru al Haşomer Haţair. Acest periculos joc dublu s-a terminat, spre ușurarea mea, cînd am fost dat afară din rîndurile Tineretului Comunist.

Reversul medaliei era fatal. Unii tineri comuniști obișnuiau să folosească Haşomer Haţair drept camuflaj. Căderea cea mare din 1942, cînd au fost arestați zeci de *shomrim*, s-a datorat faptului că una dintre aceste „cîrtițe", Puiu Zalman, și doi dintre tovarășii lui au fost prinși distribuind bancnote ștampilate cu lozinci antifasciste. Zalman a adus anchetatorii la sediile noastre din strada Anton Pann și Mircea Vodă și a incriminat conducerea Haşomer Haţair, cu scopul de a-și ocroti legăturile cu eșaloanele comuniste. În timp ce cei trei vinovați principali au fost împușcați la Jilava, două duzini dintre membrii noștri au primit sentințe grele. Nu a fost greu să se găsească la fiecare literatură marxistă, interzisă.

Chiar și după aceea, aflați deja în închisoare, cei din Haşomer Haţair au fost nevoiți să reziste la campania de defăimare agresivă, dusă de tovarășii comuniști de celulă. Unii s-au lăsat convinși și au trecut în tabăra cealaltă.

M-am mai întîlnit de-a lungul drumului cu această practică de a-i implica pe tovarășii de drum, însă la o scară mai mică. Cînd, în 1944, eram activ în grupurile noastre de autoapărare armată, Adam, un băiat mic, roșcovan, care era în secret și membru al UTC, atunci cînd a fost arestat, i-a dus pe agenți la una dintre locuințele noastre subversive, în loc să-i ducă la locul unde își întîlnea tovarășii comuniști. Norocul meu a fost că eu am trecut pe acolo, avînd și un revolver în geantă, la două ore după ce poliția a percheziționat totul. Proprietăreasa mi-a spus că Adam era cu ei. Ieșind din locuință, am folosit toate tehnicile învățate ca să scap de o eventuală urmărire. Se pare însă că nu am fost urmărit.

Un deznodămînt dramatic a marcat soarta unor membri din Haşomer Haţair, care, în închisoare, au devenit comunişti. Desigur că, la eliberare, au fost numiţi în posturi înalte. Unul dintre ei, Sandu Elias, de pildă, ocupa un post de mare încredere la Biroul paşapoartelor, de la Galeriile Cretzulescu, de pe Calea Victoriei (odinioară, aici se afla Librăria Bucholtz, de unde cumpăram multe cărţi în germană). L-am întîlnit, înveşmîntat în falnica sa uniformă de maior al forţelor de Securitate, în timp ce stăteam, pentru a nu ştiu cîta oară, să-mi depun cererea pentru emigrare („să introduc actele") — permanent refuzată. M-a ignorat, desigur, aşa cum probabil că încerca să-şi ignore şi să-şi nege şi trecutul sionist. Degeaba. Cîndva, la începutul lui 1953, văzîndu-şi poate sfîrşitul cu ochii, a pus la cale un plan de a fugi din ţară cu avionul unui pilot mituit, împreună cu un alt securist, Horowitz, şi el veteran al lui Haşomer Haţair. În ziua în care cele două familii se îndreptau în maşinile lor către aeroport, au descoperit că au o „coadă" de urmăritori. În disperare, au început să arunce pe fereastră teancuri de bancnote, sperînd ca pietonii ce umpluseră strada să se repeadă să le culeagă, împiedicînd astfel urmărirea. Însă goana lor în stil „Chicago" a fost zadarnică, pentru că la Otopeni erau aşteptaţi. Bărbaţii au fost împuşcaţi, femeile au fost condamnate la sentinţe grele, iar copiii au fost daţi la căminele de orfani.

Unul dintre ultimele episoade ale relaţiilor noastre de iubire-ură cu comuniştii a avut loc în Israel. Kibuţul Zikkim, întemeiat de noi la Bucureşti în 1945, începuse să-şi încropească noua aşezare pe malul mării, pe măsură ce soseau aici membrii săi din România. Între ei se număra Michel Goldberg, şi el unul dintre deţinuţii din 1942, pe vremea aceea un troţkist înflăcărat. Acum, pe urmele lui, un grup de foşti tovarăsi de-ai lui a trecut în rîndurile Partidului Comunist Palestinian (PKP). Chiar au încercat să formeze un kibuţ al partidului comunist, unic, de altfel, în istorie. Kibuţul Zikkim nu şi-a revenit niciodată în întregime după această sciziune şi a fost repopulat cu shomrimi din Argentina. Pînă la urmă, din PKP s-a desprins Partidul Comunist

Israelian, „național“, care s-a dizolvat și el în curînd. Michel a continuat să-și desfășoare cariera politică în sînul călduț al social-democrației israeliene.

Interesant e faptul că cele două kibuțuri mai noi ale mișcării din România continuă să se dezvolte cu succes. Este vorba, fără îndoială, de diferența de cîțiva ani dintre generația noastră zbuciumată de război și generația mai nouă, postbelică.

16

Trenuri pierdute

Am avut la dispoziţie două săptămîni ca să studiez limba cehă. Prinsesem vreo cîteva cuvinte în 1948, cînd fusesem la Praga, şi, pe deasupra, fratele meu, care s-a specializat în Cehoslovacia, m-a ajutat şi el Cred că am ajuns să învăţ cîteva sute de cuvinte şi cîteva fraze de uz cotidian. Nu mi-au folosit însă cu această ocazie, ci, neaşteptat, într-un viitor mai îndepărtat.

Ne era greu să acceptăm că am rămas prinşi dinapoia Cortinei de Fier, care începea să coboare. Timp de vreun an şi ceva după dizolvarea mişcărilor, am plănuit cîteva încercări disperate de a fugi în Israel. Prima încercare am făcut-o la cîteva luni după ce am ieşit din închisoare, cînd laţul ordinului de arestare şi al recursului procuraturii încă era strîns în jurul meu. Urmau să plece din Constanţa ultimele două nave cu emigranţi. În mod paradoxal, erau două vapoare care navigau deja sub pavilion israelian, însă lista emigranţilor era întocmită de autorităţile comuniste române. Planul lor absurd era să încerce să întărească minusculul partid comunist din Israel cu tovarăşi de încredere din România. Desigur că pînă la urmă nici unul dintre nou-veniţi nu a îngroşat rîndurile partidului frăţesc.

S-a aranjat ca eu să fiu singurul pasager îmbarcat pe furiş pe unul dintre cele două vapoare. În consecinţă, mi-am luat rămas bun în lacrimi de la E. şi am plecat la Constanţa, ca să aştept momentul oportun pentru a deveni pasager clandestin. Planul era să-mi schimb hainele şi documentele

cu unul dintre mateloţii israelieni şi, folosindu-mă de ebraica mea fluentă, să mă îmbarc la adăpostul nopţii, cînd vigilenţa gardienilor portului era mai relaxată.

Problema a fost că Securitatea locală mi-a luat urmele încă de la sosire. Pe stradă şi la micul hotel unde stăteam am fost abordat de cîteva ori de civili dubioşi, care mă întrebau ce caut în oraş. Cunoşteam numele unei camarade din mişcare, constănţeancă, cu care, cică, voiam să mă întîlnesc. Din păcate, acea fată se număra printre cei care urmau să plece şi se îmbarcase deja pe vas. Mi s-a ordonat să iau trenul înapoi către Bucureşti, că, de nu, mă vor lua la sediu „pentru întrebări". Situaţia devenise periculoasă, deoarece eram convins că, mai devreme sau mai tîrziu, vor afla de mandatul de arestare care exista pe numele meu. Omul nostru de la ambasadă, ataşatul militar, m-a implorat să mai am răbdare o zi sau două şi, între timp, să nu-mi scot nasul din hotel. Ca să mă încurajeze, mi-a spus că recursul procuraturii în cazul meu fusese judecat şi respins în instanţa superioară şi că, prin urmare, mandatul de arestare fusese anulat.

Fără să stau prea mult pe gînduri, a doua zi am luat trenul spre Bucureşti, unde mă aştepta E. Mai tîrziu, am fost acuzat că din cauza mea eşuase un plan de fugă pe care l-ar fi putut folosi altcineva în locul meu. A fost o altă răscruce a vieţii mele în care am ales, aproape fără să mă gîndesc, o direcţie cu urmări profunde.

Ceva asemănător s-a întîmplat şi cu planul de a traversa Dunărea la graniţa cu Iugoslavia. Ca de atîtea ori, mi-am luat rămas bun de la familia mea şi, de data asta împreună cu E., am plecat încă o dată la Timişoara, iar de acolo la Orşova, cu un camion, pentru că trenurile erau controlate de autorităţi. Acolo am fost informaţi că se produsese o mică modificare faţă de planul iniţial: barca contrabandistului nu putea să ne ducă pînă pe malul iugoslav, prin urmare trebuia să trecem înot ultima sută de metri. E. nu ştia să înoate, aşa că ne-am întors din nou la Bucureşti. De data aceasta însă aranjamentul a fost folosit de un prieten al nostru, un tînăr atletic, poreclit Hahalitsă, care a ajuns în cele din urmă la kibuţul lui.

În ajunul procesului Slansky, s-a ivit o altă posibilitate, şi anume să ne furişăm pe un tren cu emigranţi din Cehoslovacia, în drumul lor prin România către Constanţa. Noi, candidaţii, urma să aşteptăm în grupuri mici la scurtele staţionări ale trenului în gările de pe parcurs. Eu şi E. am fost repartizaţi să aşteptăm trenul la Predeal. Pentru această ocazie, mi-am pus rapid la punct cunoştinţele de limbă cehă şi din nou ne-am luat rămas bun de acasă. Cînd trenul avea să oprească în Predeal, trebuia să jucăm rolul unor călători care au coborît din greşeală ca să caute apă sau ceva de mîncare, *voda* şi *idlo*.

Din nefericire, în ziua aceea de noiembrie ploua cu găleata şi mica gară din Predeal era pustie. Vacanţa de vară se terminase de mult, iar sezonul de schi nu începuse. Nu ştiam nici că trenul fusese reţinut la graniţa cu Ungaria mai bine de 15 ore. Aşa că, necunoscînd orarul trenului, nu puteam părăsi gara şi aşteptam pregătiţi orice şuierătură de tren care să-şi anunţe sosirea dinspre Braşov. Ca în orice stat poliţienesc, din cînd în cînd eram abordaţi şi întrebaţi ce făceam acolo. În timpul nopţii, situaţia a devenit de nesuportat, iar în zori am luat primul tren înapoi către Bucureşti. Dacă am fi rezistat încă două ore, am fi prins trenul. Alţii, care aşteptaseră în gări mai mari, la Braşov sau Ploieşti, camuflaţi de mulţimea de călători, au izbutit să urce în trenul salvator.

Au mai existat şi alte încercări, mai aventuroase şi mai patetice, ca, de exemplu, planul de a ne furişa pe un şlep la Brăila şi să ajugem navigînd pe Dunăre pînă la Novisad, în Iugoslavia lui Tito. În timpul tuturor acestor tentative, arestarile continuau din cînd în cînd şi în mod arbitrar. Încă nu ne resemnasem cu soarta care ne aştepta.

Odată, E. a fost anunţată la telefon că un prieten care ne vizitase cu cîteva ore în urmă a fost arestat. Am aruncat în grabă cîteva haine într-o valiză de dimensiuni care nu puteau trezi suspiciuni şi am luat trenul către un sat uitat de Dumnezeu de la Întorsura Buzăului, pierdut în Carpaţi, pe care l-am găsit la nimereală pe hartă. Abia la sosire mi-am dat seama că singurele cărţi pe care le luasem cu mine la repezeală erau două volume de istorie a creştinis-

mului timpuriu. În cele trei săptămîni petrecute, în izolarea autoimpusă a ascunzișului nostru, conciliile bisericești contra ereticilor pelagieni, arieni, nestorieni și monofiziți mi-au servit drept unică hrană intelectuală. Din fericire, în sat nu exista electricitate și nopțile erau prea întunecate ca să pot citi. Din cînd în cînd, coboram la poșta din Întorsură să telefonăm la București. După arestarea ultimului lot, domnea calmul. Așa că, în cele din urmă, am decis să ieșim din ascunzătoare. Totuși, respectînd practicile subversive, am trecut muntele de partea cealaltă, în Transilvania, pe jos, și abia de aici am luat trenul. După încă vreo cîteva zile petrecute la un mic hotel din Brașov, ca să scăpăm de eventualii urmăritori, ne-am întors acasă din „concediu".

Ajunși în București, ne-am prezentat la Spațiul locativ și am solicitat o locuință. Am obținut o cămăruță de alcov, cu mai multe geamuri decît pereți, în casa unei perechi de pensionari din strada Bibicescu și ne-am instalat pentru a duce o viață de studenți. Sărmanii bătrîni erau convinși că o pereche de comuniști fanatici invadase intimitatea bătrîneților lor. Nu au schimbat niciodată cu noi mai mult decît cele cîteva vorbe necesare. Într-un sens, aveau dreptate. Noi, continuam să ne considerăm loiali regimului și atîrnam cu zel de poartă și pe zidurile casei lozinci și portrete multicolore ale Geniului Popoarelor. Nu era o deghizare și, retrospectiv, este evident că ne comportam absurd.

17

Ruralizarea Bucureștilor

Cînd mișcările sioniste au fost scoase în afara legii, am dat față cu realitatea crudă a lumii staliniste din jurul nostru. Pînă atunci, ca sicriul Profetului care plutește între cer și pămînt, trăiserăm într-un intermezzo, așteptînd să emigrăm și nu ne dădeam prea bine seama ce se întîmpla pe străzi. În martie 1949 am aterizat forțat pe pîrtia vieții dure a noului București.

Capitala număra în acele vremuri în jur de un milion de locuitori și, într-un scurt interval, în a doua jumătate a anilor '30, reușise să se modernizeze și să ajungă o veritabilă metropolă europeană. Devenise, cum spunea toată lumea, „Micul Paris". Ca atare, avea o filială impozantă, de șapte etaje, a Galeriilor Lafayette. Clădirile noi ale parkingului auto cu mai multe etaje, „Ciclop", și ultramoderna clădire a Palatului Telefoanelor sau aceea a Sălii Dalles se alăturau monumentelor de arhitectură în stil *Empire* ale Atheneului Român, Fundației Elias, Cercului Militar, CEC-ului și Poștei Centrale. Un proiect hidrourbanistic, unic în felul lui, a înconjurat nordul capitalei cu un șirag de șase lacuri. Parcul Cișmigiului era fără rival printre metropolele moderne.

În autentic stil parizian, Bucureștiul avea trei hale imense de produse — de carne, de zarzavat și de pește, pline vîrf cu marfă proaspătă. Mîncarea era indecent de abundentă. Existau restaurante și în special grădini de vară aproape la fiecare colț de stradă. Străzile erau atît de înțe-

sate de maşini, încît claxonatul era interzis, iar staţiile de alimentare se aflau pretutindeni şi erau construite după un plan arhitectural unic.

Războiul, într-un mod incredibil, nu a schimbat în esenţă această imagine de bunăstare. Dărîmăturile au fost curăţate repede şi înlocuite de case noi. Doar clădirea Operei nu a fost reclădită. Tot ce se înrăutăţise în timpul războiului a fost repede recuperat în cei trei ani de după eliberare.

Nici în timpul războiului nu a fost foamete, în ciuda tuturor lipsurilor. Totul s-a schimbat odată cu venirea comuniştilor la putere, în 1948. Prins în ghearele exploatării sălbatice de către sovietici şi ale izolării de Occident, Bucureştiul, ca de altfel ţara întreagă, se afunda într-un proces de ruralizare forţată. Intr-un timp-record, în mai puţin de trei ani, totul s-a prăbuşit. La Galeriile Lafayette, proaspăt naţionalizate, se stătea la coadă pentru o hîrtie igienică de o calitate de nedescris. „Haute couture" a fost înlocuită de rochiţe de bumbac ieftine, iar încălţămintea se dădea pe „puncte". Pîinea şi celelalte alimente de bază se vindeau din nou pe cartelă, şi asta atunci cînd se găseau. Locul halelor pustiite a fost preluat de rafturile goale ale unicei întreprinderi de stat, „Alimentara". Fără precedent în istorie, sătenii înfometaţi au ajuns să vină la Bucureşti să cumpere ilegal pîine şi carne, care le erau distribuite numai bucureştenilor, pe baza buletinului de populaţie. De multe ori, sătenilor nu li se dădeau deloc cartele de alimente, pentru a-i forţa astfel să intre în gospodăriile colective şi de stat.

Restaurantele s-au închis aproape peste noapte, iar bufetul de la Cinema Aro a devenit faimos în tot oraşul ca singurul loc în care se vindeau alune americane. Pretutindeni simţeai mirosul greu al verzei gătite în nenumăratele cantine muncitoreşti. Desigur, conducătorii iubiţi îşi aveau propriile lor restaurante, cu acces interzis pentru plebe. În vilele lor bine păzite de la Snagov, şefii organizau orgii, cu participarea activă a coriştelor şi balerinelor, rebotezate „tovarăşele animatoare".

De pe străzi au dispărut şi automobilele particulare. Toată lumea mergea grăbită pe jos, cu chipuri încruntate,

de la o coadă la alta. Nu se zîmbea, nu se rîdea. Pe înserat, străzile deveneau pustii. Stațiile de alimentare cu combustibil au fost închise și numai toaletele publice de pe lîngă acestea au rămas deschise. „Parcul" de vehicule fiind exclusiv de stat, alimentarea cu combustibil se făcea în ministere și întreprinderi, iar la liber nu se mai găsea deloc. În timpul acesta, cîmpurile petrolifere de la Ploiești, odinioară cele mai bogate din Europa, erau în mod sistematic vandalizate de societatea de stat cu numele eufemistic de „SOVROMPETROL".

Din Occident nu se mai importa nici un ac. Piesele de schimb erau luate de la mașinile stricate, pînă cînd s-au terminat și acestea. În blocul părinților mei, incineratorul modern de gunoi a încetat, bineînțeles, să mai funcționeze. Ca și caloriferele și încălzirea centrală, în general. Lumea s-a întors la vechile metode de încălzire. Care cu boi, încărcate cu lemne de foc — exista o cotă anuală de încălzire pentru fiecare cetățean! — circulau din ce în ce mai des. Era o adevărată fericire să fii proprietarul unui bidon de gaz, pentru că bidoane noi nu se mai fabricau și puteai să le cumperi numai la negru, la prețuri exorbitante. În blocurile înalte, lumea căra pe scări blocuri de gheață care să țină locul frigiderelor amuțite și bidoane pline, pentru că ascensoarele nu mergeau din lipsă de piese de schimb.

Nu se mai găseau decît medicamente produse în țară. Trebuia să duci tu la dentist aurul necesar pentru o coroană dentară. Medicina care se folosea de lipitori și alte proceduri venerabile era foarte răspîndită. Însuși marele Stalin a fost tratat cu lipitori pe patul de moarte. Dispăruseră detergenții, șervețelele de hîrtie, produsele antiperspirante și — ce oroare! — chiar prezervativele. Din cînd în cînd, se mai găseau la o singură farmacie, cea de la „coada calului" statuii lui Mihai Viteazul, și atunci se formau cozi interminabile. Pe de altă parte, consecință inevitabilă, avorturile au devenit legale și gratuite. Sărmanele femei stăteau și aici la coadă, de multe ori deja în cămășuțele albe de spital, în timp ce alături, în sala de operații, se făceau cîteva chiuretaje simultan.

Stilourile s-au stricat și încetul cu încetul am revenit la toc și călimară. Marile librării bucureștene s-au golit de cărți și în locul lor apăreau în vitrine și pe rafturi nenumărate copii din ultimul discurs al tovarășului Gheorghiu-Dej sau al tovarășului Stalin sau din *Cursul scurt al Partidului Comunist (B) al Uniunii Sovietice*, singura biblie a studiilor socio-politice și economice. Cărți sovietice puteau fi găsite oriunde, răspîndind mirosul urît al lipiciului standard al copertelor lor. Hîrtia cenușie a cărților, de proastă calitate, se fărîmița după cîțiva ani.

Posesiunea unei mașini de scris prezenta un risc serios. Dacă aveai una veche, puteai din cînd în cînd să găsești o panglică, „reformată" cu un surogat de cerneală. Poliția îi cerea fiecărui posesor să înmîneze o pagină bătută la mașina sa, ca să se poată identifica eventualele manifeste anticomuniste. Suspectat în permanență, era mai bine să revii la toc și pană.

Opera funcționa din plin, dar *Madame Butterfly* a fost rebotezată, potrivit conținutului antiimperialist, în *Cio-Cio San*. Piesa renascentistă a lui Lope de Vega, *Fuentovejuna*, a fost dezgropată și reprezentată fără încetare, din cauza mesajului ei social. Ibsen și Eugene O'Neill se aflau în fruntea repertoriilor, în timp ce Brecht a fost clasificat imediat ca decadent. Singurele filme „din afară" erau melodramele indiene, sau, din cînd în cînd, cîte un film italian neorealist.

Starea de spirit generală era cenușie și disperată. Temperamentul *chic* și sclipitor al romăncelor vesele a devenit peste noapte spălăcit și melancolic. Occidentul era prezent cu picătura. Paul Robeson era adulat public, în timp ce strada Washington dispăruse sub noul ei nume, Chaia Lifschitz, o martiră comunistă. Strada Atena a devenit strada Nikos Beloiannis, partizanul grec, și pînă și Bulevardul Bonaparte a devenit Ilie Pintilie. Bancul zilei era să faci confuzie între Napoleon Pintilie și Ilie Bonaparte.

După 30 de ani, cînd am vizitat Bucureștiul împreună cu cea de-a doua soție a mea, braziliancă, ea compara capitala cu o carcasă goală, repopulată de năvălitori de pe o altă planetă. Părea să fie ceva asemănător cu amfiteatrul roman

din Nîmes, sau cu palatul imperial al lui Diocleţian din Split, printre ruinele cărora barbarii şi-au clădit colibele.

Mai mult ca orice, reînnoitul „Ev Mediu“ bucureştean ne-a arătat măsura în care utopia tinereţii noastre s-a transformat într-un coşmar.

18

Demascat

Ieşeam din casă la şase dimineaţa, agăţîndu-mă adesea de scara tramvaiului înţesat de oameni, ca să ajung la timp la locul meu de muncă din capătul Căii Dudeşti. Munceam la un garaj, în speranţa să devin ucenic oficial în vreo două luni. Înapoierea acasă reprezenta acelaşi calvar. Ca să-mi spăl uleiul de pe corp, aveam la dispoziţie numai apă rece.

După desfiinţarea mişcării, ne-am gîndit să ne pregătim profesional pentru un viitor la care încă nu renunţasem. Aşa am ajuns să lucrez la garajul mecanic. Nu am fost un elev bun — nici pînă astăzi nu prea ştiu să mă orientez în măruntaiele automobilelor.

În curînd însă ne-am dat seama că dacă nu ne înscriam la universitate vom fi recrutaţi pentru trei ani de zile de serviciu militar şi în aceste condiţii am fi fost nevoiţi să uităm orice speranţă de emigrare. Pe lîngă aceasta, pentru că nu eram „sănătoşi“ politic, fără îndoială că urma să facem serviciul militar în detaşamentele de muncă, rău-famatele „albăstrele“. Aveam, aşadar, toate motivele să mă dedic, trup şi suflet, vieţii de student. Contradicţia aparentă cu viitoarea noastră carieră de muncitori în kibuţ s-a rezolvat prin recunoaşterea priorităţii de a emigra. Bacalaureatul, pe care-l trecusem fără cunoştinţa conducerii, mi-a dat posibilitatea să-mi încep imediat studiile. Ceilalţi prieteni din mişcare au fost nevoiţi mai întîi să înfrunte examenele încheierii liceului.

Ce să aleg? Aveam în minte cîteva preferinţe: chimie, biologie şi arheologie. Am ales biologia, din cauza lui Lazăr, prietenul meu care cînta la fagot în Grupul Wagner.

În anii în care eu fusesem prins pînă peste cap cu treburile mişcării mele sioniste, el absolvise deja universitatea şi, în 1949, ocupa poziţia de preparator. În tot acest timp îl întîlnisem o dată sau de două ori şi l-am ridiculizat puţin din cauza entuziasmului lui pentru entomologie. Închipuiţi-vă că, în timp ce se pregătea Revoluţia Mondială şi se lupta pentru construirea unui Israel socialist, Lazăr îşi pierdea timpul cu nişte goange de apă dulce!

Acum, pocăit şi supus, consideram că, la Facultatea de biologie, Lazăr şi ce doi profesori ai lui, persoane de o integritate indiscutabilă, vor putea să mă ocrotească într-o oarecare măsură. Curînd, m-am dedicat şi eu studiului libelulelor, intrînd în grupul de hidrobiologie din care făcea parte Lazăr.

Nu am început bine cursurile, că m-am apucat să-mi reactualizez cunoştinţele de biologie, pe care o lăsasem la o parte din copilărie. Am consultat cu sete tot ce se putea găsi nou la biblioteca Academiei Române. Îmi amintesc că deja începuse epurarea politică a bibliotecilor şi colecţii întregi de ziare vechi şi de cărţi reacţionare erau arse pe rug sub ferestrele sălii de lectură. Aceasta a fost una dintre primele ocazii în care am avut îndoieli serioase cu privire la noul regim. Prietenii mei din mişcare încercau să mă convingă că această incinerare a cărţilor era diferită „calitativ" de arderea cărţilor de către nazişti în urmă cu 15 ani.

Primul an de facultate a trecut aproape fără probleme. M-am dedicat cu entuziasm activităţii voluntare în Societatea pentru Răspîndirea Ştiinţei şi Culturii şi, la sfîrşit de săptămînă, călătoream în oraşele de provincie cu un repertoriu format din două conferinţe, „Originea Pămîntului" şi „Originea vieţii". Într-un sens, făceam ceea ce făcusem ani de zile ca îndrumător în Haşomer Haţair. Căram cu mine un voluminos epidiascop şi mă instalam în camera de proiecţie a micilor cinematografe de provincie, de unde propovăduiam, nevăzut de public, teoria Kant-Laplace şi teoria darwinistă, ca un fel de *deus ex machina* proletar. Călătoream

în vagoanele confortabile rezervate securiştilor şi cadrelor de partid şi adesea înnoptam în vilele lor speciale, care existau în fiecare oraş. Aceasta a fost scurta mea experienţă în ce priveşte viaţa proaspetei nomenklaturi româneşti. Într-una din călătorii, am avut plăcerea să întîlnesc o veche cunoştinţă, pe comisarul Gold din Oradea, arătînd splendid în uniforma sa de colonel al forţelor Ministerului de Interne. Fără îndoială că tocmai această întîlnire mi-a pecetluit scurta activitate de tînăr propagandist.

Nefiind găsit demn pentru obţinerea unei burse, din cauza originii mele nesănătoase şi din motive politice, a trebuit să-mi cîştig singur pîinea. O altă activitate plăcută, din nou ajutat de experienţa mea în mişcarea de tineret, mi-a oferit oarecare posibilităţi lucrative. Am început să scriu articolaşe ştiinţifice pentru cele două reviste oficiale de copii, *Licurici* şi *Pogonici*. Desigur că a trebuit să-mi aleg un pseudonim literar proletar, mai întîi, „Pădureanu", iar după aceea „Plaur". În plus, pseudonimele mă ajutau să-mi ascund, pentru o vreme, trecutul politic. Inventam poveşti şi legende despre insecte şi alte vieţuitoare. Cel mai mult succes l-am avut cu o serie de poveşti despre originea plantelor cultivate. Era corect politic să arăţi că toate neamurile şi rasele au participat în egală măsură la domesticire, dar, desigur, înainte de toate, ruşii. I-am declarat primii care au domesticit meiul, mărul, gutuiul, secara şi orzul. Chiar şi înţeleptul academician Vavilov, faimosul cercetător al originii plantelor cultivate, apărea în povestirile mele. Aceasta s-a întîmplat cam în acelaşi timp cu asasinarea prin înfometare şi mizerie a marelui Vavilov, căzut în dizgraţia regimului.

Credincios liniei partidului, am scris chiar şi un articol despre teribilul cărăbuş de Colorado, un flagel al cîmpurilor de cartofi, care, conform propagandei sovietice, fusese răspîndit intenţionat peste cîmpurile socialiste de avioanele americane.

Perioada mea de graţie în facultate s-a încheiat în mai 1950, cînd toţi studenţii şi corpul didactic al Facultăţii de biologie au fost convocaţi în aula mare la o şedinţă publică de „autocritică". Pe podium stătea Comitetul de partid al facultăţii, în frunte cu temuta secretară Nina Sonnenfeld,

un demn reprezentant al proletariatului. Comitetul era compus din tineri asistenți, toți educați în spiritul nou. Tema principală a fost lipsa conștiinței proletare în rîndurile facultății. Întîi a fost rîndul profesorilor, care, unul după altul, au fost nevoiți să-și facă autocritica în public, stînd în picioare și cu voce tare. Profesorul de embriologie, Gheorghe Theodor Dornescu, s-a scuzat că nu i-a inițiat pe studenți în descoperirile făcute de Lepesinskaia, iar profesorul de citologie, Alexandru Steopoe, pentru că a ignorat descoperirile marelui Boshian. Cei doi au promis solemn că își vor modifica cursurile și că nu-l vor mai menționa pe von Virchow, „junkerul prusian", cu teoria sa reacționară potrivit căreia orice celulă se trage dintr-o altă celulă. Din cînd în cînd, corul studenților intervenea scandînd „Gheorghiu-Dej, Gheorghiu-Dej" sau cu aplauzele ritmice „Stalin, Stalin". Profesorul de zoologie, Radu Codreanu, a fost criticat că nu predă genetica marelui Lysenko. A răspuns că va studia opera marelui savant agronom și va încerca să vadă dacă poate să-l menționeze într-un curs de zoologie, dacă o va găsi relevantă. A fost fluierat și huiduit de studenți. Spre cinstea lui, nu s-a conformat niciodată și a reușit cumva să supraviețuiască. O serie de asistenți și de șefi de lucrări din vechiul regim și-au făcut și ei autocritica de rigoare. Fiecare declarație solemnă a fost încurajată și aplaudată de publicul studențesc.

După aceea, a venit rîndul să se dea citire listei cu „dușmanii poporului" dintre studenți. Cei citați nu au avut privilegiul să-și facă autocritica; trebuia să se ridice în picioare ca să fie văzuți de toată lumea și să asculte fără drept de apel sentința de demascare și de stigmatizare publică. Două sau trei studente au fost demascate ca fiice de „moșieri" și un student, ca fiu de popă. Eu am fost demascat drept „arma otrăvită a imperialismului" și studenții erau sfătuiți să mă evite. Reacția maselor a fost un amestec de aplauze și de huiduieli. A încheiat secretarul secției uniunii studenților, care a promis solemn că toți studenții își vor întări vigilența contra dușmanilor.

Nu am fost dat afară din facultate. Prietenul meu din mișcare, Zeew, care se înscrisese la Facultatea de psiholo-

gie, considerată facultate politică, a păţit-o mai rău. A fost dat afară, iar după multe intervenţii i s-a permis să-şi continue studiile la Ştiinţe forestiere, unde nu putea să aducă daune ideologice. Eu am fost lăsat să-mi continuu studiile, dar am fost exclus din toate activităţile care nu se înscriau propriu-zis în programa şcolară. De regulă, şedeam izolat de ceilalţi, deoarece colegii mei se temeau să stea împreună cu mine. Unii chiar mi-au spus că fuseseră instruiţi să mă evite. Nu mai aveam, deci, voie să lucrez în laboratorul de hidrobiologie. Spre cinstea colegilor mei însă, puteam să merg acolo serile, cînd ochii vigilenţi ai partidului dormeau. Ca să mă menţin în facultate, trebuia să fiu recunoscut ca un student excelent şi îmi amintesc cu recunoştinţă că, în parte, am fost ajutat în acest efort şi de profesorii mei.

Ani mai tîrziu, cînd cei ca Nina şi Gold, unelte supuse ale regimului, au fost daţi la o parte de aceia pe care i-au slujit şi au emigrat şi ei în Israel, mulţi mă întrebau dacă nu aş vrea să-i văd sau chiar dacă nu cumva aş putea să-i ajut. Cred că cel mai nobil lucru pe care l-am putut face a fost să-i ignor.

19

Lysenko & Co.

Filmul proiectat în sala de curs prezenta un lucru foarte impresionant: vedeam cum grăunțe de gălbenuș se învîrt și se alipesc încetul cu încetul, formînd celule vii. Aveam în fața noastră dovada zdrobitoare din laboratorul Olgăi Lepesinskaia — că viața poate să apară din globule de gălbenuș, din materie nevie. Filmul era autentic, cu mica diferență, pe care nu o cunoșteam la vremea aceea, că secvența era prezentată de la coadă la cap. În realitate, celulele vii se dezintegrau în sute de globule de gălbenuș, așa cum se întîmplă dintotdeauna, și nu de-a-ndoaselea.

Toți colegii mei cu „origine sănătoasă" primiseră, așa cum am spus, o bursă universitară, chiar din primele luni de studii. Ca dușman al poporului, eu am rămas cu mîna goală.

Supraviețuirea nu era ușoară pe atunci și articolașele de revistă nu-mi erau suficiente. În acei ani, existau numeroase SOVROM-uri, de la lemn și petrol pînă la șantierele navale, care, sub acest camuflaj străveziu, aveau un singur scop, să „sugă" tot ce se putea din România în beneficiul Patriei poporului muncitor. O caricatură subversivă din epocă înfățișa ultima realizare a geneticii sovietice — un hibrid între o girafă și o vacă. Girafa păștea cu gîtul ei lung în România și era mulsă dincolo de Siret.

Un singur SOVROM făcea contrariul — Institutul de Studii Româno-Sovietice (ISRS). ISRS traducea în limba română tot ce se publica în Uniunea Sovietică, cu sau fără

valoare. În ciuda numelui său bombastic, ISRS nu era în realitate un institut de studii, ci o casă de editură servilă, ce prelua tot ceea ce se publica în patria ştiinţei celei mai înaintate. Adesea, retraduceam din limba rusă cărţi care, la rîndul lor, fuseseră traduse din germană sau engleză. Ei puteau folosi sursele originale, dar noi, sateliţi inculţi, aveam dreptul numai la o ediţie sovietică rumegată şi adesea „doctoricită".

Am început să traduc cărţi şi articole de zoologie. În primul an, a fost o muncă de sisif, stăteam cu dicţionarul deschis tot timpul. Însă ştiam zoologie, iar teminologia era limitată; aşa că, în scurtă vreme, am început să cîştig un venit decent. Pînă la urmă am obţinut chiar şi o diplomă de traducător autorizat al Academiei Române. Diploma aceasta avea să-mi fie de folos şi în primii mei ani ca imigrant în Israel.

Adesea, întîmpinam greutăţi la textele ce trebuiau retraduse. Aveam să descopăr că „glandele lui Gatshekov" erau, de fapt, „glandele lui Hatschek". Mai tîrziu, ca editor deja, a trebuit să corectez numele de „Lacul Gorki cel Mare" (lîngă Canalul de Suez) în „Marele Lac Amar" („Gorki" înseamnă „amar" în limba rusă — şi nu puteam să las impresia că scriitorul-idol sovietic fusese omagiat în vechiul Egipt). Pînă azi citesc fluent literatură ştiinţifică rusă, dar sînt incapabil să port o conversaţie, mai ales cu noua generaţie de ruşi de aici, din Israel.

Cei de la ISRS erau toţi savanţi, cercetători şi studenţi, care, din varii motive politice sau „sociale", fuseseră daţi afară din instituţiile lor. Eram solidari între noi. De exemplu, odată am fost rugat să-l ajut pe dl Harjeu, un vechi traducător, care fusese concediat din ISRS din motive politice. Semnam cu numele nostru traduceri făcute de el şi îi transmiteam banii. În 1959, aproape zece ani mai tîrziu, cînd am fost şi eu mazilit de la ISRS, Harjeu, care între timp fusese reangajat, s-a revanşat în modul cel mai firesc şi m-a ajutat la necaz. La acea dată fusesem dat afară de la Muzeul Antipa şi, în disperare de cauză, anunţasem că sînt gata să traduc din orice limbă europeană. Am primit doar o mică traducere din limba cehă, folosind cu această ocazie

vocabularul pe care mi-l însuşisem cu ocazia tentativei nereuşite de emigrare. Nu se traducea din alte limbi şi toată lumea se temea să treacă în bibliografii alte titluri decît cele ruseşti — iar autorul citat obligatoriu era Stalin.

Cînd am ajuns, în sfîrşit, în Israel, în 1960, rusa m-a ajutat să-mi suplimentez mica bursă de studii. De data aceasta a fost vorba de traduceri din rusă în engleză, o limbă pe care la acea dată o stăpîneam chiar mai puţin decît rusa! Era epoca zborului lui Gagarin, iar Statele Unite îşi închipuiau că vor avea multe de învăţat din textele ruseşti. A fost un ISRS cu totul diferit, dar care, în fapt, nu a durat mult.

Ca traducător, am putut urmări în toate detaliile prigoana sălbatică la care au fost supuşi biologii sovietici pe timpul lui Lysenko. Astăzi, această epocă neagră din istoria comunistă a ştiinţelor este asociată exclusiv cu lamarckismul grosolan şi primitiv al agronomului Trofim Denisovici Lysenko. Teoria eredităţii cromozomiale a fost proclamată o armă a duşmanilor imperialişti. De fapt, însă, exista un front larg de luptă împotriva teoriilor „reacţionare" şi „imperialiste" în biologie, mai mult decît în orice altă ştiinţă, poate cu excepţia lingvisticii, pasiunea de bătrîneţe a lui Stalin. Noi, tînăra generaţie de cercetători, trebuia să fim educaţi în spiritul teoriilor alternative „progresiste" descoperite şi aplicate de savanţii sovietici.

Boshian a descoperit că proteine cristalizate pot să se transforme în virusuri şi invers, iar Olga Lepesinskaia, care îşi datora cariera faptului că avusese onoarea să-l cunoască personal pe Lenin în copilărie, deportat într-un cătun din Siberia, a descris felul în care celulele pot apărea spontan din gălbenuşul lipsit de viaţă. Duşmani ai ştiinţei nu erau doar pronazistul Weissman, ci şi geneticianul Morgan, „un agent imperialist", Gregor Mendel, „un călugăr obscurantist" şi, desigur, „junkerul prusian" von Virchow. Chiar şi Darwin a scăpat cu greu de prigoană, deoarece nu mai putea să-şi facă autocritica pentru concepţia sa despre concurenţa în sînul speciilor, o concepţie care justifică capitalismul, ca şi pentru inspiraţia primită din partea pastorului reacţionar Thomas Malthus.

Biblia lysenkismului era volumul intitulat *Despre situația în științele biologice*, care conținea contribuțiile unei sesiuni speciale ale Academiei de Științe Agricole a Uniunii Sovietice din 1948. Cartea asta va rămîne pe veci un document al rușinoasei dictaturi ideologice în științe. Prin comparație, protocoalele Inchiziției împotriva lui Galilei par o nevinovată lectură academică. Cu toate că Lysenko declarase în conferința sa de deschidere că tovarășul Stalin în persoană sprijină ideile lui, cîțiva dintre savanți au îndrăznit să-i opună idei eretice. Însă, în ședința de închidere, unul după altul, criticii au făcut scurte declarații de pocăință și autocritică. Singurul care nu a făcut acest lucru și și-a afirmat în plenară propriul său *e pur si muove* a fost academicianul Schmalhausen. Sfîrșitul lui a fost Siberia.

Mulți filozofi și biologi din apus au devenit un gen special de tovarăși de drum ai lysenkismului. În Franța, au fost, printre alții, profesorii Lucien Prenant și Georges Teissier, iar în Anglia, chiar și marele darwinist J.B.S. Haldane. Cu toate că și eu eram un fel de tovarăș de drum, știam foarte bine că printre părinții geneticii cromozomiale se numărau marii biologi ruși Theodosius Dobzhansky și Timofeev-Reshovsky aflați în siguranță în Occident. Cu toate că, dintr-o ciudată solidaritate națională, ei fuseseră uitați pur și simplu din rechizitorul lysenkist, încercam să mă conving că era vorba de niște emigranți ruși albi, dușmani ai poporului sovietic.

Cînd, în cele din urmă, a apărut în revista *Botanicheski Jurnal* prima tentativă timidă de critică a lui Lysenko, eu am fost primul care a primit articolul pentru traducere. Îmi aduc aminte cum profesorul meu Bodnariuc m-a oprit lîngă toaleta facultății și m-a întrebat în șoaptă: „E adevărat ce se spune, că Turbin îl critică pe Lysenko?“ Articolele critice au devenit din ce în ce mai multe, iar pînă la urmă și Lepesinskaia a recunoscut ca a falsificat filmul care pasămite dovedea teoria ei. Spre nenorocirea lui, un profesor de la Universitatea din Iași publicase intre timp o lucrare în care confirma veracitatea teoriei lui Lepesinskaia!

Retrospectiv, sînt recunoscător acestei experiențe prin care am luat contact cu dogmatismul științific. După ce

odinioară am fost indoctrinat cu deformarea pseudoştiinţifică nazistă a darwinismului, şi apoi cu lamarckismul primitiv al „ştiinţei celei mai înaintate“, am devenit imun pe viaţă la dogmele ştiinţifice. Cînd, după aceea, în Israel, am fost pus în faţa „dogmei centrale“ neodarwiniste, aversiunea mea a devenit cronică.

Primele lucrări ştiinţifice le-am publicat cînd eram încă student. Fără deosebire, fiecare dintre articole trebuia să se termine într-o notă de propagandă politică şi cu laude la adresa marelui Stalin. Pentru o lucrare despre morfologia libelulelor, „sarcina“ aceasta era una foarte dificilă. Ce avea marele geniu în comun cu insectele? Pe timpul acela, articolele ştiinţifice erau plătite după numărul de cuvinte, aşa încît divagaţiile politice erau recompensate în bani.

Dar, ca şi autorul lor, lucrările mele trebuiau adesea să lupte pentru supravieţuire. Prima mea lucrare a fost prezentată la Academie în 1953, cu puţin timp înainte de noua mea arestare. Drept consecinţă, manuscrisul a fost pus la sertar. Cînd am fost pus în libertate, manuscrisul a fost şi el „eliberat“ şi trimis la tipar de către Academie, în 1956. Cînd am primit corectura, am văzut că lucrarea apărea ca prezentată în 1956. Am trecut data corectă, 1953, dar lucrarea a apărut fără ca acea corectură a mea să fi fost observată. După aceea, secretarul de partid mi-a făcut observaţie, spunîndu-mi că am comis o eroare politică, insinuînd că am fost dat „absent“ timp de trei ani de zile. Apoi, cînd am devenit din nou *persona non grata*, colega mea Meli Marcus, care semnase o lucrare împreună cu mine, a fost chemată la redacţie, unde i-a fost prezentată lucrarea respectivă doar cu numele ei, pentru că al meu fusese şters. Ea a avut curajul să refuze publicarea. Întrucît era membră de partid, a fost criticată că a fraternizat cu un duşman al poporului.

Cam în acelaşi timp, a fost publicat un volum despre libelule, în seria „Fauna Republicii Populare Române“, în care autorul se folosea în principal de datele din lucrările şi cercetările mele anterioare, însă numele meu nu a fost pomenit. Mă eterasem.

O culme a acestor practici a reprezentat-o o carte din aceeaşi serie a „Faunei“, care trata despre reptile, autorul ei fiind Ionel Fun. Cînd Ionel Fun a fost „demascat“ ca duşman al poporului, cartea era deja tipărită, dar nu apucase să fie legată. Din motive de economie, ea nu a fost retipărită, însă pe copertă nu mai apărea numele nici unui autor. A devenit un exemplu elocvent al dictaturii în ştiinţe — o lucrare ştiinţifică cu autor anonim la mijlocul secolului al XX-lea! Monografia este încă utilizată şi apreciată pe plan internaţional şi lumea toată cunoaşte de fapt identitatea autorului. Păcat că Ionel Fun a murit încă tînăr şi nu a apucat să-şi recupereze poziţia binemeritată în patrie.

20

Arestat în Delta Dunării

Dar cîte nu mi s-au întîmplat în scurta mea carieră ştiinţifică în România stalinistă! Odată, a fost cît pe ce să fiu arestat sub învinuirea că am vrut să plătesc un pescar să mă treacă cu lotca în Turcia. Altădată, am fost suspectat că sînt un agent imperialist care a revenit ilegal din Rusia, traversînd mlaştinile Deltei Dunării. Altădată, mi s-a interzis să cobor la malul mării în Agigea, ca nu cumva să profit de prezenţa unor submarine NATO, care făceau manevre în Marea Neagră. În munţi, am fost bănuit că aş căuta zăcăminte de aur sau, ca o nouă întruchipare a lui Dracula, că aş colecta sînge de la ţăranii nevinovaţi. S-a mai întîmplat să nimeresc fără să vreau în regiuni de munte unde erau urmărite, pasămite, cuiburi de partizani.

Ca student la Universitate, iar mai tîrziu ca cercetător la Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa", am făcut multe excursii ştiinţifice pe teren. În acele zile, deplasările pe teren erau o aventură, presupunînd multe dificultăţi tehnice şi politice. Nu aveam nici un mijloc de transport la dispoziţie şi nici un fel de personal tehnic care să ne ajute. De aceea, totul depindea de inventivitatea noastră şi de buna capacitate fizică de a ne căra echipamentul în spate. Cu toate aceste greutăţi, împreună cu colegii mei de la secţia de hidrobiologie a facultăţii, ca şi cu aceia de la muzeu, am străbătut ţara în lung şi-n lat.

Totul era cărat în spinare, în rucsaci şi — ambalaj ideal pentru flacoanele cu mostre de teren — în vechi cilindri de

metal ce conţinuseră pe vremuri măşti de gaze. Adesea, alături de trei asemenea cutii spînzurate cruciş, căram în braţe şi un microscop binocular, aşezat în cutia sa de lemn. Odată, străbătînd munţii împreună cu Lazăr pentru a studia lacurile alpine din Retezat, am luat cu noi din ultimul sat de la poalele munţilor, două cauciucuri umflate, pe care ni le-am atîrnat cruciş peste piept şi am urcat cu ele aşa la mai bine de 2.000 de metri altitudine. Din nişte crengi rupte din ienuperii de la marginea păşunii alpine am construit o plută, care ne-a servit drept mijloc de navigaţie pe apele virgine ale lacurilor şi cu ajutorul cărora am tras plasele cu care colectam planctonul. Din cînd în cînd, biata noastră plută se destrăma şi luam o baie scandinavă, în apele de o limpezime cristalină, dar cu o temperatură de 10 grade.

Distanţele plane le parcurgeam mai ales pe jos, dar şi în care cu boi, cu catîri sau cu orice vehicul imaginabil, drezine manuale pe şine înguste şi plute de lemn pe torenţii de munte.

Am ajuns în regiuni în care oamenii duceau încă o viaţă medievală şi ne simţeam adesea ca primii exploratori albi în Africa. Aşa cum spuneam, muntenii ne luau drept căutători de aur sau „vampiri" care colectează sînge. Odată, în cătunul Iarba Rea de la izvoarele Arieşului din Munţii Apuseni, fiind găzduiţi în casa unui ţăran, am devenit atracţia de iarmaroc a cătunului. De-a lungul zidurilor camerei în care dormeam pe o rogojină, se adunase toată suflarea ca să se zgîiască la noi. Stînd pe jos în mijlocul odăii noastre, asemeni unor creaturi ciudate venite din spaţiu, ne uitam la microscop şi ne conservam mostrele. Cînd, în cele din urmă, ne-am culcat, acoperindu-ne cu păturile, vecinii au înţeles că reprezentaţia se terminase şi, urîndu-ne noapte bună, au părăsit odaia unul cîte unul. Existau sate în care nu se văzuse niciodată o lanternă electrică sau o lămîie. Credeau că e o gutuie mai mică. Soţia gazdei noastre îşi freca braţele cu alcoolul nostru („Ce ţuică tare!"), pentru că trebuia să facă bine la oase. Despre zahăr ştia că există, dar nu-l gustase niciodată în viaţa ei, pentru că era o „cheltuială" interzisă. La sfîrşit, a adunat pînă şi cioburile sticlăriei noastre sparte, ca să le dea copiilor să se joace. Toate aces-

tea se petreceau într-o țară europeană din secolul al XX-lea, care se fălea cu titlul de „socialistă".

În satul Pilugani, din munții Bucovinei, toți locuitorii se numeau Pilug și făceau parte dintr-o singură familie endogamică. Pe lista afișată la primărie, puteau fi identificați ca Ion a lu' Maria Pilug, Ion a lu' Elena Pilug și așa mai departe. Erau multe sate în care nimeni nu știa să scrie sau să citească și singura persoană alfabetizată era popa, ale cărui cunoștințe se limitau la cele cîteva rugăciuni ale ritualului, pe care aproape că le știa pe dinafară. Nu existau radiouri și aici nu ajungeau ziarele. Poșta sosea călare o dată pe săptămînă și, în majoritatea cazurilor, poștașul trebuia să citească scrisorile pentru fiecare destinatar.

Așadar, e ușor de imaginat că majoritatea acestor locuitori nu înțelegeau și desigur nici nu voiau să accepte schimbările aduse de noul regim. S-a întîmplat nu o dată ca jandarmii să ne trimită înapoi, pentru că, în locurile unde voiam să ajungem, printre săteni se ascundeau „bandiți". Mai tîrziu, i-am întîlnit în închisoare pe unii dintre acești „partizani" din munți, țărani simpli, care nu au făcut decît să se opună cu încăpățînare oricărei schimbări a modului lor de viață moștenit de secole, un mod de viață pe care l-au păstrat în pofida năvălitorilor și a legilor lor pieritoare. Oamenii ca ei nu au reprezentat niciodată un pericol real pentru regimul comunist din România. Nu a existat niciodată o mișcare de rezistență armată organizată — acești oameni erau simpli munteni, incapabili să înțeleagă ceea ce se petrecea în jur.

Între noi, colegii de facultate și de la muzeu, limbile se dezlegau în timpul excursiilor pe teren, în care eram singuri cu munții și cu rîurile. Era un sentiment paradisiac să ne aflăm departe de urechile ciulite ale microfoanelor ascunse ale păzitorilor regimului.

Eram pierduți în mijlocul turbăriilor din Poiana Stampei în Bucovina, cînd profesorul Nicolae Bodnariuc ne-a povestit cum și de ce fusese dat afară din Partidul Comunist. Deoarece cunoștea limba rusă, misiunea sa în timpul războiului fusese aceea de a traduce comunicatele rusești.

La masa mea de laborator din Muzeul Antipa

Împreună cu colegii pe scările Muzeului Antipa

Acum era învinuit că în armata lui Antonescu îndeplinise această sarcină, considerată o activitate vinovată, antisovietică în trecutul lui. Profesorul Traian Orghidan ne-a povestit cum a fost persecutat pentru că fusese asistentul profesorului Constantin Motaş, savant de renume mondial şi vechi militant social-democrat, care acum zăcea în închi-

soare la Aiud. Tot în asemenea ocazii am aflat de crunta soartă a marelui Emil Racoviţă, părintele speologiei, care în ultimii săi ani de bătrîneţe la Cluj a fost lăsat literalmente să moară de foame, deoarece, ca aristocrat, nu avea dreptul la cartele de alimente. Lazăr, la rîndul lui, a povestit cum fusese şi el exclus din partid deoarece bunicul lui fusese moşier. Eu nu am avut ce povesti, pentru că deja fusesem ostracizat în public.

Istoria colegului nostru de la Antipa, Leonid Dimov — zoolog talentat, cu suflet de slav, boem inveterat şi poet talentat, dar nepublicabil — a fost burlescă. La serviciu, sosea întotdeauna cu întîrziere, deseori după ce condica de prezenţă fusese deja ridicată de tovarăşa de la cadre. Odată, după o noapte faimoasă de beţie, Dimov s-a trezit în zori urinînd pe soclul giganticei statui a lui Stalin de lîngă Şoseaua Kisselef. A petrecut cîteva săptămîni la închisoare, pînă cînd s-a dovedit că era doar un beţivan nevinovat şi nu făcea parte din nici o reţea de subminare a efigiilor marelui conducător. „Astăzi sînt fericit", zicea uneori. „De ce, Dimov?" „Că m-am trezit astăzi fără să fiu disperat."

Dimov a reuşit să-şi publice în 1968 primele poeme, în care inspiraţia zoologică e adesea prezentă — „Înaltul crîng l-au spulberat insecte xilofage". A murit în 1987, înainte de vreme, fără să apuce să vadă sfîrşitul regimului şi consacrarea sa ca unul dintre marii poeţi români contemporani.

Puţin timp după înăbuşirea revoluţiei ungare din 1956, am fost vizitaţi la muzeu de Imre Loksa, un coleg maghiar. În ciuda conversaţiei noastre în limba maghiară, nu am reuşit să-l conving să-mi povestească despre amănuntele reale ale revoltei. Fără îndoială, era convins că fusesem însărcinat să-l trag de limbă. Numai cînd ne-am aflat singuri pe malurile unui lac alpin din Munţii Făgăraş şi i-am povestit istoria mea personală, mi-a dezvăluit că filmele documentare sovietice fuseseră falsificate şi că tancurile lor au bombardat Universitatea şi Biblioteca Naţională din Budapesta. Ca un amănunt special, mi-a povestit cazul Muzeului de Istorie Naturală din Debreţin. Soldaţii ruşi răniţi, aflaţi într-un spital militar învecinat, au reuşit să pătrundă în muzeu prin acoperiş şi au băut tot alcoolul din

borcanele de colecţie. Cînd muzeul şi-a redeschis porţile, totul zăcea în mii de cioburi, iar specimenele erau putrezite sau mumificate.

Cu un alt vizitator, Profesorul Goetz din Dresda, Republica Democrată Germană, povestea s-a încheiat în mod diferit. Goetz era un comunist fidel, cu creierul spălat cum numai un german putea să fie, mult mai îndoctrinat decît orice comunist rus sau român pe care mi-a fost dat vreodată să-l cunosc. Vorbind fluent germana, am fost trimis să îl însoţesc, pe el şi pe soţia lui, într-o excursie de două săptămîni prin ţară, într-o maşină particulară pe care, minunea minunilor, o închiriase. Am făcut nenumărate boacăne. L-am întrebat, de pildă, cum se face că soţia lui, proletară, purta un mantou de astrahan. Mi-a răspuns că guvernul RDG i l-a acordat special pentru că Frau Professor avusese un bunic evreu persecutat. Nu i-a plăcut deloc faptul că i-am pus întrebări despre activitatea sa din timpul războiului şi a negat că a servit pe Frontul de Est. Doar faptul că era familiarizat cu latrinele ce constau într-o gaură în podea mărturisea despre experienţele sale militare pe frontul rusesc. Era epoca lui Hruşciov, care avusese ţicneala cu cultivarea porumbului. În consecinţă, aproape întreg Institutul Agronomic din Bucureşti a devenit Institutul de Cultură a Porumbului. Profesorul Traian Săvulescu murise cu puţin timp înainte şi nimeni nu a îndrăznit să se opună, nici fiica şi urmaşa lui, Alice. Urmînd marele exemplu, toată lumea studia metodele de cultură a porumbului. Întinse regiuni din Cîmpia Dunării au fost plantate cu porumb, pînă cînd una dintre frecventele inundaţii a pus capăt poveştii cîmpurilor de porumb.

Goetz îmi povestea cu mîndrie că şi ei au creat un Institut al Porumbului în Rostock. Am comentat că, din cîte ştiam eu, din cauza climei, porumbul nu ajungea la maturitate în Germania de Est. „Ai uitat, se pare, că frunzele de porumb şînt cel mai bun furaj din lume“ mi-a răspuns. Revenit la Bucureşti, a adăugat la dosarul meu plîngerea că sînt un „provocator reacţionar“.

Excursiile noastre pe teren în apropiere de frontieră erau întotdeauna aventuroase. Timp de o săptămînă, lu-

crînd la Staţiunea Marină de la Agigea, nu am fost lăsat să cobor pe plajă să colectez mostre pentru că submarinele NATO făceau manevre undeva în Marea Neagră şi puteam să fiu „pescuit“ de unul dintre ele. Lucrînd pentru Comitetul de Oceanografie, nu am primit niciodată autorizaţia să păşesc pe puntea unei ambarcaţiuni de cercetări. Cu o altă ocazie, am fost anunţaţi că numai membrii de partid pot intra în zona interzisă ce se întindea de-a lungul frontierei bănăţene pe 30 de kilometri. Neavînd carnetul roşu de partid, colegii mei m-au lăsat să mă perpelesc, pînă la revenirea lor, timp de o săptămînă, în Caransebeş.

Cele mai aventuroase excursii ale noastre au fost în Delta Dunării. Stăteam adesea în satele şi cherhanalele pescarilor lipoveni, bărbaţi impunători, cu bărbi ca a lui Tolstoi, credincioşi după vechiul rit ortodox, *Starovertsi*. Femeile îmbujorate şi late în şolduri cîntau coruri cu o rezonanţă minunată în timp ce-şi văruiau casele de o albeaţă sclipitoare. Lipovenii au păşit fără prea multe dificultăţi în noul regim, pentru că din vremi imemoriale ei îşi aveau propriile comunităţi săteşti, *mir*, pe care acum le redenumiseră „cooperative pescăreşti“.

Odată, aflaţi în călătorie cu un grup de studenţi, ne-am certat cu un pescar care ne dusese cu barca pe grindul Letea şi acum ne cerea un preţ mai mare decît cel la care ne înţelesesem mai înainte. Drept răzbunare, ne-a denunţat la poliţia din Sulina că am vrut să-l mituim să ne ducă cu barca în Turcia. Acuzaţia era, desigur, ridicolă, pentru că lotca lui nu putea să iasă la mare deschisă. Totuşi, am fost „reţinuţi“ timp de cîteva ore, pînă cînd colegul meu Strungaru, secretarul UTC al facultăţii, a reuşit să obţină legătura telefonică la Bucureşti şi anularea ordinului.

O altă călătorie în Deltă, în care am fost însoţit de Sena Cîndea, asistenta profesorului Bodnariuc, şi de încă un student, s-a terminat mai rău. S-a nimerit să trimit o telegramă acasă de la agenţia poştală de la Mila 23, din inima Deltei. Cum era obiceiul pe atunci, a trebuit să arăt buletinul de identitate. Coborînd de pe vapor la Tulcea, am fost din nou obligaţi să ne legitimăm, însă eu îmi uitasem

buletinul în Deltă. Drept urmare, am fost arestat, dus la poliţia din Tulcea şi anchetat o noapte întreagă.

Bănuiala lor era că aş fi un agent imperialist care se întorcea din misiune din URSS, furişîndu-se prin mlaştinile Dunării. Cînd au aflat că sînt născut la Timişoara, m-am transformat într-un presupus agent titoist. Au început să mă tortureze, ca să afle care sînt relaţiile mele cu Iugoslavia. Am încasat cîteva palme, dar, desigur, nu am recunoscut că am verişoare în Pancevo şi Novisad. Din fericire, nu au avut timp să se informeze de la Bucureşti şi să afle de infracţiunea mea anterioară, cînd trecusem ilegal frontiera. Pînă la urmă, la insistenţele mele, buletinul de identitate mi-a fost adus cu următoarea cursă a vaporului şi am fost pus în libertate a doua zi pe înserat.

Sena şi celălalt coleg se grăbiseră să plece şi să mă lase singur la Tulcea. Doar cîţiva ani mai tîrziu, cînd am fost închis de-a binelea, am înţeles motivul acestei laşităţi a Senei. Avea un frate legionar care stătea ascuns şi se temea ca de foc de orice contact cu poliţia. La data aceea, desigur, nu putea să-mi explice asta. Aşa că, cinci ani mai tîrziu, cînd am ieşit din închisoare, ne-am împăcat, în sfîrşit.

Curînd după aventura mea, Delta Dunării a devenit unul dintre teribilele gulaguri ale României: mii de prizonieri au muncit forţat, stînd în apă pînă la piept, să „recolteze“ stuful celei mai mari delte europene pentru industria de celuloză. Crima ecologică făcea pereche cu o crimă împotriva umanităţii.

21

Noaptea cărților

S-a întîmplat ca temuta bătaie în ușă să vină tocmai în ajunul zilei în care urma să-mi dau ultimul examen de diplomă, examenul de marxism-leninism. Era ora două noaptea cînd cinci agenți au năvălit în cămăruța noastră, doi dintre ei pătrunzând pe fereastră. Eu și E. am fost somați să ne luăm fiecare cîte o geantă mică cu cele necesare. „Trebuie să luăm și cărțile. Ăsta-i ordinul" — a decis șeful. Surprinși și înjurînd printre dinți, agenții s-au pus pe treabă împreună cu noi.

Fiecare carte confiscată trebuia să fie numerotată, cu data și cu declarația semnată: „Găsit la mine" și data. Am împărțit treaba, eu și E. începînd să semnăm cele opt sute și ceva de cărți pe care le aveam. Cîteva ore mai tîrziu, cînd deja începea să se lumineze de ziuă și ajuseserăm abia la numărul 327, răbdarea lor s-a terminat. Toată operațiunea arestării noastre, ca nenumărate altele, trebuia să se desfășoare la adăpostul întunericului. Cărțile înregistrate au fost încărcate în mașină, împreună cu noi doi. Restul au fost lăsate în părăsire.

Ne-au împins în mașină fără prea multă ceremonie și imediat am fost legați la ochi. Urma să nu o mai văd pe E. timp de zece luni. Automobilul a făcut zeci de ocoale și de curbe ca să ne dezorienteze și să nu ne dăm seama unde sîntem duși. Dar abia ajunși, clopotele diminetii de pe Dealul Mitropoliei au trădat locul. Era clădirea Securității, vechea Primărie Albastru, de pe Calea Rahovei, peste drum

de vechiul meu liceu „Mihail Eminescu". Timp de patru ani auzisem clopotele Mitropoliei, anunțînd ora lecțiilor. La primul interogatoriu, cînd securistul mi-a trîntit în față: „Nici nu știi unde te-am adus", am înregistrat prima mea victorie, dezvăluindu-i secretul — prima și aproape ultima în perioada cît am fost închis.

Intenția inițială a autorităților fusese aceea de a organiza o serie de procese propagandistice la niveluri diferite, dar legate între ele. Rolul celor din Haşomer Hațair era de a reprezenta o organizație de tineret sionistă, care a funcționat în ilegalitate. Procesul principal urma să demaşte conducerea organizației sioniste din România, cu acuzați colaterali care trebuiau să probeze legătura acestei conduceri cu Gestapo-ul. Unul dintre acuzați, care lucrase mai înainte la o societate petroliferă, emigrase în Palestina și se întorsese în 1946 să lucreze în același loc, era un actor perfect pentru întruchiparea rolului de spion imperialist.

Între timp, Stalin a murit și planul unui megaproces public a fost părăsit. Dar mașina arestărilor și proceselor a continuat din inerție. Din rîndurile celorlalte organizații de tineret sioniste au fost arestați doar cîțiva membri, „strictul necesar", în vreme ce din Haşomer Hațair au fost arestați 70. Se pare că am fost considerați un material mai maleabil, deoarece nu consideram că făceam ceva ilegal și nici

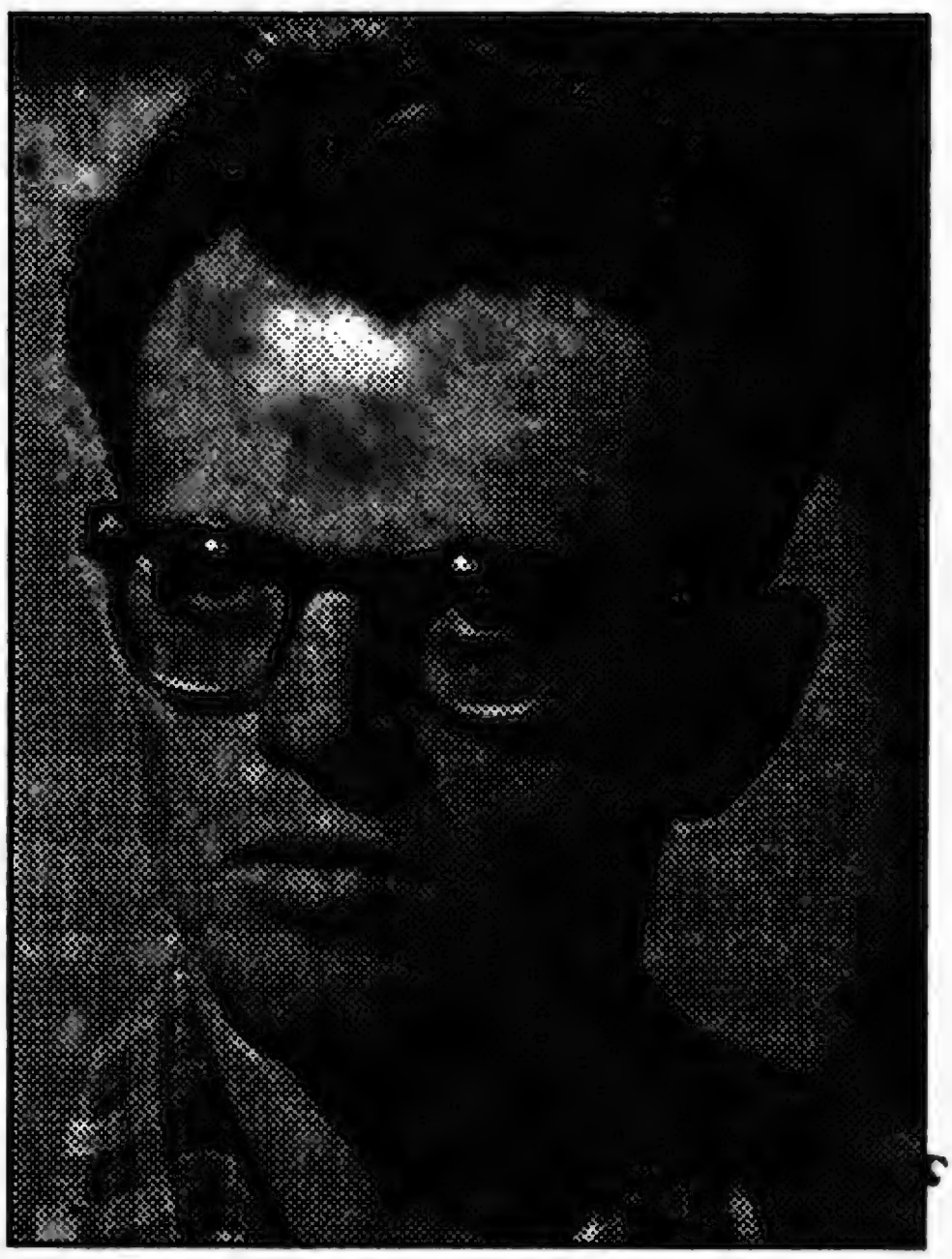

Abir Mark

dușmani ai regimului nu ne credeam. În realitate, unul dintre arestații din rîndurile noastre și-a făcut autocritica în timpul anchetelor și altul chiar a acceptat să fie „turnător" în serviciul securiștilor. Legătura noastră cu procesele sferelor superioare urma să fie Abir, fostul nostru secretar general, care lucrase la ambasada Israelului. Asupra lui plana și o altă acuzație gravă. Arestat cu trei ani înaintea noastră, a fost trimis la Canal. Un agent provocator, care urma, cică, să fie eliberat, l-a îndemnat să scrie și să-i dea o scrisoare deschisă către Internaționala Socialistă, în care Abir dezvăluia ororile din închisorile și lagărele României. Evident că scrisoarea nu a părăsit lagărul și a fost înmînată imediat autorităților.

Ca să fim drepți, noi nu folosiserăm nici un fel de măsuri de prudență subversive. În timpul celor patru ani ce se scurseseră de la dizolvarea mișcării, ne întîlneam acasă la noi, în grupuri de patru-șase persoane, iar între altele studiam împreună înțeleapta *Scurtă istorie a Partidului...*, atribuită lui Stalin. Vorbeam în ebraică și, din cînd în cînd, cîntam în surdină cîntece din Israel. Cu ocazia uneia dintre aniversările independenței Israelului, am dansat și o horă, însă în ciorapi, ca să nu trezim bănuiala vecinilor. Noi numeam aceste mici întruniri „întîlniri prietenești", în vreme ce anchetatorii insistau să le numească „întruniri subversive". Pînă la urmă, au cedat și au acceptat formula noastră, fapt pe care-l puteam socoti o mică victorie. Probabil ca urmare a acestui fapt, încadrarea noastră juridică s-a schimbat din „pregătiri militare contra regimului" în „activitate cu scopul de a doborî regimul" — evitînd astfel un paragraf din Codul Penal care ar fi însemnat sentințe mult mai grele.

Cînd porțile arestului s-au închis în urma mea, am intrat într-o lume de infern, pe care nu mi-o putusem imagina. Scoși din celule, trebuia întotdeauna să ne punem „ochelarii", un fel de ochelari de sudură, dar cu o folie metalică dinapoia sticlei fumurii. Ca orbii, trebuia să ne lăsăm conduși de braț de gardieni. Toate obiectele personale ne-au fost luate, lăsîndu-ne doar o batistă. Și, mai grav, mi-au luat ochelarii (eu fiind miop), cureaua și șireturile, ca să nu încerc, ziceau ei, să mă sinucid. De acum înainte

aveam să trăiesc într-o lume spălăcită de penumbre învăluite în ceaţă, fără să pot citi nimic, chiar dacă mi-ar fi fost permis aşa ceva. Anchetatorul îmi păstra politicos ochelarii şi mi-i dădea pentru cîteva minute, numai cît să-mi pot citi declaraţiile pe care trebuia să le semnez.

Curînd am început să slăbesc, pantalonii alunecau de pe mine şi umblînd cu paşi tîrşîiţi ca de moşneag, în pantofii mei fără şireturi, trebuia întotdeauna să mi-i ţin să nu cadă.

Şocul cel mai violent l-am avut cînd am mers prima dată la toaleta închisorii din Calea Rahovei. Cînd am cerut hîrtie igienică de la gardianul care mă păzea de la o distanţă oarecum discretă, răspunsul lui zbierat a fost: „Ce-ţi închipui bă, tîmpitule, că eşti la hotel?“ Soluţia era să te speli cu apă dintr-o ceşcuţă emailată, singura proprietate personală a deţinutului. Ceşcuţa servea pentru băut ceaiul, pentru apa de spălat şi, *in extremis*, drept pisoar. Ne curăţam întotdeauna dosul cu mîna stîngă, care, îmi aminteam, a fost dintotdeauna considerată, în istoria omenirii, mîna mai slabă, de regulă, mîna „impură“.

De trei ori pe zi aveam „program“, adică eram duşi la toaletă. Adesea, aşteptînd cu disperare „programul“, băteam în uşă şi strigam, iar pînă la urmă, în lipsa altei soluţii, foloseam sfînta ceşcuţă emailată. Uneori, la cîteva minute după aceea, în aceeaşi ceaşcă, se servea ceaiul de dimineaţă, cu o bucată de pîine.

Celulele, situate în pivniţă, nu aveau geamuri şi erau iluminate în permanenţă. Aerul era pompat de o maşină care făcea un zgomot infernal ziua şi noaptea, ascunzînd gemetele şi plîsetele care veneau din celulele vecine. Cea mai mare parte a timpului am fost singur în celulă.

După ceaiul de dimineaţă, trebuia să stai şezînd pe pat sau în picioare ziua întreagă, fără să ai voie să te culci. Din cînd în cînd, gardienii care umblau fără să facă zgomot, în papuci de pîslă, se uitau pe vizetă şi era vai de tine dacă te prindeau culcat. Timpul devenise imaterial în izolarea permanent iluminată şi se măsura numai cu ajutorul servitului mîncării şi al „programului“. În jur era numai tăcere. Cînd

erai luat sus la anchetă, gardianul cu ochelarii în mînă arăta spre tine, fără să-ţi pronunţe numele.

Mîncarea, mai bine-zis, lipsa ei, a fost o altă tortură permanentă. În afară de ceaiul cu bucata de pîine de dimineaţă, primeam la prînz o gamelă de arpacaş de culoare cenuşiu-albăstruie. Duminicile eram trataţi regeşte, cu un polonic de varză fiartă, care conţinea şi un cubuleţ de carne de porc. Îmi amintesc că într-o duminică, spre plăcuta mea surprindere, am descoperit un al doilea pătrăţel de carne, ce căzuse din greşeală în gamela mea.

Îmi dădeam seama că devenisem o umbră, chiar şi fără să mă pot vedea în oglindă. Slăbit şi năucit de foame, am cerut să fiu dus la vizita medicală. M-am plîns doctorului de slăbiciunea mea şi de lipsa alimentelor. A doua zi, gardianul mi-a adus o pilulă şi m-a pus să o înghit; s-a dovedit a fi cacodilat de sodiu, un medicament folosit pentru a combate lipsa foamei. Am bănuit că era o farsă sadică, în care medicul colabora cu anchetatorii. Mi-am adus aminte de una dintre aventurile bravului soldat Svejk, cînd soldaţii fuseseră foarte bine alimentaţi în ajunul vizitei unor doamne filantropice şi pe urmă obligaţi să înghită un purgativ, ca să dea totul afară.

Din cauza foamei am suferit cel mai mult — mai ales în perioada cît am stat cu un oarecare Nacu, evreu şi el, care pentru serviciile aduse sau promise anchetatorilor primea la prînz o porţie dublă. Nu numai că nu se lăsa convins să o împartă cu mine, dar masa lui dura de două ori mai mult! În general, potrivit eticii puşcăriilor, dacă-ţi mestecai mîncarea prea încet şi rămîneai în urmă faţă de toţi ceilalţi, care terminaseră de mîncat, erai considerat prost crescut. Pînă la urmă, Nacu i-a dezamăgit pe susţinătorii lui şi nu a reuşit să obţină nici o mărturisire valoroasă de la mine. În consecinţă, sărmanul, a fost pus din nou la raţie normală, iar după două zile a fost scos din celula mea.

Nu mi s-a permis să iau contact în nici un fel cu familia mea, care nu primise nici un anunţ oficial despre arestarea noastră. Deoarece scrisorile erau interzise, părinţii mei nu ştiau unde mă aflu. Eram ca şi morţi. Un timp, anchetatorii au căutat să mă convingă că E. fusese pusă în liber-

tate, după ce ar fi făcut declarații contra mea. Dar după ce această tactică nu a dat rezultate, maiorul anchetator mi-a făcut un bine și mi-a spus că E. era sănătoasă și că încă se mai afla „la noi".

Cine se revolta împotriva disciplinei în beciul securității putea să fie răsplătit cu o zi sau două de stat în picioare la carceră, numai cu pîine și apă.

Timp de zece luni, nu am văzut nimic scris sau tipărit, în afară de nesfîrșitele mele declarații. Nu am avut habar de ceea ce se petrecea în lumea largă și chiar și anotimpurile încetaseră să existe în lumina permanentă a becului celulei și a temperaturii invariabile a pompei de aer. Cînd, în primăvara înzăpezită a anului 1954 am fost scos la anchetă, ofițerul avea schiurile spirijinite de birou. „Ce zici, bă, vii cu mine să facem schi la Predeal?"

Într-o noapte binecuvîntată, anchetatorul mi-a dat ochelarii și mi-a spus că mă va lăsa să citesc una din cărțile mele sechestrate. Mi-a adus, alegînd spontan, *Băștinașii din Australia*, o carte de antropologie de A.P. Larkin, tradusă, bineînțeles, în rusă (și fără să indice numele întreg al autorului, lăsînd să se creadă că era un rus...). Timp de vreo jumătate de oră am avut plăcerea să citesc și, din întîmplare, am dat la paginile în care se vorbea despre tasmanieni și despre teribila închisoare britanică Port Arthur de pe insula Tasmania.

Cîteva luni după aceea, cînd eram deja prizonier condamnat, am auzit expunerea colegului meu de închisoare, juristul Dr. Colin, despre evoluția istorică a sistemului penitenciar. Închisoarea Port Arthur din Tasmania a servit drept prototip al sistemului modern de încarcerare, în care prizonierul e ținut singur în celulă, în tăcere totală și sub o disciplină strictă, fără nici un contact cu alți deținuți sau cu lumea exterioară. Studiile considerau că acest gen de tratament se solda după cîteva luni cu grave dezordini psihologice. Expunerea lui a fost urmată de o discuție vie despre universalitatea acestor practici în închisorile din întreaga lume, indiferent de regimul politic. Adevărata Internațională era aici, în lumea drăcească a închisorilor totalitare. KGB și Gestapo, Securitatea și temnițele din Turcia, beciu-

rile din America de Sud sau din Asia se aflau într-un permanent schimb de experienţă, care depăşea diferenţele ideologice şi de regim. Regulile, tehnologia anchetelor, torturile, disciplina de carceră erau aceleaşi pretutindeni. După trei decenii, cînd am închiriat un apartament pe o stradă în Sao Paolo din Brazilia, în cealaltă emisferă, am observat hornurile de aerisire de pe caldarîmul de vizavi şi am auzit zgomotul înfundat al pompelor de aer ca odinioară în Calea Rahovei. Am avut dreptate! Era una dintre închisorile de anchetă ale DOPS, poliţia politică a dictaturii militare din Brazilia.

Cînd am fost eliberat, după doi ani şi ceva, am primit înapoi o bună parte din cărţile mele sechestrate. Numai cele în ebraică au fost reţinute drept corpuri delicte, între

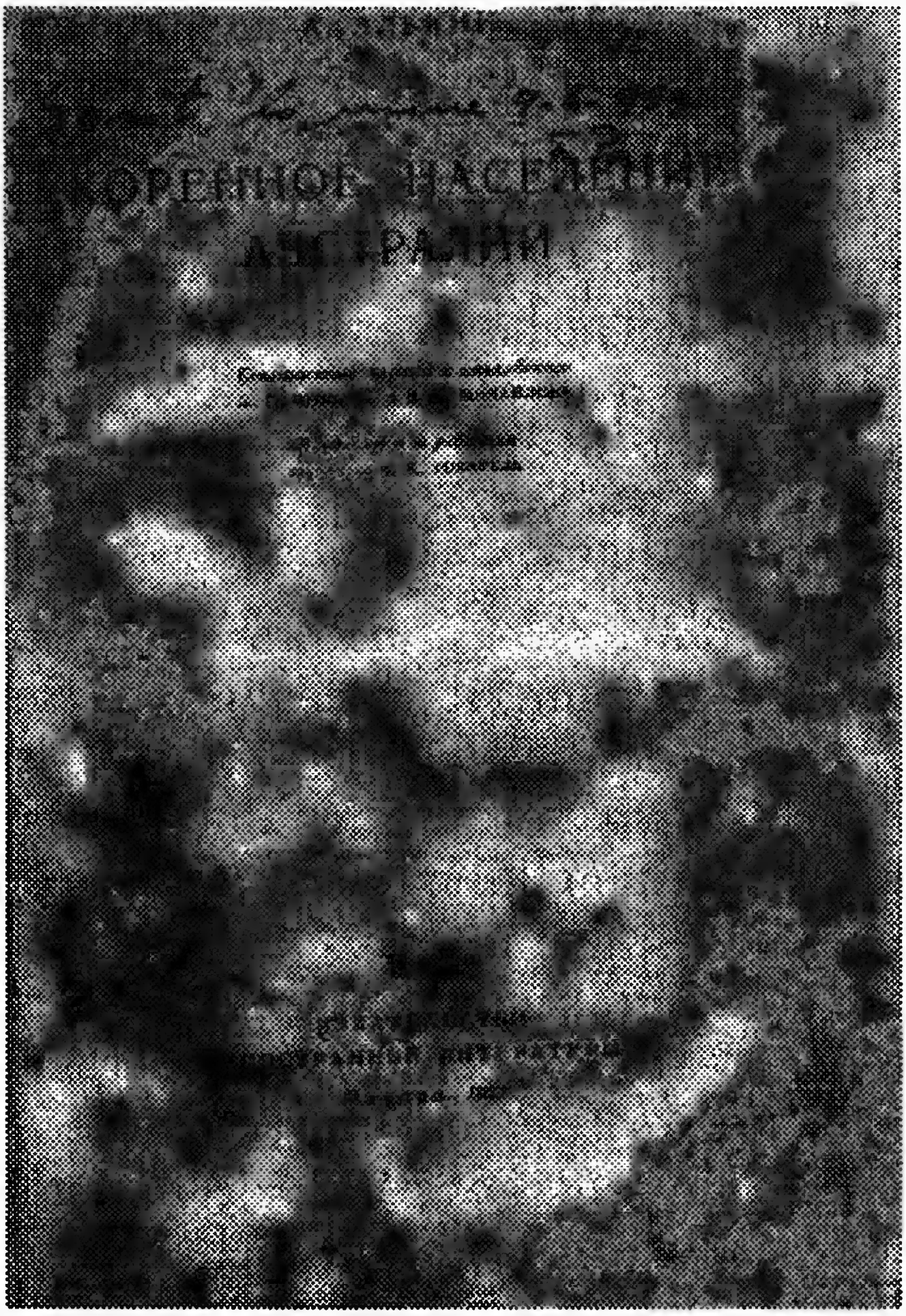

Pagina de titlu a cărţii despre băştinaşii australieni, semnată „Găsit la mine" în ziua arestării (09.06.1953)

ele, o traducere a *Capitalului* şi romanele realist-socialiste ale lui Şolohov. În schimb, mi s-au restituit cărţile în celelalte limbi, ca, de exemplu, *Die Geschichte des Zionismus* a lui Boehm!

Biblioteca mea a suferit o a doua „selecţie" cînd, în cele din urmă, am emigrat în Israel. Cărţile cu subiecte iudaice au fost reţinute la poştă şi şi-au găsit locul în Biblioteca Comunităţii Evreieşti din Bucureşti, în virtutea unei dispoziţii obţinute de rabinul şef Moses Rosen.

Dar cartea de chimie analitică a lui Treadwell, tratatul de paleontologie a Baronului Nopcsa, cărţile germane ale Baronului de Abafája din Reghin şi chiar cartea despr băştinaşii australieni au supravieţuit şi sînt cu mine. Toate poartă în colţul primei pagini *„ex libris*-ul" original, „Găsit la mine, 9 iunie 1953".

22

Giovanni Segantini

Cel puțin în ce privește unul dintre aspecte, temerile mele nu s-au materializat. Nu se mai practica bătaia sistematică, ca în 1948, la Timișoara. În anii '50, se aplicau metode mai „evoluate"; doar din cînd în cînd te mai amenințau că „pun constituția pe tine". Metoda vremii includea ghionturile, însoțite ocazional de palme și de pumni și un șuvoi neîntrerupt de înjurături, iar restul trebii îl făcea timpul, așteptarea fără de sfîrșit în singurătate și nesiguranță, presiunea psihologică și lipsa de speranță. „Noi avem timp. Du-te jos și gîndește-te. Cînd vrei să ne spui ceva, anunță gardianul." Perioadele de anchetă intensivă alternau cu săptămîni de inactivitate îndobitocitoare. Apoi, deodată, din nou, anchete de 24 de ore la rînd, fără un moment de odihnă.

Anchetatorii făceau cu schimbul, unul jucînd rolul celui bun, iar celălalt fiind agresiv și înjositor. Tot timpul trebuia să șed pe un scaun incomod, cu o lumină puternică bătîndu-mi în ochi dinspre masa anchetatorului. Uneori, epuizat, adormeam pe scaun și mă trezeau cu un ghiont. Apoi, trebuia să rămîn în picioare restul anchetei. S-a întîmplat să cad în somn și stînd în picioare și eram trezit de pe podea cu o găleată cu apă. Ca pedeapsă, trebuia să stau într-un picior. Cînd pedeapsa asta nu era suficientă, trebuia să merg în „manej", clătinîndu-mă de-a lungul pereților, avînd alături un gardian care mă îndemna cu biciul. Cînd,

în fine, puteam să cobor „la cameră“, găseam mîncarea rece sau adesea nu o mai găseam deloc.

Şi apoi, deodată, fără nici o logică aparentă, urmau săptămîni de totală singurătate. După un timp, simţeam dorinţa nestăpînită de a fi chemat la anchetă, să văd o faţă de om, să vorbesc cu cineva, chiar dacă interlocutorul meu era un robot ignorant. Trebuia să am grijă să mă menţin la acelaşi nivel de primitivism cu al lui, ca să nu-l jignesc. Eroismul era cu totul deplasat, pentru că era evident că totul fusese decis dinainte şi că nu ajuta nici o tiradă pasionată. Cel mult puteam să rotunjesc, să îmblînzesc cîte un cuvînt în declaraţiile pe care eram pus să le semnez. Cînd refuzam să semnez, eram luat jos pentru zile în şir de izolare în celulă, pînă cînd nu mai puteam şi îl rugam pe gardian să mă ducă sus, la o nouă şedinţă de tortură morală.

Tîmpenia anchetatorilor nu avea limite. Scriau întrebările şi răspunsurile într-o caligrafie puerilă, plină de greşeli de ortografie. După fiecare răspuns, ieşeau din încăpere şi se întorceau proferînd o nouă întrebare. Erau nişte roboţi mizerabili, care primeau de fiecare dată instrucţiuni din partea unor „operatori“ invizibili, aflaţi într-o cameră alăturată. Din cînd în cînd, mutra mai inteligentă a unui operator apărea la uşă şi întreba: „E cuminte? Colaborează?“ Odată, chiar l-am recunoscut pe unul dintre securiştii cu care călătorisem în tren pe cînd ţineam conferinţele de popularizare. Între un răspuns şi următoarea întrebare se scurgea uneori şi o jumătate de oră de binevenită odihnă, timp în care şedeam drept pe un scaun sub ochii gardianului, pînă cînd anchetatorul se întorcea în cameră şi mă anunţa ca o maşină: „Întrebare!“

În pofida celor zise, acestor imbecili brutali le datorez maturizarea mea politică. Ei reprezentau decăderea cea mai josnică a idealului comunist cu care crescusem. Singurul aspect pentru care demonstrau un interes autentic îl constituiau amănuntele şi intrigile sexuale. În acest domeniu, anchetatorii îşi dădeau frîu liber imaginaţiei. Care a dormit cu care dintre camaradele noastre din mişcare şi cum aprecia acel băiat detaliile anatomice ale bietei fete. Acest tip de interogatoriu avea loc în general în timpul nopţii, ca să-i ţină

treji, îmi imaginam. Mă înşelam. Era o tactică transparentă de a scoate de la bieţii puşcăriaşi confidenţe „între noi, bărbaţii". Indiscreţiile acestea le serveau apoi inchizitorilor ca unelte extrem de periculoase. O sărmană fată putea să-şi piardă stăpînirea de sine atunci cînd anchetatorul îi relata amănunte scabroase despre aventurile extraconjugale ale soţului ei. Cel mai dur dintre bărbaţi se prăbuşea cînd afla de trădarea soţiei sale cu cel mai bun amic al lui.

Odată, am fost anchetat timp de zile întregi ca să recunosc că am lucrat pentru CIA şi să povestesc cît am fost plătit de ei. A fost pentru prima dată cînd am auzit numele acestei agenţii de spionaj americane. Nu s-au mulţumit cu răspunsul meu că activitatea mea sionistă fusese voluntară, şi nu lucrativă. Disperat, i-am întrebat dacă ei ştiu ce înseamnă un „revoluţionar de profesie", ca atîţia în istorie. Răspunsul a fost un rîs batjocoritor. I-am întrebat dacă credeau că marele Lenin însuşi fusese plătit pentru activitatea sa subversivă. „Sigur că da! Şi din plin!" mi-a răspuns unul dintre anchetatori. La ora aceea, răspunsul m-a lăsat cu gura căscată. Încă nu ştiam că Lenin fusese plătit de spionajul militar german şi urcat într-un tren special, care l-a dus la Petrograd ca să facă revoluţia şi să scoată Rusia din război.

Alte zile şi nopţi în şir au fost dedicate amănuntelor despre prietenii din Haşomer Haţair care trăiau în Israel sau emigraseră. Surpriza mea a fost repede domolită de declaraţia: „O să le vină şi lor rîndul! O să punem noi mîna şi pe ei!" Doar cu timpul mi-am dat seama că vorbeau serios. În felul lor stîngaci şi primitiv, ei întocmeau dosare pentru toţi cetăţenii străini, chiar şi din afara ţării. Nu era vorba doar de probabila zi în care lumea socialistă şi-ar întinde tentaculele pînă în Israel, ci de posibilitatea de a obţine de la aceştia, prin şantaj, servicii de spionaj.

În perioadele de calm, zilele nesfîrşite deveneau veritabile coşmaruri. Singura speranţă era să-ţi vezi anchetatorul din nou sau să capeţi un tovarăş de celulă, chiar dacă era „ciripitor". Din cîte ştiu eu, nimeni nu a denumit încă sindromul în care torţionarul devine încetul cu încetul un

prieten obscen. Se pare că şi victimele sechestrelor devin cu timpul prietenii patologici ai celor care-i ţin capturaţi.

Din cele aproape zece luni petrecute în beciul Securităţii din Calea Rahovei, vreo şapte le-am trăit în izolare totală. Specialiştii consideră că şase luni de izolare în şir reprezintă pragul nebuniei. Eu am avut norocul să-mi întrerup în cîteva ocazii singurătatea, cînd primeam cîte un coleg de celulă.

Să fii singur cu tine însuţi săptămîni în şir, într-o celulă subterană, e o tortură insuportabilă. Unii dintre prietenii acuzaţi împreună cu mine au păşit pragul nebuniei. Una dintre obsesiile lor cele mai frecvente era aceea că anchetatorul ţi-a plantat un microfon de radio sau de telefon în creier şi că era în stare să audă tot ce vorbeai sau chiar să citească tot ceea ce gîndeai. La luni de zile după anchetă, cei contaminaţi de această obsesie vorbeau în şoaptă şi adesea făceau doar semne cu mîinile, ca să nu se trădeze.

Într-o altă halucinaţie, ajungeai să crezi că în celula alăturată erau plasate persoane care-şi băteau joc de tine şi te înjurau. În mărturii independente unele de altele, colegi de-ai mei spuneau că auzeau năluci care vorbeau în ebraică. Şi de cîte ori nu ţi se părea că auzi vocea soţiei sau a prietenei tale!

Primele mele luni de detenţie au coincis cu Festivalul Internaţional de Tineret pentru Pace, care s-a ţinut la Bucureşti. Anchetatorul meu a inventat o istorie conform căreia la Bucureşti se afla şi o delegaţie Haşomer Haţair din Israel, care participa la această înscenare de masă stalinistă. Spunea că toţi delegaţii ne-au condamnat la unison pentru crimele comise împotriva regimului socialist din România. Au fluturat pînă şi numele unui fost coleg din mişcare, emigrat în Israel, Michel Goldberg, care desigur nu era acolo. Sînt, aşadar, convins că multe dintre obsesiile celor anchetaţi erau provocate şi cultivate de anchetatori.

Chiar dacă nebunia nu m-a prins în ghearele ei, i-am simţit totuşi bătaia aripilor. Tăranii simpli puteau să-şi petreacă zilele într-o somnolenţă năucă, fără a da semne de stres. Eu, dimpotrivă, nu am încetat o clipă să găsesc noi căi pentru a-mi umple zilele. Păşeam prin celulă într-un du-te-vino

nesfîrşit, numărînd obsesiv paşii şi întoarcerile, reglîndu-mi ritmul ca un metronom. Am încercat să fac şi gimnastică. Dar, ca mai toţi, m-am oprit după un timp, pentru că, în starea noastră de inaniţie cronică, eforturile erau fără sens şi trebuia să ne păstrăm metabolismul la un nivel bazal.

Am început să cînt în surdină tot ce-mi aduceam aminte din repertoriul de muzică clasică, dar curînd, repetam la nesfîrşit melodiile în cap, cum ar fi *Bolero*-ul lui Ravel sau *El Amor Brujo* a lui Manuel de Falla. În loc să mă simt mai uşurat, deveneam prizonierul unei melodii. Acelaşi lucru se întîmpla şi cu alte exerciţii mintale, ca, de exemplu, atunci cînd decideam să-mi reamintesc numele tuturor rîurilor care încep cu o literă oarecare. La un moment dat, mă trezeam repetînd în minte litera respectivă, ca un gramofon stricat. Ezra, unul dintre colegii mei sionişti, a folosit perioada de izolare compunînd poeme, care mai tîrziu i-au adus Premiul Israel pentru Literatură. Creativitatea a fost poate cel mai bun mijloc de menţinere a sănătăţii mintale, iar repetarea nesfîrşită în gînd lua locul hîrtiei şi cernelii. Eu eram mai puţin înzestrat în acest sens şi îmi amintesc cu greu muzica pe care am „compus-o" pentru *Cîntarea Cîntărilor*, sau versurile pe care le-am scris pentru *Cîntecul Emeq-ului*, al compozitorului israelian Mark Lavry.

Ceea ce m-a susţinut psihologic a fost legarea unor scurte tovărăşii de celulă. Un fost aviator, născut în Medgidia, complet îndobitocit de anii lungi de închisoare, m-a învăţat cîteva sute de cuvinte turceşti. Cînd, în 1946, fiica lui Kemal Atatürk a venit în vizită în România, Memet fusese însărcinat să o plimbe cu avionul prin ţară. După aceea a fost condamnat ca spion în serviciul turcilor. M-a distrat să văd cît de mult mă ajută limba maghiară în pronunţarea corectă a cuvintelor turceşti. Şi astăzi, cînd vizitez Turcia, oamenii consideră că le vorbesc fluent limba, datorită accentului meu impecabil. Nu voi uita niciodată filozofia de puşcăriaş a lui Memet, conţinută în zicala „Olmush eshek kurtan korkmas" („Catîrului mort nu-i e teamă de lup").

Am învăţat mai puţine de la un cercetător principal în silvicultură, care era anchetat pentru sabotaj pentru că nu

prevăzuse din timp o invazie de omizi procesionare în pădurile patriei.

Experiența cea mai notabilă am trăit-o însă în timpul celor cîteva zile petrecute în celulă cu un legionar. Era student în Drept la Cluj cînd fusese arestat de Antonescu în 1941 și condamnat la muncă silnică în minele de uraniu din Nordul Transilvaniei, unde și-a petrecut majoritatea celor 12 ani de închisoare. Era încovoiat și complet schilodit de anii de muncă fizică sub pămînt și de expunere la radiații. Dar pe neașteptate, cu chipul și trupul complet transfigurate, mi-a făcut o prezentare a operei marelui pictor elvețian art-nouveau Giovanni Segantini. Am fost atunci martorul unui eveniment aproape supraomenesc, văzîndu-l pictînd în cuvinte, în întunericul celulei, albastrul eteric și albul neprihănit al Alpilor lui Segantini, prezentînd spiritualitatea aproape mistică a picturilor într-o pantomimă ce imita mișcarea pensulei. Douăzeci de ani după aceea am vizitat muzeul Segantini din San Moritz și mi s-a părut că revedeam tablouri cunoscute, imaginate pentru mine în singurătatea celulei de sensibilitatea artistică a unui dușman fascist. De la el am aflat că Garda de Fier din Transilvania condamnase crimele antisemite ale camarazilor din Vechiul Regat. Adevărat sau nu, nu știu, el mi-a spus că curentul „mironovician" din rîndul legionarilor punea accentul pe aspectele legate de revolta socială și se opunea rasismului.

De fapt, fascismul românesc nu poate fi identificat cu cel italian, german sau cu alte varietăți naționale. Spre deosebire de acestea, Legiunea Arhanghelului Mihail era religioasă și profund mistică, o revoltă aproape anarhică a țărănimii și sărăcimii împotriva tuturor celor care „sugeau sîngele poporului". Așa s-a întîmplat că fascismul legionar a înglobat atavicul antisemitism popular, care nu avea nimic în comun cu rasimul modern și pseudoștiințific al nazismului.

23

Castelul lui Dracula

România întreagă — foştii şi viitorii arestaţi, cei din afară şi cei „dinăuntru“ — trăia într-o lume mitologică, în care limitele între mitomanie şi adevăr se şterseseră. Dat fiind faptul că ziarele publicau doar minciuni şi „prelucrări“, iar staţiile de emisie străine erau bruiate, lumea se alimenta cu zvonuri, care de multe ori erau roadele unor visuri. În celula mea de la Securitate trebuia să mă păzesc tot timpul de minciunile vreunui „ciripitor“, care voia să afle care e „adevărata mea istorie“. Luni după aceea, cînd am fost „vărsat“ la Jilava, unde se putea vorbi deschis şi fără frică despre toate, am aflat că, în închisoare, cazul fiecărui arestat are cel puţin trei versiuni. Una pentru urechile anchetatorului, una reflectată de povestirile păţaniilor cu colegii de zdup şi, în fine, aceea care reprezenta adevărul pur. O a patra versiune, stilizată şi distilată, aştepta să fie eventual pusă pe hîrtie după mulţi ani de zile. Îmi recunosc şi eu acest păcat, de a-mi relata acum amintirile sub ocrotirea prezentului.

Securitatea a fost şi ea maestră în fabricarea unor conspiraţii inexistente. Cum se spunea, nimeni din ţară nu putea fi sigur dacă securiştii nu-i vor „atîrna un clopot de coadă“. Deseori, se şi mîndreau, spunînd: „Nimeni nu iese din mîinile noastre nevinovat.“ Se foloseau de fiecare crîmpei de denunţ şi de orice ridicolă acuzaţie a vreunui turnător ca să te ia la „reeducare“, mai bine-zis, să încerce să te transforme într-o unealtă docilă în schimbul eliberării de sub

arest. Fiecare fragment de informaţie, despre oricine, era pus la dosarul fiecărui cetăţean al ţării, pentru o eventuală folosinţă ulterioară. În ultimă instanţă, Securitatea însăşi trebuia să prezinte cazuri peste cazuri pentru a justifica salariile grase ale zecilor de mii de ciraci ai ei. Şi toate acestea fără a mai menţiona verdictele care erau pure construcţii ale unei imaginaţii maligne.

În închisoare, am întîlnit mulţi inşi care visau să ocupe sau să-şi reocupe ministerele şi direcţiile generale, după căderea comunismului. Dar din experienţa mea şi de asemenea din perspectivă istorică, mi se pare că nu a existat nici o mişcare subversivă serioasă împotriva regimului comunist din România. Tot ceea ce s-a întîmplat a fost probabil doar rodul unor fantezii ale nenumăraţilor opozanţi ai regimului ori se născuse şi se „umflase" în imaginaţia poliţiei politice.

De pildă, un grup de elevi a hotărît să picteze bărbi pe nenumăratele busturi ale lui Stalin, ce ornau coridoarele şi clasele. Cînd toţi au fost arestaţi, au descoperit surprinşi că iniţiatorul însuşi al actului antiguvernamental era şi principalul martor al acuzării. Într-un alt caz, un provocator a povestit un banc politic unei perechi de pensionari care şedeau pe o bancă în Parcul Carol. După aceea, bancul a trecut din om în om, iar cei doi bătrîni complet inofensivi au fost închişi. Glumele care circulau în România îşi aveau fiecare „preţul" lor — pentru unele bancuri puteai să primeşti zece ani de puşcărie, pentru altele numai cinci şi aşa mai departe.

În puţinele cazuri de rezistenţă armată în munţi a unor grupuri de legionari, principalii vinovaţi nu ajungeau vii în închisoare. Aici sfîrşeau, cu sentinţe grele, doar sutele de ţărani care le dăduseră rebelilor alimente sau îi găzduiseră din cînd în cînd.

Absurdul se transformă uneori într-o tragedie de masă. Cel mai bun exemplu a fost acela în care întreaga poliţie „burghezo-moşierească", de la Chestorul General şi pînă la ultimul poliţai dintr-un sat pierdut, cîteva mii de persoane, au fost ridicate şi încarcerate în cetatea din Făgăraş. Pe atunci, înainte ca cetatea Bran să fi fost decretată oficial ca

atare, cetatea din orașul Făgăraș era considerată una dintre posibilele candidate pentru castelul lui Vlad „Dracula“. În 1953, toți vechii polițiști petrecuseră deja cinci ani pe podeaua de piatră a castelului, fără ca cei mai mulți dintre ei să fi fost întrebați măcar cît e ceasul. Nimănui nu-i păsa de ei, nimeni nu comunicase cu familia, erau ca uitați de Dumnezeu.

Unul dintre ei, un fost inspector din Brașov, care funcționase în cadrul „Biroului 2“, a fost adus într-o zi în celula mea. Era anchetat în privința activității Anei Pauker în Brașov, în anii de dinaintea războiului. Acum, în 1953, puternica tovarășă își începuse deja căderea vertiginoasă. „Adu-ți aminte că a fost în slujba voastră ca spioană.“ La început, polițistul a spus adevărul: „Nici pomeneală! A fost o comunistă îndîrjită și încăpățînată!“ I-au promis apoi că îi vor acorda dreptul să scrie familiei și să primească, după cinci ani!, un pachet de acasă. Promisiunea aceasta l-a îmbunat. „De ce să-mi fie milă de curva asta de jidoavcă? O să declar și semnez că a fost agentul meu strecurat între comuniști. Am o soție și copii care nu știu nimic de mine de atîția ani.“ Scris, semnat și făcut. După cîteva zile, a sosit anunțul pachetului „la poartă“ și Ana Pauker s-a ales cu o nouă învinuire la dosar. Apoi, polițistul a fost scos „pe cursă“ înapoi, în Făgăraș.

Tovarășa Ana a avut fericirea să moară de cancer în timpul domiciliului obligatoriu. Cel învinuit împreună cu ea, Vasile Luca, a fost împușcat fără proces la Jilava, iar al treilea învinuit în dosar, Teohari Georgescu, a scăpat cu viață, fiind trimis la „munca de jos“.

Un tînăr contabil de la Primăria Capitalei fusese arestat din cauza unei mici neglijențe nevinovate. După cîteva zile, s-a întors de sus fericit că îi fusese declarat închis cazul și că va fi pus în libertate. A trecut o săptămînă într-o așteptare din ce în ce mai disperată, cînd ușa s-a deschis și, cu ochelarii puși, a fost luat din nou la o anchetă nocturnă. La o cafeluță, anchetatorul, relaxat, l-a pus să povestească intrigi amoroase din primărie. A ajuns să se laude cu o relație pe care o avusese cu șefa lui de departament. Spre surprinderea lui, a fost pus să semneze o declarație. După alte

cîteva zile de zbucium, a fost din nou chemat şi, de data asta, confruntat cu tovarăşa şefă. „Tovarăşul ăsta a mărturisit că s-a culcat cu dumneata." Femeia s-a zbătut furioasă împotriva acestei insinuări obraznice. „Trebuie să ştii, tovarăşa, că dacă tovarăşul a semnat o declaraţie falsă, e pasibil de condamnare la trei ani de zile. Nu ţi-e nici un pic de milă de el? Se pare că v-aţi iubit!" Sărmana s-a lăsat convinsă că totul va rămîne „între noi". Aşa s-a născut un nou agent, care tot restul vieţii ei a putut să fie şantajată că secretul va fi dezvăluit soţului ei.

În virtutea unei strategii ingenioase şi deliberate a autorităţilor, soţii nu-şi puteau lua concediul în acelaşi timp şi nu-şi puteau petrece vacanţa împreună. Nenumărate romanţe au înflorit pe malul mării sau prin pădurile munţilor, între vilegiaturistii de sex opus, veniţi neacompaniaţi în staţiuni. Toate istoriile picante, conştiincios înregistrate, se transformau într-o preţioasă materie primă pentru viitoare şantaje. Nici nu e de mirare faptul că probabil unul din doi cetăţeni români era un agent de informaţie fără voie, coleg contra coleg, soţ contra soţie, copii contra părinţi. Nimeni nu era absolvit şi fiecare îşi avea dosarul său la Securitate.

Într-o bună zi, în celula mea a apărut Vancea, un laborant de la Institutul de Cercetări Piscicole. L-am întrebat imediat dacă o cunoştea pe Sena Cîndea, fosta asistentă a profesorului Bondariuc, care mă lăsase singur în arestul din Tulcea şi care între timp fusese angajată la acest institut. Ne-am bucurat că, în infernul nostru, aveam măcar o cunoştinţă comună. Vancea era anchetat în legătură cu un grup de tineri creştini care mergeau regulat la biserică şi chiar se întîlneau pe la casele lor pentru a se ruga împreună. S-a dovedit însă că erau credincioşi fideli ai Bisericii Ortodoxe, tolerate de regim, şi nu membri ai unei secte subversive. Cazul a fost închis şi Vancea şi-a primit înapoi chiar şi ochelarii de miopie, semn că în curînd va fi pus în libertate. Două zile după aceea, i-au luat din nou ochelarii. Vancea a fost disperat. A fost din nou scos la anchetă şi întrebat de data aceasta dacă avea cunoştinţă de faptul că Sena Cîndea avea un frate legionar întors din Germania, care era ascuns pe undeva prin ţară. După cîteva pal-

me și ghionți, s-au lăsat convinși că nu știa nimic despre acel individ. I-au restituit din nou ochelarii și acum iarăși aștepta să fie eliberat, la fiecare deschidere de ușă. Îm gînd, mi-am cerut scuze de la Sena, pe care o acuzasem de laşitate, cînd de fapt, la Tulcea, ea se temuse de orice contact cu autoritățile.

A treia oară nu i-au mai luat ochelarii, dar Vancea a fost pus să-și amintească de copilăria lui la Sibiu. Întîmplarea a făcut ca ministrul Educației de la acea vreme să fi fost profesorul lui de liceu. Voiau să știe dacă îmbrăcase vreodată cămașa verde sau dacă a avut relații cu sașii transilvăneni prohitlerişti. Ministrul a avut noroc sau, mai bine-zis, nu se decisese încă să se ia măsuri împotriva lui, pentru că Vancea nu a fost silit să semneze declarații dictate și a fost lăsat să-şi continue munca de tehnician piscicol.

Procesul nostru a avut loc la zece luni după arestare. În lotul nostru era toată conducerea Haşomer Haţair, împreună cu soțiile noastre. La tribunal, am întîlnit-o și pe E., dar în tensiunea generală și cu toți acei gardieni în jurul nostru nu am putut decît să ne îmbrățișăm pe furiș. În timp ce străbăteam cei cîțiva pași de la dubă pînă la clădirea Tribunalului Militar din strada Negru Vodă, am putut să-i văd pentru o clipă, de la distanță, pe părinții mei, care-mi făceau semn din spatele barierei. Într-o cameră înghesuită, adiacentă sălii de tribunal, am putut să ne întîlnim pentru prima și ultima dată, o jumătate de oră, cu avocații noștri. 12 oameni împreună cu cei aproximativ zece avocați, stînd de vorbă toți odată, în aceeași cămăruță de tribunal. Ne-au informat în șoaptă că puteau să ceară pentru noi cel mult circumstanțe atenuante. De aceea, restul timpului l-am folosit făcînd schimb de vești — ei, de la ai noștri, noi, despre situația noastră. Apoi, fără preaviz am fost duși în sala tribunalului.

S-a declarat imediat că procesul se va desfășura cu ușile închise. Dar nu a fost nevoie să fie evacuat nimeni din sala plină de străini, dintre care mulți ne erau cunoscuți din timpul anchetelor. Am putut să aduc trei martori care să vorbească despre buna mea comportare, prieteni dragi, care au avut curajul să pledeze în favoarea unui dușman al po-

porului. Erau Profesorul Nicolae Bodnariuc, profesorul meu de biologie, Smaranda Opran, de la redacţia revistei *Licurici*, al cărei nume de fată, evreiesc, nu-l ştiusem, şi Bubi Gottlieb, colegul meu de la facultate. Cînd au fost chemaţi la bară, tremuram de frică ca nu cumva să ajungă să se autoincrimineze. Cel mai mult a suferit Bubi, la care judecătorul a strigat în cîteva rînduri, acuzîndu-l şi pe el de simpatii sioniste.

Abir a fost capul de listă al lotului nostru. Ultimul său cuvînt a fost o pledoarie pasionată, în care îşi apăra trecutul antifascist şi credinţa socialistă. A urmat Zeew, care, pocăit, şi-a făcut autocritica în faţa judecătorilor. Apoi, cînd mi-a venit şi mie rîndul, am început să glorific rolul Haşomer Haţair în răscoala ghetoului din Varşovia. Judecătorul mi-a tăiat vorba scurt: „Destul cu poveştile astea! Vă recunoaşteţi vina sau nu!?“ Am fost lăsat să repet doar că întîlnirile noastre au fost prieteneşti, nu subversive.

Am fost „recompensat“ cu avansarea pe locul al doilea pe listă. Abir a fost condamnat la 20 de ani, iar eu am primit opt. Zeew a fost răsplătit cu un an mai puţin decît mine. Chiar şi E. a fost condamnată la patru ani. În imaginaţia mea, cifra 8 era culcată orizontal, devenind simbolul infinitului. „Cînd o să ies, o să fiu un bătrîn de 32 de ani!“

24

Broaște și șerpi

Cînd s-a deschis poarta, duhoarea m-a izbit în față ca o avalanșă. Zeci de oameni cu fețe palide şi nebărbierite, cîte unii cu nişte tichii stranii pe cap, toţi înghesuiţi ca sardinele într-o cutie, se zgîiau la mine. După un moment de tăcere, am fost întîmpinat de corul dezorganizat a zeci de voci.

A fost unul dintre cele mai violente şocuri din viaţa mea, cînd, după tăcerea şi izolarea celulei de la Securitate, am fost „vărsat" în Reduta Jilavei, un complex al aşa-numitelor camere 9–12. După luni de singurătate, am dat faţă cu vreo 70 de priviri şi voci necunoscute, în timp ce şi alţii mă priveau din pragul încăperilor vecine, şi am fost silit să răspund la o ploaie de întrebări. Miasma celulelor era de nedescris.

Aşa am fost întîmpinat în fortul subteran Jilava, care devenise cel mai mare penitenciar politic din România. Numele era mai mult decît adecvat, întrucît igrasia picura de pe zidurile groase ale fortificaţiei. De pe urma umezelii m-am ales cu un reumatism articular la ambele mîini şi din cauza lui degetele mi s-au umflat încă luni de zile după eliberare.

În principiu, Jilava era o închisoare de tranzit, unde miile de prizonieri erau triaţi şi reţinuţi înainte de a fi trimşi la închisorile lor de destinaţie sau aduşi aici pentru a fi rejudecaţi ori a depune noi mărturii. Alte sute de deţinuţi fuseseră uitaţi aici, în aşteptarea clarificării situaţiei lor.

Pentru cîţiva, Jilava era ultima staţie înainte de „valea cu cei trei piersici“ (codul folosit pentru cei duşi în faţa plutonului de execuţie). Mareşalul Antonescu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Vasile Luca şi alţii, printre ei numărîndu-se şi cei trei liceeni comunişti din procesul Haşomer Haţair din 1942, şi-au găsit acolo moartea.

Reduit, sau „9–12“, un complex de patru celule din centrul închisorii, era marea gară de triaj, de unde puşcăriaşii erau „trimişi pe cursă“. Fiecare celulă avea circa 50 de metri pătraţi (de 5/10) şi, în mod „normal“, putea găzdui 60 de deţinuţi. Priciurile erau aşezate pe două rînduri de-a lungul pereţilor, iar fiecare deţinut avea un spaţiu de 30 de centimetri. De cele mai multe ori, într-o singură celulă erau înghesuiţi mai mult de 80 de nefericiţi. Între cele două şiruri de priciuri, un coridor îngust de un metru ducea către fereastră şi către cele două hîrdaie numite eufemistic „tinete“, unul cu apă şi celălalt pentru „treburi“. Ultimul hîrdău era uneori ascuns cu oarecare discreţie dinapoia unui cearşaf spînzurat. În mijlocul coridorului se afla şi o sobă mică de tuci.

Între cele patru celule, ce alcătuiau un microcosmos uman divers din punct de vedere al vîrstelor, neamurilor şi convingerilor politice, se putea circula liber. Spaţiul nu era prea prielnic circulaţiei, dar puteai să te aşezi sau să stai întins în voie şi să-ţi vizitezi amicii şi cunoştinţele pe priciurile lor.

Lipsa de spaţiu era deosebit de gravă în timpul nopţii. Deoarece numărul locatarilor depăşea cu mult spaţiul disponibil, nou-veniţii erau nevoiţi să doarmă pe podea, sub priciurile aşezate la 30 de centimetri de podea. Nu-ţi puteai ridica în nici un fel capul şi trebuia să intri dedesubt tîrîndu-te, ca un şarpe. Cei de la „şerpărie“ trebuia să-şi aştepte rîndul, pînă cînd se elibera un loc privilegiat pe priciuri. Şi mai neplăcută era soarta acelora care nu aveau loc nici la şerpărie. Ei puteau să se culce numai după ce se dădea stingerea şi să-şi întindă păturile pe coridorul central, între priciuri. Podeaua era în permanenţă udă din cauza circulaţiei nocturne înspre şi dinspre tinetă şi din acest motiv locurile de dormit de cea mai proastă calitate erau poreclite „bros-

cărie". Cu timpul, broaştele deveneau şerpi şi apoi, cu puţin noroc, puteau să se mişte şi pe verticală, atunci cînd ajungeau să aibă loc pe prici. Aşadar, aveam de-a face cu întruchiparea cea mai elocventă a evoluţiei vertebratelor.

În ce priveşte priciurile, cele mai bune locuri erau pe priciul de sus, unde era mai cald, adăugîndu-se pe lista criteriilor depărtarea de curentul ferestrei, de mirosul tinetei şi aflarea în afara cîmpului vizual al vizetei de la uşă. Locul cel mai privilegiat îi revenea de drept deţinutului veteran al celulei.

Dimineaţa, la trezire, hîrdăul de apă era reumplut şi hîrdăul cu excremente scos şi golit de cei doi deţinuţi care erau de serviciu. Igiena era restabilită cu puţin var nestins. Pentru spălat, aveai la dispoziţie o singură cană cu apă. Am prins repede tehnica de a-mi clăti gura, apoi pe aceea de a-mi spăla faţa şi la urmă mîinile, în aşa fel încît cantitatea de apă foarte limitată să-mi fie suficientă. Unii dintre noi continuau să-şi perie dinţii folosind tot soiul de mijloace stranii.

După zece luni de Securitate, mi-am văzut pentru prima oară chipul în oglindirea tulbure a apei din hîrdău. Deşi la tribunal văzusem feţele slăbite şi chinuite ale prietenilor mei şi îmi închipuisem că şi eu arătam la fel, m-am cutremurat cînd m-am văzut într-adevăr, pentru că aproape nu mă mai recunoşteam.

După cîteva zile, am reuşit să mă adaptez noilor condiţii şi chiar să obţin un loc pe prici. Nu mai simţeam deloc duhoarea şi ştiam din experienţă că oamenii se pot obişnui la fel de uşor şi cu un zgomot infernal, şi cu o lumină artificială, orbitoare, permanentă, ca la Securitate. La Reduit, domnea o atmosferă de libertate de expresie absolută. Aşa cum mi-a explicat cineva încă din prima zi: „Aici eşti în iad. Nu poţi să-ţi imaginezi o caznă mai grea. Ca la Nietzsche, eşti dincolo de bine şi de rău."

Retrospectiv, trebuie să mărturisesc că această stare de euforie spirituală se datora exclusiv faptului că la Jilava, ca în mai toate închisorile României, deţinuţii politici erau ţinuţi separat de deţinuţii de drept comun. Apariţia aşa-numitor „pinguini" la Jilava era un caz izolat. Aşa erau pore-

cliți borfașii, pentru că la jocurile de noroc din închisoare își pierdeau adesea pînă și izmenele, iar apoi țopăiau înfășurați în păturile lor asemeni bine cunoscutelor păsări de la Polul Sud. Pinguinii îi urau pe „politici“ și adesea se făleau cu faptul că ei erau de fapt urmașii socialiști ai haiducilor în genul lui Robin Hood, care îi deproprietăreau pe capitaliști prin metode specifice. Uitau de faptul că nu împărțeau nimic la săraci.

Deseori, autoritățile se foloseau de deținuții de drept comun ca de niște aliați credincioși. În cel mai mare gulag al României, șantierul Canalului Dunăre-Marea Neagră, ei erau „brigadierii“, comandanții echipelor de deținuți politici, condamnați la muncă silnică, asemănîndu-se cu odioșii „kapo“ din lagărele naziste. Cînd, reacționînd la critica internațională, România a decis să suspende munca la Canal, brigadierii au fost aduși la Jilava și prezentați drept țapi ispășitori pentru atrocitățile comise acolo. Aceasta a fost singura mea oportunitate de a conviețui cu Joe și cu Murătură, doi iluștri reprezentanți ai lumii de jos. De altfel, într-o celulă vecină de la Reduit, se afla și un oarecare Finkelstein, reprezentant al poporului evreu printre brigadierii pinguini.

Din relatările lui Soljenițîn și Șalamov, gulagurile sovietice au fost iadurile cele mai cumplite, în primul rînd pentru că erau dominate de bande de deținuți de drept comun. Prizonierii politici au îndurat suferințe incredibile de pe urma acestor criminali, mai mari decît din cauza gardienilor. Faptul că am fost scutiți de dictatura totală a pinguinilor a făcut din închisorile politice insule de libertate a expresiei verbale și de conviețuire socială civilizată și suportabilă.

Condițiile erau odioase, iar despărțirea totală de familiile noastre, pentru că nu ne era îngăduită nici o formă de comunicare, ne apăsa greu, însă viața în celule se desfășura într-o atmosferă de pace și de activitate intelectuală. În limbajul gulagurilor din România, Jilava era denumită „universitatea pîrnăilor“. Ne asemănam cu un cîrd de animale sălbatice, alcătuit din toate speciile, care, în urma incendierii pădurilor din jur, se refugiaseră împreună pe o insulă și ui-

taseră pentru moment de toate conflictele dintre ele. De fapt, la vremea în care am fost eu închis, singurele două grupuri coerente erau „domnii sioniști“ și „domnii legionari“, celelalte erau neînsemnate.

La o săptămînă după ce am fost introdus în aglomerația umană de la 9–12, s-a organizat un mare simpozion, intitulat „Importanța secolului al XIX–lea în științe și în arte“. Am fost invitat să prezint biologia acestui secol. Era de necrezut — trecuseră doar cîteva zile de cînd stătusem în fața judecătorilor militari și a amenințărilor anchetatorilor Securității. Trebuie să folosesc din nou superlativul pentru a descrie această experiență intelectuală. Simpozionul a durat două zile, numărînd o audiență în jur de 100 de persoane, înghesuite pe priciuri sau culcate pe burtă în șerpărie. Au fost prezentate cîteva zeci de conferințe, îmi amintesc, de istorie, filozofie, științe juridice și militare, biologie și muzică. Totul din memorie și fără o singură pagină de notițe.

Am aflat cu această ocazie că unii dintre ascultători fuseseră „studenții“ cursului de biologie ținut de profesorul Constantin Motaș, în închisoarea de la Aiud, în teribilul an de foamete 1950, cînd sute de deținuți au murit de inaniție.

Un enorm contrast în geografia gulagurilor noastre l-a reprezentat *anus mundi*, închisoarea de la Gherla. Acolo a fost pus în practică un intens program de reeducare politică, sub direcția vechii mele cunoștințe, comisarul orădean Gold. Metoda consta în a-l lăsa pe viitorul reeducat singur într-o celulă cu cîțiva vlăjgani de drept comun, „îndrumătorii“ lui. Practicau un fel de viol, moral și fizic, în grup, zi și noapte. „Pacientul“ era supus tuturor înjosirilor posibile, însoțite tot timpul de bătaie. Trebuia să-și înjure în gura mare mama și soția, să rostească blasfemii, dacă era o persoană religioasă, și apoi, tot în gura mare, să recite lozincile partidului. Reeducatul era nevoit adesea să se uite cum ceilalți îi mîncau mîncarea sau era silit să-și bea propria urină. Gardienii, bine instruiți, nu interveneau niciodată și le lăsau mînă liberă călăilor.

Am întîlnit la Jilava pe doi dintre supraviețuitorii reeducării de la Gherla. Unul dintre ei, un om de vreo 30 de ani, era complet încărunțit, iar celălalt era o ruină de om, care tremura necontrolat, ca un bolnav de Parkinson. Metoda aceasta, adevărata metodă a lui Makarenko, idolul mișcării noastre Haşomer Haţair, a fost aplicată în special în reeducarea unor legionari, care apoi, odată eliberaţi, au servit regimul comunist ca marionete perfect condiţionate.

Ani mai tîrziu, Aba, fostul meu tovarăş din cetatea de la Oradea, mi-a telefonat din kibuţul lui: „Ghici cine m-a vizitat ieri în kibuţ? Prietenul nostru, comisarul Gold! Închipuie-ţi, a emigrat şi el!“ Am tăcut şi am preferat să nu-i dezvălui nimic din crimele „prietenului“ nostru Gold, care fusese pentru mine un fel de *comissaire* Javert, al lui Victor Hugo. Dar, spre deosebire de antieroul din *Mizerabilii,* el nu s-a sinucis, ci îşi sfîrşeşte probabil în pace zilele în Israel, ca şi tovarăşa Nina Sonnenfeld, de la Biologie, şi alţii.

25

Tehnici de închisoare

Am cumpărat un „costică“ în schimbul a trei porţii zilnice de pîine. Eram fericitul proprietar al unei unelte de tăiat, esenţială în viaţa de puşcărie. Jilava a fost, pe lîngă multiplele sale aspecte negative, un excelent loc pentru studii de sociologie. În secolul XX, am putut studia, de exemplu, cum funcţiona economia trocului în societăţile primitive. Şi tehnologia care s-a dezvoltat în lumea închisorilor era o replică modernă a străvechilor tehnologii ale strămoşilor noştri din epoca de piatră.

Ajuns la Jilava, prima necesitate era să obţii o bucată de sfoară sau de panglică ca să nu-ţi pierzi pantalonii, ca în beciurile Securităţii. Mai apoi, cu timpul, am învăţat să strîngem taliile şi să ne peticim pantalonii şi chiar să ne facem şireturi la ghete.

Ca în timpurile preistorice, focul era posesiunea cea mai importantă. Aveam nevoie de foc pentru fumat, nu pentru încălzire. Mai importantă decît aprinderea focului era menţinerea lui. Vestalele moderne păzeau scînteia divină ce se prezenta sub forma unui şomoiog incandescent, înfundat într-o tinichea, aşa-numita „neagra“, din care puteai obţine o flacără vie suflînd peste el de cîteva ori. Obţinerea focului era în sine un act prometeic. Cel mai uşor era să-l obţii frecînd iute un ghem făcut din pulbere de celuloid, obţinut din mînerul unei periuţe de dinţi. Bineînţeles că preţul unei periuţe de dinţi era dintre cele mai ridicate. Mai periculos era să obţii scînteia din contactul a două fire elec-

trice care duceau la becul electric, şi asta, bineînţeles, fără să provoci un scurtcircuit şi intervenţia dezastruoasă a gardienilor. Se spunea că o figură legendară, un deţinut din Aiud, învăţase chiar să aprindă un foc frecînd un sfîrnel de lemn, asemeni indigenilor din Australia.

Principalul scop al frecventelor percheziţii în celule era descoperirea focului sacru. Salvarea sursei de foc depindea mult de inventivitatea deţinutului ales să fie „şef de cameră". Desigur, iarna, pentru cîteva ore, ardea un foc în soba din mijlocul celulei. Adevărul e că nu aveam nevoie de încălzire, deoarece căldura animală a zecilor de trupuri înghesuite era suficientă. În orice caz, fereastra stătea deschisă şi în timpul iernii, ca să scăpăm cît de cît de miros. Se iscau discuţii frecvente între aceia care se temeau să nu moară de frig şi aceia care se temeau să nu moară asfixiaţi. În afară de fumat, focul din sobiţă le mai slujea acelora care aveau voinţa să-şi păstreze pîinea pînă seara, cînd puteau să-şi prepare o delicatesă prăjită pe soba de tuci. Cărbunii incandescenţi le erau foarte utili şi acelora care „citeau" viitorul în foc. Pîinea era moneda de cea mai largă circulaţie, iar aceia dintre noi care erau „bogaţi" puteau să-şi trateze regeşte prietenii cu felii de pîine prăjită.

Din fericire, eram un nefumător inveterat, încă din vremea mişcării de tineret şi, prin urmare, am avut posibilitatea să observ în mod obiectiv suferinţa şi tertipurile fumătorilor care erau lipsiţi de tainul lor. Sursa cea mai sigură erau chiştoacele risipite pe jos de gardieni. Multe talente diplomatice s-au consumat în încercarea de a convinge un gardian să arunce ţigara pe jumătate nefumată şi să n-o strivească sub cizmă. Era datoria elementară a oricărui deţinut scos din celulă pentru tribunal sau pentru grefă să adune de pe toate coridoarele şi din toate scrumierele întîlnite cît mai multe chiştoace pentru tovarăşii de celulă. Gardienii închideau ochii în ce priveşte această activitate, dintr-o simpatie solidară între fumători. Pe lîngă chiştoace, se mai aştepta de la cel scos din celulă să aducă pe ascuns bucăţi de ziare de la toaletă, care mai apoi serveau ca foiţă de ţigară, dar mai ales ca surse pentru interpretarea situaţiei po-

litice „de afară“, făcută de specialistul în materie de politică al celulei.

Odată revenit în celulă deţinutul ce fusese plecat, fumatul chiştoacelor aduse se desfăşura în cadrul unui fel de ceremonii tribale. Toţi camarazii se aşezau în cerc, iar „pipa păcii“ trecea din gură în gură, fiecare luînd cîte o înghiţitură de fum, pînă cînd ultimul fragment, ţinut precar pe unghia degetului mare, îşi dădea ultima suflare. Cînd nu erau chiştoace, în disperare de cauză, se fumau paiele din saltele, rulate în bucăţele ocazionale de ziar vechi. Pot să mă mîndresc cu serviciile preţioase pe care le-am adus tovarăşilor mei de celulă fumători. În curtea Jilavei, unde eram scoşi din cînd în cînd la „plimbare“, creşteau cîteva tufe necăjite de Regina-Nopţii. Din lecturile mele de botanică, ştiam că floarea aceasta este o altă specie a genului *Nicotiana*. Frunzele şi florile sale uscate, mi s-a spus mai pe urmă, aveau o aromă foarte asemănătoare cu a tutunului. A urmat ceea ce astăzi s-ar numi un dezastru ecologic al florei locale, de care eu eram pricipalul vinovat.

După cum am mai spus, principala noastră unealtă era „costică“, blacheul metalic de pe călcîiul încălţămintei, care, dintr-un motiv de neînţeles, scăpa în mod cronic de ochii temnicerilor, atunci cînd ne confiscau chei, bricege, pile de unghii şi absolut orice mic obiect metalic. Ca atare, mulţi dintre noi au păstrat blacheurile, care, după ore de şlefuire răbdătoare pe podeaua de ciment, puteau să fie transformate într-o unealtă neolitică de tăiat. Un „costică“ era posesiunea cea mai valoroasă a oricărui puşcăriaş, fiind cumpărat cu un preţ bun în porţii de pîine de la specialiştii în fabricarea lui.

Un costică bun putea fi folosit şi la tuns sau la tăiat unghiile. De cele mai multe ori, unghiile de la mîini şi de la picioare ni le retezam cu dinţii. Barba şi mustăţile nu erau permise. De aceea, la intervale neregulate, era adus în celulă un brici, care putea fi folosit doar sub privirea vigilentă a gardianului. Un locuitor al celulei ce se considera un bărbier mai priceput decît ceilalţi trebuia să execute această operaţiune avînd la dispoziţie briciul tocit. Victima stătea crucificată de uşă, adîncindu-şi unghiile în lemn ca să nu

țipe de durere. Pe tăieturi era aplicat DDT-ul, care s-a dovedit și un bun hemostatic.

Cea de a doua posesiune mai importantă a fiecăruia era un ac de cusut. Urmînd o tradiție de origine necunoscută, deținuții politici se încăpățînau să-și păstreze hainele civile și să nu îmbrace zeghea de pușcăriaș. Dat fiind faptul că, după lichidarea muncii la Canal, politicii nu mai făceau muncă silnică, ei puteau să-și păstreze costumele, petrecînd ore în șir cu croitoria și peticeala. De fapt, aceasta era activitatea de producție cea mai importantă în celule. Mulți purtau haine la care stofa și culoarea originală nu se mai distingeau de mozaicul multicolor al multelor petice.

Acele erau făcute de „fabricanții de ace", fericiții proprietari ai unui ac original din oțel. Ei ciocăneau pe podea o bucată de sîrmă de cupru (vandalizată din cablurile electrice) și făceau o gaură în capătul lățit, folosind acul de oțel. Ața de cusut era obținută prin destrămarea saltelelor, treabă periculoasă, sau a lenjeriei de corp. Izmenele din tricot erau deosebit de apreciate și deseori, cînd un deținut era pus în libertate, sau cel puțin așa credea el, erau date cadou de despărțire.

Mulți bărbați au învățat să croșeteze foarte frumos. Cele mai căutate — o adevărată modă în Jilava — erau cipilicile croșetate multicolore, un hibrid între tichia evreilor religioși, o plasă de păr și o beretă. Unele erau chiar împodobite cu un pampon elegant. Prețul unei cipilici era o strachină întreagă de mîncare.

Posesiunile erau păstrate în căptușeala umerelor de la paltoane. Acolo se ținea ascuns costică, acul, niște ață și obiectele mai personale, cum ar fi o fotografie de familie mototolită. Din nou un fenomen inexplicabil, în timpul percheziților la care eram scoși pe coridor în pielea goală, căptușeala umerilor hainelor noastre nu era niciodată controlată.

Materiile prime universale erau pîinea și săpunul. Amestecînd firimituri de pîine cu răzătură de săpun și cu apă, se obținea o pastă care putea fi modelată în diverse forme, așa cum făceau și strămoșii noștri, înainte de descoperirea roții olarului. Pasta se întărea destul de bine și fără

cuptor. Unii chiar au reuşit să-şi fabrice piepteni. Dar folosinţa cea mai importantă şi creativă ce se da acestei plastiline de închisoare era modelarea figurinelor de şah.

Tabla de şah era o problemă mai grea, mai ales pentru cei care nu puteau să joace orbeşte. Cel mai uşor era să foloseşti o batistă în carouri oarecare. Dar cel mai ades era folosită o bucată de pînză, pe care carourile erau desenate cu tăciuni de la „neagra". Din nou, cei mai talentaţi notau mişcările pe o placă de săpun. În lunile petrecute la 9–12 în Jilava, au avut loc cîteva turnee de şah.

26

O civilizație a DDT-ului

Timp de doi ani și mai bine, în închisoare, nu am dat ochii cu nici o carte (cu excepția jumătății de oră cu *Băștinașii Australiei*) și nu am ținut în mînă nici măcar o pagină întreagă de ziar. M-am întrebat adesea cît timp i-a luat unei societăți odinioară literate, cum ar fi indienii Maya sau locuitorii din Micene, să-și uite propriul alfabet. Oare motivul a fost, și în cazul lor, dictatura unor năvălitori care vedeau în litera scrisă o amenințare la adresa propriei dominații?

Hîrtia era prohibită și, prin urmare, un lucru extrem de rar întîlnit în Jilava. Desigur, și uneltele de scris erau interzise. Soluția a fost, din nou, săpunul, din care făceam niște plăci relativ subțiri și le acopeream cu un strat gros și alb de praf de DDT. Ecologiștii de azi s-ar cutremura la gîndul cantităților de DDT pe care le foloseam. Era unul dintre puținele produse pe care le aveam din abundență. Cel puțin sub acest aspect, modernitatea ajusese și în închisorile din România și, în consecință, nu aveam ploșnițe sau alte goange. Mirosul înțepător al insecticidului era singurul nostru parfum în duhoarea celulei. Unii păreau chiar să se drogheze cu mirosul de DDT.

Pe stratul alb de insecticid scriam cu ajutorul unui „stilet", fabricat în genere dintr-un dinte de pieptene, înfășurat cu sfoară de capătul unui bețișor. Literele pe care le imprima stiletul pe aceste plăci semănau foarte mult cu literele

cuneiforme de pe tăbliţele de lut ale babilonienilor. Era imposibil să scrii cursiv pe acest material.

Deoarece spaţiul pentru scris era limitat, iar scrierea în sine era greoaie şi deloc la îndemînă, tăbliţele erau folosite în primul rînd pentru cursurile de limbi străine. Cuvintele învăţate erau şterse de la o lecţie la alta. Engleza era limba care se învăţa cel mai mult la Jilava. Eu făceam excepţie şi încercam, cu ajutorul lui Sinel, să deprind tainele punctuaţiei limbii ebraice, pe care le învăţasem numai din auzite. În două ocazii, am întîlnit şi persoane cu care am putut să-mi îmbogăţesc lexicul turcesc, însuşit la Securitate.

În circumstanţele date, ca şi la popoarele primitive, principala modalitate de transmitere a culturii era expunerea orală. Barzii, povestitorii de romane, ocupau un loc de cinste în ierarhia celulelor. *Bestseller*-ul indiscutabil era *Mizerabilii*. Inchisorile politice ar fi fost de asemenea un teren excelent pentru studierea tradiţiilor orale. Romanele erau povestite din memorie, adesea aşa cum fuseseră transmise din gura barzilor anteriori şi desigur că subiectul şi detaliile variau de fiecare dată, în funcţie de persoană, abătîndu-se din ce în ce de la original. Involuntar, în multe cazuri, biografiile autorilor şi întîmplările din romane erau adaptate realităţilor pe care le trăiam. Comisarul Javert devenea din ce în ce mai asemănător cu un agent KGB. Am păcătuit şi eu. De exemplu, cînd am povestit istoria vieţii lui Oscar Wilde şi fragmentele pe care mi le aminteam din *Balada temniţei din Reading*, accentuam nonconformismul lui social şi nu-i menţionam homosexualitatea, care nu l-ar fi făcut simpatic în ochii audienţei mele. Ani după aceea, s-a întîmplat să-mi mai cadă în mînă textul original al vreunei istorii auzite la Jilava. Mi-am dat seama că firul romanelor fusese adesea cu totul schimbat de povestitor şi numele eroilor, adesea pronunţate greşit, fuseseră chiar înlocuite, în cazul în care memoria bardului nu funcţionase.

Mi-am dat seama de valoarea relativă a romancierilor de închisoare şi de aceea m-am orientat mai mult spre romanţe şi poezii. Am învăţat un număr mare de balade ruseşti şi ucrainene. Un antropozof german m-a învăţat bu-

căți întregi din *Faust*. În aceste cazuri, improvizația era de neconceput. Cei mai apreciați poeți erau Tudor Arghezi, Ion Minulescu și legionarul Radu Gyr, iar dintre poeții francezi, Rimbaud și Mallarmé.

Creația poetică autentică înflorea și ea în închisori. Legionarii prinși au avut mulți poeți excelenți care așteptau să fie publicați, ceea ce s-a și întîmplat după căderea regimului comunist. E impresionant faptul că cultura română dintre cele două războaie a fost dominată de poeți naționaliști și șovini. Aproape că nu au existat „comunizanți". Stînga artistică a României a înflorit în Franța, cu Panait Istrati, Tristan Tzara sau Eugene Ionesco.

Colegul meu Ezra, după ce compusese acel poem la Securitate, care i-a adus *in absentia* Premiul Israel, a continuat să alcătuiască fabule minunate la Jilava, în stilul marelui fabulist de limba yidish Eliezer Steinbarg, născut în Lipcani, un demn egal al faimoasei triade de fabuliști Esop-La Fontaine-Krîlov.

Desfășuram și activități muzicale, desigur, fără portativ și fără instrumente. Eli, un violonist talentat, ne-a cîntat (de-adevăratelea) diferite concerte de vioară, imitînd instrumentul și răspunsurile orchestrei. Mimica îl ajuta foarte mult, mai ales la bucățile de *pizzicato*.

Eu m-am specializat în opere. Povesteam libretul și cîntam uvertura, apoi ariile cele mai importante, inclusiv cele de coloratură, întrerupte cu comentarii scenice. Producțiile mele cele mai reușite au fost *Faust, Carmen, Trubadurul* și *Tannhauser*, și în special marea mea iubire muzicală, *Boema*. Am fost de multe ori aplaudat și rugat, în ilaritatea generală, să cînt un *bis*. Piesa mea de rezistență a fost aria vițelului de aur a lui Mefisto, imitîndu-l pe Șaliapin și mai ales pe marele bas Nicolae Secăreanu. Opera *Fidelio* avea succes mai ales pentru libret, nu pentru muzică.

În cercuri mai mici și mai „avansate", țineam prelegeri de biologie. Proaspăt licențiat (fără să fi dat totuși examenul de marxism...), a fost o provocare pentru mine să prezint acele lucruri fără a putea desena și fără a avea vreun cuvînt scris. Pe placa de săpun notam doar termenii de spe-

cialitate şi numele de specii. Dar, încurajat de atmosfera de libertate intelectuală ce domnea aici, am putut să încep să înjghebez o sinteză între genetica cromozomială a cărţilor mele în limba germană şi o apreciere critică a lysenkismului învăţat pe băncile facultăţii. Zilele din Jilava au făcut din mine o personalitate eclectică, atît în ce priveşte viziunea ştiinţifică, cît şi cea politică.

Printre primele întrebări pe care le puneam de regulă nou-veniţilor în celulă, după ritualul introducerilor, priveau profesiunea lor şi dacă pot contribui cu ceva la programul nostru cultural. Uneori, în lipsă de ceva mai bun, îl rugam pe unul dintre numeroşii ofiţeri superiori prezenţi să ne dea lecţii de strategie sau să analizeze campania din Rusia. Un general de divizie ne-a relatat despre jumătăţile de măsură, luate de Cartierul General al lui Antonescu. Una dintre măsurile frecvente era aşezarea pe linia frontului a unui singur regiment, în loc de două şi ţinerea în rezervă a două regimente, în loc de unul. „Totul ca să reducă pierderile şi să uşureze retragerea «strategică», ne spunea generalul. În iarna decisivă 1942–1943, armata română ţinea frontul care mergea de la Stalingrad pînă la Marea Caspică. Nu e, deci, de mirare că ruşii au străpuns cu relativă uşurinţă linia rărită şi au putut să cadă în spatele germanilor în Nord.

Unica îngrijire medicală la Jilava era o dietă fără sare pentru cei ce sufereau de tensiune arterială. La nevoie, erai luat la spitalul penitenciar Văcăreşti, unde, cu puţin noroc, puteai să dai de un medic — adesea chiar un medic evreu — care să aibă curajul să transmită şi să-ţi aducă veşti de la familie.

În aşteptarea posibilului transfer la spital, se iscau întotdeauna discuţii aprinse despre ce ai putea să le spui sau să le ceri doctorilor. Medicii sau studenţii în medicină din celulă ne sugerau ce să cerem de la medicii din Văcăreşti, despre care se ştia că sînt fericiţi să ajute. La întoarcere din spital, toată celula analiza comoara de pilule şi de pomezi aduse. Foarte căutate erau Luminalul şi comprimatele de polivitamine.

Farmacopeea şi îngrijirea noastră medicală erau mai mult decît primitive. În lipsa unui termometru şi a unui ceasornic, temperatura se măsura comparînd pulsul bolnavului cu acela al unei persoane sănătoase. Existau şi persoane cu multă experienţă, care puteau să măsoare hipertensiunea apăsînd cu mîna pe artera braţului. Răcelile erau tratate cu gargară de apă sărată. Problemele digestive erau rezolvate cu un post de 24 de ore sau prin înghiţirea unui cărbune de la neagra. Pe răni şi pe arsuri se punea DDT. Dat fiind că pulsul meu normal este de exact 60 de bătăi pe minut, am servit adesea drept termometru sau ceas. Contra durerilor de dinţi, un sergent sanitar aplica un tratament radical, cu cleştele şi fără anestetic. Era atît de îndemînatic, că durerea ţinea o frîntură de minut.

Gastronomia era un subiect important de discuţie. Subiectul cel mai dezbătut era valoarea calorică a mîncării noastre şi numărul minim de calorii necesare pentru a supravieţui. Nu am întîlnit pe nimeni care să nu fie de acord cu adevărul absolut că fasolea era alimentul cel mai hrănitor din dieta noastră. Fasolea a fost proclamată „Regina puşcăriilor". Aşa cum se cuvine unei maiestăţi, fasolea o căpătam doar în ocazii rare şi festive. Un alt subiect de care eram mereu preocupaţi era felul în care să mîncăm porţia. Unii credeau că hrana trebuie mîncată repede, cît e caldă, pentru că aşa i-ar creşte valoarea nutritivă; alţii afirmau că e mai bine să o mănînci încet, astfel încît să se digere mai bine. Cîteva subiecte nu şi-au aflat niciodată clarificarea, de pildă, originea culorii albastre-cenuşii a arpacaşului nostru cel de toate zilele sau dacă la terciul de mălai de dimineaţă se adăuga sau nu puţin zahăr.

Odată, pe cînd eram „la aer" în curte, colegul nostru Shilo a descoperit într-un colţ al zidurilor o grămadă de usturoi uscat. A ascuns cît putea sub cămaşă şi, odată reîntorşi în celulă, fiecare şi-a mîncat căţelul de usturoi. A urmat o discuţie vie, în care au fost lăudate proprietăţile farmaceutice ale usturoiului, timp în care ne ştergeam lacrimile de la iuţeală.

Cu o altă ocazie, pregătirea mea în biologie ne-a ajutat să rezolvăm un mister. În două duminici succesive, am primit o iahnie ce conţinea bucăţi de carne pe care nu le puteam identifica şi oase sfărîmate. Cînd în gamelele noastre au apărut şi nişte omizi albe şi grase, nu am mai avut îndoieli asupra originii mîncării. Erau larve de muşte Gastrophilidae, ce paraziteazã cavitatea nazală a oilor. O altă „delicatesă" o reprezentau bucăţile de „jumări", maţe din care s-a extras grăsimea prin presiune hidraulică. Chiar şi în condiţiile extreme ale regimului comunist, nici o persoană liberă nu ar fi pus în gură asemenea produse dubioase.

În ciuda numeroasele activităţi intelectuale descrise mai înainte, prezentările de gastronomie virtuală aveau cel mai mare succes. Pentru că mulţi dintre cei încarceraţi vizitaseră Franţa, despre bucătăria franceză se vorbea cel mai mult. Amintirea ultimei mese la restaurant sau plănuirea primei agape după ieşirea din închisoare ne preocupau de asemenea mult.

Citirea viitorului şi interpretarea viselor erau alte preocupări importante, iar fiecare celulă îşi avea prorocul ei. Pentru a-şi asigura succesul, cei mai mulţi făceau întotdeauna prorociri optimiste. O preocupare frecventă a celui căruia i se ghicea era legată de faptul dacă soţia sa, rămasă afară, îl înşelase sau nu. În general, mai toţi plănuiau să iasă *incognito*, pentru a putea să se convingă cu propriii ochi dacă mai au o soţie şi o casă în care să se poată întoarce.

Mai straniu era faptul că subiectele sexuale erau practic inexistente în conversaţii, deşi mai toţi erau tineri sau de vîrstă mijlocie. Nu circulau glume pornografice, nu se făceau spovedanii intime şi nu exista activitate sexuală. În mod surprinzător, nici visele noastre nu conţineau fantezii erotice. Erau, desigur, printre noi şi cîţiva homosexuali, condamnaţi pentru „deviere social-politică periculoasă", dar pederastia nu era în general practicată, poate şi din cauza lipsei de intimitate. Singura pereche declarată de „conţi" erau cei doi criminali aduşi de la Canal.

Medicii aflaţi printre noi erau convinşi că acest fapt se datora efectului cumulativ al bromatului de potasiu ce era

adăugat timp de luni şi ani mîncării noastre. În general, se dormea bine, cu lumina aprinsă, dar visele erau mai ales despre libertate şi mîncare, nu despre femei.

În cele cîteva săptămîni din ajunul eliberării mele, cînd am fost luat să lucrez la bucătăria Jilavei, am putut să mă conving că povestea cu bromatul era adevărată. De asemeni, am rezolvat şi misterul zahărului din terci. Rezultatul a fost negativ.

27

Codex Vincularum

Nefiind obligaţi să convieţuim cu borfaşii şi criminalii de drept comun, viaţa cotidiană a deţinutului politic se desfăşura după o serie de cutume. Dacă într-o zi cineva ar pune pe hîrtie colecţia acestor legi, cu toate variantele sale locale, rezultatul ar fi un veritabil *Codex Vincularum*. Fără să fi cercetat în detaliu acest aspect şi fără a avea, desigur, vreo pregătire juridică, îndrăznesc să afirm că legile erau similare în universul paralel al inchisorilor din România şi chiar în ţările învecinate. Ce subiect ar fi pentru un jurist aspirant!

Iată despre ce e vorba în esenţă. Odată intrat într-o nouă celulă, erai luat în primire de „şeful de cameră". Înainte de a-ţi începe iniţierea în „legile" camerei, trebuia să treci prin sita fină a interogatorului colectiv: nume, prenume, profesie, paragraful din Codul penal la care ai fost încadrat, închisorile anterioare, persoane importante pe care le-ai întîlnit, leatul, dacă fuseseşi militar, colegi de facultate şi perioada etc. Erau menţionate nume pe care s-ar fi putut să le cunoşti şi să faci comentarii despre ele. Telegraful închisorii începea imediat să funcţioneze, prin ciocănirea ţevilor ce traversau celulă cu celulă, în alfabetul închisorilor. Literele erau grupate cîte patru, prima ciocănire indica grupul, iar cea de a doua poziţia în grup. De exemplu, litera D era o bătaie, urmată de patru. Am întrebat adesea de ce nu se folosea alfabetul Morse, care este mai scurt şi mai eficient. Mi se răspundea: „Aici avem tot timpul la dispoziţie şi avem nevoie de ceva simplu, la îndemîna tuturor."

Mesajul ce anunța sosirea unui nou deținut făcea repede ocolul închisorii și conținea numele acestuia, „tinicheaua" ce-i fusese atîrnată, locul de unde venea. Aproape fără excepție, în Jilava se afla întotdeauna cineva care-l cunoștea pe novice sau auzise de el. Interogarea și comunicările telegrafice continuau pînă noaptea tîrziu. Dacă, de exemplu, cineva îl denunța pe nou-venit ca „turnător" sau „ciripitor", acesta se trezea cu o pătură în cap și cu ghionturi sănătoase. A doua zi, la apel, persoana cerea, fără îndoială, să fie mutată într-o altă celulă. Adesea, primeam peste noapte vestea despre un nou sionist adus la Jilava. De asemenea, se anunța dacă cineva a fost pus în libertate (una probabilă) sau „luat pe cursă" la o altă închisoare. Era obligația fiecăruia să alimenteze această imensă bancă de date, așa cum s-ar numi astăzi.

Dacă totul decurgea cu bine și era acceptat, neofitul începea să fie instruit în legea camerei. Dat fiind că era ultimul sosit, căpăta numărul cel mai mare printre rezidenții celulei. Pe măsură ce lumea părăsea celula, numărul tău scădea, așa că locatarul cel mai vechi era întotdeauna numărul 1. Numărul îți dădea drept de senioritate în cadrul procedurii fundamentale, numite „licitație", și care întotdeauna începea cu numărul 1. Dacă, spre exemplu, fusese scos dl Constantinescu, locul său pe prici, pătura și perna sau perechea suplimentară de pantaloni de zeghe erau licitate și apoi adjudecate de numărul cel mai mare care era interesat. Încetul cu încetul, avansai la cel mai bun loc de dormit, pe priciul de sus, de lîngă ușă. Și plantoanele de serviciu se făceau prin rotația numerelor, incluzînd transportul hîrdăului la ușă sau măturarea celulei cu mătura de crengi. Alegerea șefului, senioritatea, licitația și rotația erau pilonii Codexului închisorii.

Și mîncarea era împărțită în celulă după numere, prin rotație. În fiecare zi, un alt număr avea dreptul să aleagă primul bucata de pîine ce i se părea mai mare sau să primească eventualul polonic de mîncare suplimentar, celelalte numere urmîndu-i în ordine. Poate că cea mai importantă funcție a șefului de cameră era să ia în primire mîncarea la ușă și să se milogească pentru un polonic sau două de

mîncare în plus. Beneficiarul poloniculuí suplimentar era fericitul posesor al numărului zilei. Performanţa şefului era măsurată şi în funcţie de succesul lui în negocierea deplasării la dispensar a unui prizonier bolnav sau în aceea legată de schimbarea unei pături rupte cu una nouă. Şeful era persoana responsabilă pentru inventarul celulei şi adesea trebuia să plătească pentru manevrele pe care le făcea cu o zi de carceră, cu sau fără lanţuri la picioare. Lanţul cu ghiuleaua de tun la capăt, cunoscut din istoria Contelui de Monte Cristo, încă mai era folosit ca pedeapsă.

Ritualul cel mai important era poate alegerea porţiei zilnice de pîine. Şeful întindea un prosop relativ curat şi aranja pe el optimile de pîine. Deţinătorul numărului zilei avea dreptul să aleagă primul, „cu ochii, şi nu cu mîna". Venea rîndul numărului următor. Procedura era înnebunitor de lungă, pentru că fiecare măsura pîinea din toate unghiurile înainte de a se decide, iar foamea îşi cerea drepturile. Ne aşteptam fiecare rîndul şi nu cunosc nici o împrejurare în care cineva să fi încălcat legea.

Desigur că şeful camerei avea şi dreptul de a pedepsi încălcarea disciplinei sociale. De exemplu, colecţia de chiştoace aduse de pe coridor sau din oraş îi era înmînată şefului, care organiza ceremonia de fumat colectiv. Cel pedepsit în acest răstimp nu putea să intre în cerc sau nu-şi căpăta polonicul suplimentar cu mîncare, ce i s-ar fi cuvenit în ziua numărului lui. Pedeapsa cea mai mare era pierderea numărului, ceea ce însemna că el primea ultima bucată de pîine şi că nu putea participa la licitaţii. Uneori, întreaga suflare a celulei participa la judecata nefericitului şi sentinţa se supunea la vot.

Şeful era ales. Gardienii nu interveneau în procesul electoral şi, în general, autorităţile acceptau voinţa poporului. Un şef impus de sus ar fi fost în mod automat considerat un trădător.

Pentru o scurtă perioadă, noi, cei trei conducători din Haşomer Haţair, Abir, Zeew şi cu mine, am fost în aceeaşi celulă. Abir era conducător înnăscut. Tatăl lui, profesor de ebraică în Piatra Neamţ, i-a pus numele de Abir Zion („Cavaler al Sionului"), iar numele a devenit pecetea destinului

său. A ajuns foarte repede persoana cea mai respectată în celulă și chiar și „colegii“ noștri legionari îl apreciau. Cînd șeful nostru a fost „scos pe cursă“, s-au organizat noi alegeri. Candidatul ales a fost Abir, care a obținut peste 30 de voturi, inclusiv din partea legionarilor. Cum se cuvine unui adevărat politician, Abir a făcut o scurtă alocuție de mulțumire și apoi, ca un adevărat lider de mase, ne-a făcut tuturor un cadou. Salteaua șefului dinainte nu a fost licitată, ci sfîșiată în bucăți pentru toți locuitorii celulei, care puteau să le transforme în prețioase gheme de ață. În timp ce cosricii își făceau treaba și, cel mai important, umplutura de paie a fost împărțită între celelalte saltele, Abir stătea pe pază la ușă și la vizetă. Activitatea a continuat pînă noaptea tîrziu și poporul s-a culcat mulțumit de noul șef. Desigur că Abir își asumase un mare risc, pentru că trebuia să dea socoteală de salteaua lipsă. Noroc că gardienii nu erau tari la aritmetică.

Sînt sigur că dacă ar fi supraviețuit și ar fi ajuns în Israel, Abir ar fi fost astăzi unul dintre personajele politice importante de aici. Din păcate, la cîteva săptămîni după ieșirea din închisoare, s-a îmbolnăvit de o leucemie galopantă. I s-a obținut autorizația de a ieși din țară împreună cu soția lui, dar a murit pe drum. Ultima satisfacție i-a adus-o consulul Israelului, care i-a înmînat, într-un spital din Paris, un pașaport israelian.

28

Fetele noastre

În loturile de sioniști, au existat și cîteva femei, printre ele și E., care a primit patru ani, o sentință „ușoară". Femeile erau ținute la Jilava într-o aripă separată, în condiții în principiu identice cu cele ale bărbaților deținuți. Însă viața lor de zi de zi era infinit mai grea.

În primul rînd, femeile gardian proveneau din rîndul prostituatelor reeducate de regimul socialist. Ura lor pentru „cucoanele fine" aflate în puterea lor era aproape patologică. Inventau zeci de căi pentru a le face viața un iad, mai ales atunci cînd efectuau percheziţiile corporale sau cotrobăiau printre hainele deținutelor. În timp ce gardienii bărbați se comportau cu un oarecare respect camuflat față de supușii lor, femeile erau tot timpul torturate cu sadism și insultate de temnicerele lor. Din cîte știu eu, la Securitate, în general, femeile nu erau molestate sexual. În închisori, situația era diferită.

Femeile-gardian nu pierdeau nici o ocazie de a confisca sau de a stoarce un „cadou", constînd în lenjerie fină sau haine elegante de la deținute. Dacă noi, bărbații reușeam și ne străduiam să ne păstrăm ținuta civilă, fie ea și peticită, femeile au fost repede lipsite de hainele lor și îmbrăcate în haine vărgate. Desigur că făceau tot ce puteau ca să dreagă taliile sau să scurteze fustele și mînecile bluzelor de stofă groasă și aspră.

Și condițiile sociale dinăuntrul celulelor erau de asemenea mult mai proaste. În general, șefele de cameră erau nu-

mite de autorități și celulele erau întotdeauna infestate de informatoare, spre deosebire de celulele de bărbați. În timp ce pentru bărbați viața în celulă reprezenta adesea un simulacru de viață pașnică, femeile trăiau tot timpul în tensiune, într-un permanent iad. Trebuie spus adevărul: exista foarte puțină solidaritate între femei și certurile provocate de vanitate sau de concurență erau mai frecvente decît între noi. Sînt conștient de faptul că informația aceasta, în ciuda faptului că este exactă, nu va fi considerată astăzi una corectă politic. Se poate ca situația aceasta să se fi datorat faptului că doar puține dintre ele erau deținuți politici în adevăratul sens al cuvîntului. Majoritatea ajunseseră în închisoare din cauza soților și a prietenilor lor și doar rareori puteau să-și justifice prezența alături de acelea care aveau de suferit ca urmare a convingerilor lor.

Pînă în 1949, femeile puteau să scape, în general, nepedepsite, deoarece, prin contract matrimonial, erau obligate să-și urmeze bărbații. După aceea, principiul egalității în drepturi între sexe a avut această consecință negativă. Nu puține femei fuseseră smulse de securiști de lîngă copiii lor mici, adesea sugari, care erau lăsați în voia sorții și este de înțeles faptul că, în asemenea circumstanțe, lumea lor se prăbușise. În general, femeile care dădeau naștere unor copii în închisoare își vedeau pruncii luați de lîngă ele după cîteva ore sau zile; ei erau duși în groaznicele orfelinate de stat. Suferința personală profundă le ținea adesea prizoniere în temnița crîncenei lor suferințe, complet izolate de ceea ce se petrecea în jurul lor.

Interesant este faptul că în toată literatura recentă despre gulaguri, am întîlnit doar o singură relatare scrisă de o femeie, de Evghenia Ginsburg. Toate celelalte au fost scrise de bărbați. Relatările femeilor din închisorile românești probabil că lipsesc încă. E de remarcat însă că rarele prietenii legate între femei în închisoare s-au dovedit mult mai strînse și mai durabile decît camaraderiile superficiale ce s-au înfiripat între bărbați.

Și lipsa de igienă personală era o grea suferință pentru ele. Dacă noi, bărbații, puteam să ne mulțumim aruncînd o cană de apă peste față și mîini, pentru femei aceasta era

mai mult decît insuficient. Din „fericire“ însă, bromatul care se adăuga în mîncare provoca aproape întotdeauna o binecuvîntată amenoree.

Contactul dintre bărbaţi şi femei era extrem de important sub multe aspecte, mai ales în ce priveşte menţinerea moralului. Existau diferite căi de a comunica între noi.

În primul rînd, erau vizitele la baie. În mod neregulat, în principiu, o dată pe săptămînă, celulă după celulă, eram luaţi să facem un duş şi să ne spălăm rufele. Femeile erau duse la baie mai des. Duşurile erau puţine, apa se oprea din cînd în cînd sau îşi schimba brusc temperatura şi aveam la dispoziţie numai o jumătate de oră pentru toată operaţiunea, inclusiv pentru rufe. Scena oferită de sala de baie era un bîlci înfiorător, cu zeci de corpuri nude agitîndu-se prin ceaţa vaporilor, ducîndu-şi bucăţile de săpun împreună cu mormanul de haine aburinde şi picurînde. Neavînd noţiunea timpului, apelul pentru încolonare putea să se dea în orice moment.

Pereţii aburiţi ai sălii de duş ne serveau pentru mesajele mîzgălite în pripă. Deoarece bărbaţii puteau să comunice mult mai uşor între celulele, mesajele erau destinate în primul rînd femeilor, o corespondenţă „familială“, şi bineînţeles, şi ele ne lăsau nouă mesaje. Scriam mesajele în alfabetul ebraic, adesea numai o transliterare ebraică a cuvintelor româneşti. Din fericire, în prostia lor fără margine, gardienii nu şi-au dat niciodată seama că nu era vorba de mîzgălituri şi de hieroglife fără sens.

Mesajele cele mai înduioşătoare erau amprentele tălpilor soţiilor sau iubitelor noastre, pictate cu tăciune negru, împreună cu declaraţiile de iubire. Spre deosebire de frecventele amprente de palme ale oamenilor preistorici, amprentele acestea de tălpi transmiteau un erotism neobişnuit în originalitatea sa. Strămoşii noştri n-au descoperit asta, sau nu au avut nevoie...

Pereţii se umpleau de însemnări văzînd cu ochii de la o baie la alta şi trebuia să pierzi minute preţioase din „programul“ de baie pentru a căuta un mesaj nou sau pentru a-l scrie, stînd în vîrful degetelor. Îmi amintesc cu plăcere de

ziua în care am găsit baia proaspăt văruită. Aveam o imensă pagină albă la dispoziție.

Un mijloc mai complicat de comunicare era metoda batistelor. Se scria un mesaj cu litere crosetate de-a lungul celor patru laturi ale unei batiste și apoi se închideau cu o cusătură. Dacă un camarad de celulă era scos la tribunal sau la grefă, era posibil să întîlnească în dubă sau pe coridoare o femeie din secție și, galant, să-i împrumute batista. Femeia îl recompensa cu o altă batistă, adusă de ea. Am devenit adevărați experți în caligrafia croșetată. Marginile scrise erau tăiate apoi cu costică, iar panglicile erau păstrate în căptușeala hainelor, laolaltă cu celelalte posesiuni de preț. Problema era că batistele, circulînd dus-intors, deveneau din ce în ce mai mici. O scrisoare cusută era un cadou foarte înduioșător și trebuia să cîntărești cu grijă fiecare cuvînt din mesajul scurt pe care puteai să-l trimiți înapoi.

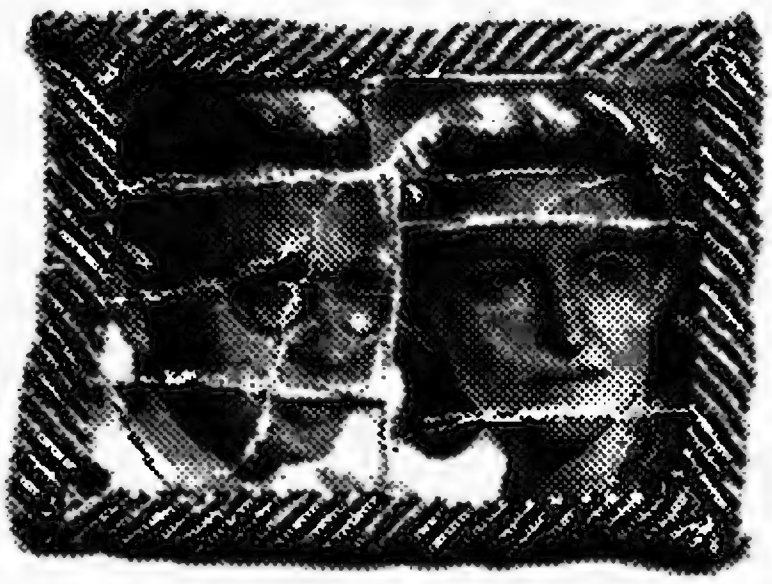

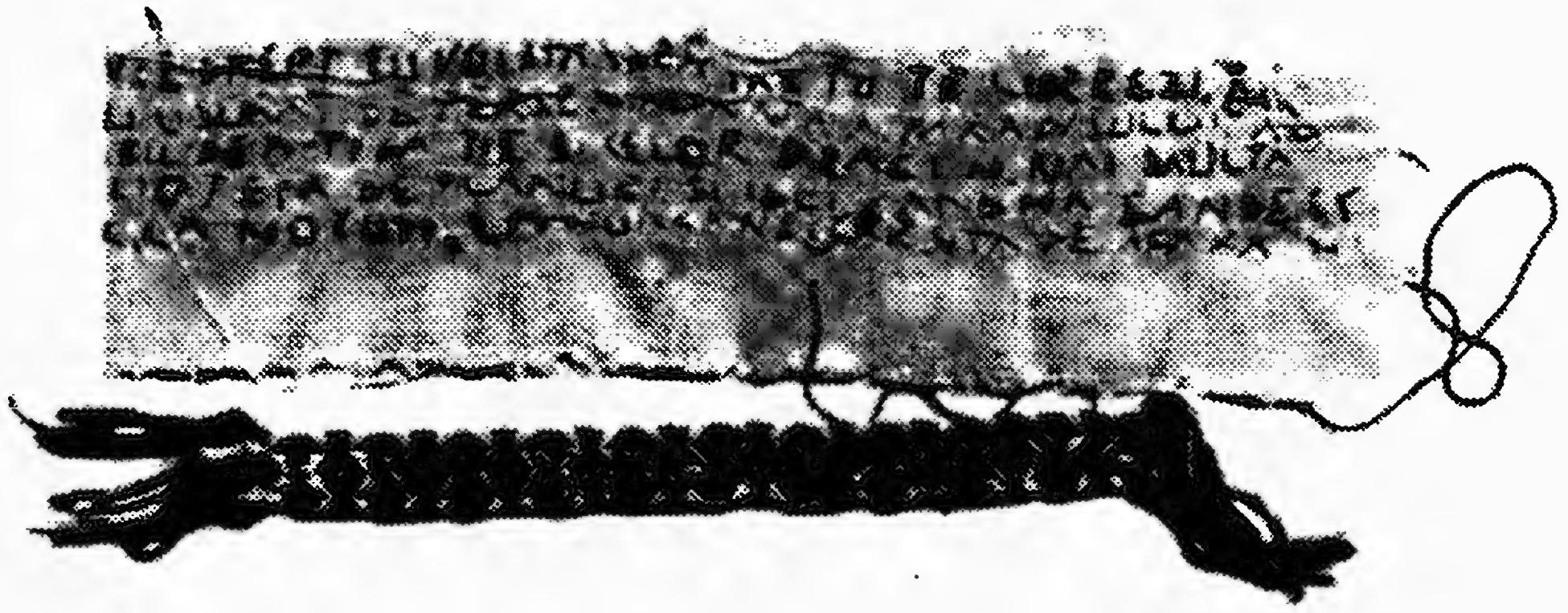

Memorabilia din pușcărie: două fotografii (eu și soția) mototolite, ca urmare a păstrării lor în căptușeala hainelor; corespondență croșetată pe marginea unei batiste; semn de carte croșetat la Jilava

Fetele noastre ne trimiteau și alte cadouri prețioase, mici semne de carte cusute (pentru ce cărți?), rame pentru fotografii sau bucheţele de flori împletite cu șuvițe de păr. Odată, am primit chiar și o păpușică. Păstrez pînă astăzi micuța colecție cu asemenea obiecte intime.

Cu tot conținutul lor romantic, era clar că mesajele trecute din mînă în mînă sau scrise pe peretele băii vor fi citite de toți. Uneori era și tragism în mesajele acestea. De exemplu, unul dintre deținuții sioniști voia să obțină știri despre soția lui, pe care o credea închisă. Noi, care am fost arestați mai tîrziu, știam că ea nu fusese prinsă și că, dimpotrivă, ca să-și mențină slujba, fusese silită să divorțeze în contumacie. Desigur că nu i-am spus adevărul. După eliberarea lui, s-au recăsătorit.

Un alt coleg a reușit să-i scrie soției sale doar un singur mesaj foarte scurt pe peretele băii, într-o ebraică aproximativă, care suna ceva în genul „Să trăiască Reghinuța!“ Reghina era „regina neîncoronată“ a Jilavei. Avea o vitalitate feminină remarcabilă, cu ajutorul căreia a reușit să-și mențină alura regală chiar și în temniță. Gardienii înșiși vorbeau despre ea cu respect și admirație*.

---

* Contrar celor afirmate într-o pagină anterioară, Reghina a publicat recent o carte de amintiri, în ebraică, cu titlul (în traducere) *La Teiul Verde*, semnată Regine Nussen-Mihailovici.

29

Un temporar paradis politic

În celule domnea o atmosferă ireală de armistiţiu politic. Inamicul comun ne-a făcut să uităm diferenţele ideologice dintre noi, chiar dacă acestea erau mai profunde decît acelea care ne deosebeau de temnicerii noştri. Era în 1954 şi toţi nutream speranţa că Generalul Eisenhower, noul preşedinte al Statelor Unite, ne va elibera cumva. Mulţi visau deja la porţile închisorilor deschise larg, odată cu fulgerătoarea prăbuşire a imperiului sovietic. Fiecare bucăţică de ziar adusă în celulă era analizată în profunzime şi semnele unui apocalips inevitabil se înmulţeau. Nou-veniţii erau storşi de orice crîmpei de noutăţi directe sau indirecte şi totul părea să ne confirme aşteptările. Ştirile erau interpretate în mod profesionist de foşti miniştri, deputaţi şi generali în retragere. Ziua „Ho-Rup!“, în limbajul codificat al închisorilor însemnînd ziua porţilor deschise, nu s-a materializat. Dezamăgiţi, am revenit la filozofia de puşcărie, exprimată de catrenul mereu repetat:

Vom pleca cu toţii
Vom pleca pe rînd
Nu se ştie unde
Nu se ştie cînd.

Am menţionat deja că, în perioada detenţiei mele, singurele grupări organizate în celulele Jilavei, dar şi ale altor închisori din ţară erau legionarii şi sioniştii. Exista între noi o colaborare plină de respect, iar „Domnii legionari“ şi

„Domnii sioniști“ reprezentau adesea puterea înăuntrul celulelor. Desigur, nu ne amăgeam cu faptul că, dacă am fi revenit la condiții de viață „normale“, nu ne-am mai fi strîns de gît unii pe alții, ca mai înainte. A trebuit însă să-mi mărturisesc că, în pofida prăpastiei ideologice dintre noi, aveam în comun entuziasmul, intoleranța politică și revolta batjocoritoare împotriva vederilor vechii generații. Aceste trăsături comune puteau fi folosite în mod evident în slujba oricărui țel politic. Pentru mine, „Universitatea Jilava“ a fost școala în care m-am dez-educat politic. De pe tabla neagră a conștiinței mele au fost șterse cu buretele multe lozinci scrise cu majuscule. Au rămas cîteva convingeri fundamentale, formulate și ele cu multă grijă. Mi-a supraviețuit spiritul ludic, ca în cuvintele lui Nietzsche: „In fiecare om adevărat se ascunde un copil care vrea să se joace.“ Ludicul a fost întotdeauna diametral opus fanatismului.

Pe măsură ce convingerile îmi erau măturate, începeam să văd în jurul meu numai ființe umane și puteam să simt durerea lor. Cum puteam să-i judec, cînd și eu mă cățărasem pe baricadele mele ideologice și probabil că nu aș fi șovăit să-i fac să sufere pe așa-numiții mei dușmani?

Am avut o relație specială cu un deținut ucrainean. Făcuse parte din îngrozitoarele unități „Banderovtsy“, unități care, în frunte cu șeful lor, Simon Bandera, au trecut de partea naziștilor și și-au demonstrat curajul în special masacrîndu-i pe evreii lipsiți de apărare. Fusese eliberat dintr-un lagăr sovietic după nouă ani de detenție și repatriat în România, unde a fost din nou aruncat în temniță, fără prea mare zarvă. De la el am învățat cîteva romanțe ruseși și ucrainene nespus de frumoase. Grigorciuc mi-a cîntat niște balade țigănești care mă înduioșează pînă astăzi. N-o să uit nici *Cîntecul tătar de dragoste* al lui Rahmaninov. Ca să-mi alin remușcările că am fraternizat cu un dușman, mi-am adus aminte de dictonul german: „Boese Menschem singen keine Lieder“ („Oamenii răi nu cîntă cîntece“). Dar și asta era tot o înțelepciune germană, care putea fi folosită doar cu multă precauție.

Primul test al noului meu spirit de toleranță a fost întîlnirea cu doctorul Loeblich, un dușman, de data aceasta,

din viața politică evreiască. Pentru scurtă vreme, funcționase, la numirea comuniștilor, ca președinte al Comunității Evreiești din România. A slujit în această poziție doar atît cît să-l convingă pe doctorul Șafran, blîndul Rabin-Șef al României, să iasă din țară, amenințîndu-l cu o iminentă arestare. Cîteva luni după plecarea lui Șafran, Loeblich însuși a fost arestat, ca o unealtă ce-și îndeplinise serviciul. Cînd l-am întîlnit, era bătrîn și bolnav și ispășise deja șase ani de închisoare.

La început, am decis să-l ignorăm, pur și simplu. Dar apoi, într-o ocazie, nu am avut încotro și l-am salvat de la o bătaie. La acea vreme, aveam în celulă doi borfași, brigadieri de la Canal. Cînd ororile acestui imens lagăr de muncă forțată au ieșit la iveală, guvernul român a decis să-i transforme pe brigadieri în țapi ispășitori și i-au acuzat de tratare incorectă a prizonierilor, cu scopul de a denigra „bunele" intenții ale regimului.

Cei doi erau un cuplu de pederaști. Murătură era partenerul pasiv al lui Joe. Într-o zi, doctorul Loeblich a căutat să-i spună o vorbă bună lui Murătură: „Domnule Murătură, astăzi ești mai frumos decît Cleopatra." Cei doi s-au năpustit asupra lui Loeblich: „Să nu îndrăznești să mă chemi de Leoparda!" Nu era timp de dat explicații etimologice și a trebuit să-l salvăm pe Loeblich de pumnii celor doi.

Din acest moment, Loeblich a fost pus „oficial" sub protecția grupului sionist. Într-o zi, a putut să-și arate recunoștința. Ca vechi comunist în ilegalitate, avea dreptul să primească din cînd în cînd pachete de acasă. Într-unul din pachete, i-au trimis un tub cu multivitamine. Loeblich a împărțit frățește pastilele, cîte patru unei duzini dintre noi, evident, prea puține pentru a avea vreun efect.

Înainte de Jilava, ne însușisem bine cunoscutul principiu strategic al comuniștilor: „Dușmanii noștri cei mai periculoși sînt aceia care ne sînt cei mai apropiați din punct de vedere ideologic." În consecință, istoria mișcărilor de tineret sioniste a fost marcată de nesfîrșite conflicte politice interne. De exemplu, era prestabilit ca într-un kibuț Hașomer Hațair să trăiască doar aceia ce se identificau sută la sută cu ideologia oficială a mișcării. Acesta era principiul

sacrosanct al „colectivismului ideologic". Nici o persoană cu convingeri socialiste mai moderate sau, Doamne iartă-mă, religioase nu putea să rămînă în kibuţ. În închisoare, toate barierele au căzut. Am legat prietenii strînse chiar şi cu membrii revizionişti, pseudofascişti şi cu militanţii lui Irgun Zewai (din ETZEL). După ieşirea din închisoare, au avut loc chiar căsătorii „mixte" între parteneri de ideologii diferite!

Chiar şi printre noi, membrii dedicaţi ai Haşomer Haţair, eclectismul de la Jilava şi-a avut propriile victime. După cum am menţionat deja, pentru un timp, noi, ultimii trei secretari generali ai lui Haşomer Haţair din România, am stat în aceeaşi celulă. Zeew a rămas consecvent în autocritica lui şi renega inclusiv orice viitoare afiliaţie sionistă. Abir, dimpotrivă, s-a apropiat mai mult de ideile „reformiste" ale social-democraţiei israeliane. Eu mă situam într-un fel cumva între cei doi, nu din cauză că rămăsesem fidel ideilor mişcării, ci datorită unui sentiment din ce în ce mai puternic de nonconformism politic. După cum am mai spus, la Jilava mi-am pierdut virginitatea politică. Abir nu a apucat să ajungă în Israel, dar aproape toţi cei arestaţi în lotul nostru nu am mai activat politic cînd, în sfîrşit, au ajuns în ţara noastră. Am rămas însă cu toţii identificaţi cu ceea ce astăzi în Israel se numeşte „Stînga" sau „Lagărul păcii".

Am întîlnit un armean din Statele Unite, Garabedjian, ce făcea parte dintr-un grup care, furat de entuziasmul postbelic, a hotărît să se repatrieze în Armenia sovietică. Era, deci, un fel de „sionism" în variantă armenească. Abia ajunşi la Erevan, maşinile lor au fost confiscate pentru uzul Republicii Sovietice Armene şi le-au fost repartizate nişte locuinţe primitive, unde nu puteau să folosească nimic din echipamentul electrocasnic american pe care-l aduseseră cu ei. În cele din urmă, au fost siliţi să „doneze" totul spitalelor locale. Cînd şi-au manifestat nemulţumirea, a fost arestat tot grupul, inclusiv femeile şi copiii. Nu era prea clar de ce se afla Garabedjian la Jilava. El spunea că din cauză că avea şi cetăţenie română (tatăl lui era român). Era interesantă comparaţia între dezamăgirea lui şi revolta noastră. Din fericire, spuneam, Israelul nu era o republică sovietică.

Schimbul de idei cu un grup de profesori universitari comuniști maghiari din Transilvania a fost și el extrem de interesant. Erau condamnați pentru iredentism maghiar. Unul dintre ei fusese rectorul Universității Babeș-Bolyai din Cluj. Cu cîteva luni înainte de arestare, reprezentase România la Comisia pentru Drepturile Omului a ONU, de la Geneva. Acum simțea pe propria-i pielea cum erau respectate aceste drepturi la noi. Al doilea din grup era decanul Facultății de Medicină din Tîrgu-Mureș și un altul, un simplu profesor de dentistică. Cel mai impozant era însă profesorul Balogh, un vechi comunist și una dintre cele mai mari autorități în studiul istoriei maghiarilor din Transilvania.

Istoria lotului de profesori era un adevărat șir de tragedii. Transilvania de Nord a fost din nou reunită cu România în 1946, după bunul plac al stăpînilor sovietici. Faptul că guvernul comunist al lui Petru Groza fusese proclamat în timp ce în Ungaria se afla încă la putere Partidul Micilor Agricultori a dus la această decizie. Era tactică pură, fără nici o analiză istorică serioasă, spunea Balogh.

În lunile de confuzie de după terminarea războiului, comuniștii din Transilvania continuau să facă parte din Partidul Comunist Maghiar. Chiar și după reunificare, au fost primiți fără discriminare ca membri ai Partidului Comunist Român. O parte a Transilvaniei a fost declarată Regiune Autonomă Maghiară, Tîrgu-Mureș avea o facultate de limba maghiară, iar la Cluj Universitatea era bilingvă... Tovarășii noștri de celulă făceau parte din conducerea Regiunii Autonome. După căderea „Bandei celor trei", Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu, regiunea autonomă a fost lichidată, iar universitățile autonome închise. Cei patru profesori, vechi combatanți comuniști, au fost condamnați pentru „deviaționism naționalist". Erau într-adevăr naționaliști maghiari. Însă nimeni nu-și putea încă imagina ce dimensiuni va atinge prigonirea maghiarilor în decadele domniei lui Ceaușescu.

Balogh, istoricul, ne-a vorbit mult despre importanța Transilvaniei și mai ales a orașului Cluj, un adevărat Ierusalim pentru maghiari. Aici, în principatul independent al Transilvaniei, s-a născut și s-a dezvoltat, în secolele al

XVI-lea și al XVII-lea cultura maghiară laică, în timp ce restul Ungariei se afla sub dominația turcilor. Limba maghiară modernă s-a născut în Transilvania, iar primele opere literare au fost tipărite aici. Clujul era orașul în care activau enciclopediști, savanți, filozofi și chiar teologii Unitarianismului maghiar. Bibliotecile din Cluj au rămas pînă astăzi adevărate comori de documentare, fiind poate chiar mai importante decît cele de la Budapesta. Și acum, totul căzuse în mîna vechilor lor dușmani români. Am avut o mare simpatie pentru comunismul lor național.

Astăzi, după mulți ani, se pare că problema maghiarilor din România e pe cale să fie rezolvată. Dar paralela Cluj-Ierusalim continuă să fie, din păcate, valabilă. Depinde din ce unghi privești.

30

Popa și iezuitul

Privind înapoi din actuala perspectivă postsocialistă, a „reînnoirii" fundamentalist-religioase din lume și în special din fostul bloc sovietic, este greu de înțeles cît de puțin conta religia în gulagurile din România anilor '50. Acesta nu era un rezultat al propagandei ateiste a comuniștilor, ci mai degrabă o continuare a atitudinii seculariste și a apatiei religioase a intelectualității europene, ce a debutat la jumătatea secolului al XIX-lea. Religia tradițională își menținea puterea în lumea satelor și a orășelelor de provincie, dar nu și în rîndul orășenilor intelectuali. Mai exact, inteligheția românească urma exemplul inteligheției „radicale" franceze.

Printre noi, sioniștii, erau și cîțiva membri ai curentului religios. În închisoare au suferit foarte mult și pentru că nu se puteau alimenta cu mîncare rituală, *kașer*, și de asemenea din cauză că le lipseau obiectele personele de cult, însă au reușit să depășească problema în spirit sănătos și eclectic. Nici nu ne cereau nouă, celor necredincioși, să ne alăturăm lor la rugăciune, astfel încît să se poată întruni un *minian*, necesarul minim de zece bărbați. Dat fiind că ei cunoșteau pe dinafară calendarul religios evreiesc, știam cînd cad sarbătorile. Nu aveam, desigur, absoluta siguranță că, în izolarea noastră totală, nu greșeau pe ici, pe colo cu o zi sau două, dar sînt sigur că Cel de sus ne-a iertat. În noile împrejurări, încercam să le explicăm celorlalți colegi de celulă semnificația fiecărei sărbători, iar explicațiile ne erau acceptate cu toată seriozitatea și cu tot liberalismul ecume-

nic. Din cîte îmi amintesc, singura dată în viața mea cînd am postit în ziua de Yom Kipur a fost la Jilava. Nu puteam să le arătăm celorlalți din celulă că între noi, sioniștii, există diferențe în materie de credință. Puternicul meu ateism din Haşomer Hațair a fost suspendat temporar. Acum, după jumătate de veac, sînt totuși bucuros că am rămas imun la senilizarea religioasă și un liber cugetător convins.

Nu-l voi uita niciodată pe micul preot dintr-un sat pierdut din Făgăraș, tovarăș cu noi de celulă. Fusese condamnat în calitate de șef al comunității — deoarece credincioșii lui adăpostiseră și hrăniseră dezertori și partizani. La Jilava, el oficia singur liturghia de duminică, fără să solicite participarea nimănui. În schimb, își binecuvînta porția de pîine și o împărțea egal între toți cei din celulă, fie ei creștini sau evrei. Chiar se și ruga pentru fiecare dintre noi: „Binecuvîntează, Doamne, pe Samuil, fiul lui Abraham și toată familia lui și dă-le lor sănătate și libertate."

Preotul nu se afla în închisoare pentru convingerile lui, deoarece Biserica Ortodoxă Română nu făcea propagandă împotriva regimului, ci dimpotrivă, devenise o unealtă supusă. Însă lucrurile nu stăteau la fel și cu un tînăr preot catolic din Transilvania, recent absolvent al unui seminar teologic semiclandestin, organizat, se pare, de iezuiți. Activitățile Bisericii Catolice, deşi legale, erau privite de regimul comunist cu multă suspiciune, ca activități subversive. Comunitatea romano-catolică a României era destul de restrînsă și nu a dat figuri de calibrul Cardinalului Mindszenthy din Ungaria sau al Cardinalului Wishinski din Polonia. Dar tînărul preot catolic era, din toate punctele de vedere, un prizonier politic de conștiință. Splendid educat, putea chiar să se înțeleagă cu noi în ebraică. În discuțiile teologice pe care le purta cu preotul ortodox, ieşea întotdeauna victorios, superioritatea opiniilor sale fiind devastatoare. Cu noi, sioniștii, menținea un contact distant și rece. Ca să-l șicanăm puțin, îl întrebam ce opinie are despre activitatea prelatului catolic Hacha și a Monseniorului Tisso, mai întîi dictator și apoi președintele Slovaciei naziste în timpul războiului, ca și despre sprijinul dat de cardinalul Stepinac asasinilor ustași în Croația. Nu a avut nimic de

comentat, pretinzînd că nu cunoaşte subiectul, lucru greu de crezut, de altfel. Însă am fost oarecum nedrept cu el, pentru că am trecut sub tăcere rolul jucat de nunţiul apostolic în România, Monseniorul Cassullo, în salvarea evreilor.

În închisoare, am întîlnit numai două grupuri organizate de disidenţi religioşi. Unul era al Martorilor lui Iehova, încarceraţi nu din cauza credinţei lor, ci pentru că refuzaseră să servească în armată şi mai ales din cauza contactelor lor cu americanii. Martorii lui Iehova erau oameni simpli, care nu-şi prea găseau locul în gulagul nostru intelectual „de lux". Nu am găsit nici o formă de limbaj comun cu ei, în ciuda doctrinei lor iudaizante. Îşi petreceau timpul discutînd între ei, cîntînd imnuri în surdină sau polemizînd cu un colonel în rezervă, care propovăduia întoarcerea lumii la neprihănirea sexuală.

Dimpotrivă, al doilea grup, cel al antropozofilor, era compus din oameni de înalt nivel intelectual şi foarte agresivi în susţinerea opiniilor lor. Şi în acest caz, am simţit o puternică atracţie faţă de ei, de pe poziţia mea aflată la antipozi. Camarazii mei nu pricepeau ce se întîmplă şi mă ironizau în legătură cu iminenta mea „convertire". Un medic apaţinînd minorităţii germane, acela de la care am învăţat şi fragmentele din *Faust*, a fost principalul meu iniţiator în filozofia lui Rudolph Steiner, profetul din Dornach, şi în filozofia naturală a lui Goethe.

Era o adevărată „antiştiinţă" — nu o negare a ştiinţei în favoarea miturilor biblice, ci o ştiinţă paralelă şi aflată în contradicţie cu cea oficială. Antropozofii erau convinşi, de pildă, că culorile spectrului nu rezultă din descompunerea luminii, ci dimpotrivă, din amestecul în proporţii diferite între lumină şi întuneric. Evoluţia biologică începuse pe misterioasa insulă Lemuria şi a fost, de fapt, o degenerare, o corupere graduală şi o fragmentare a unui Adam iniţial perfect, care a dus la apariţia tuturor animalelor. Diferitele tipuri nu sînt decît membre, organe şi fragmente din ce în ce mai mici şi mai josnice ale supraomului primordial. Cel mai mult mă intriga teoria cantităţilor infinitezimale folosită în homeopatia antropozofilor (şi care are şi azi numeroşi adepţi!). Fiecare principiu şi teorie ştiinţifică îşi găseş-

te propria antiteză în filosofia antropozofică. Pentru un sistem politic fundamentat pe „materialismul științific", ei erau într-adevăr anatema.

În trecut, m-a atras elementul de egalitarism social care se găsea în fiecare erezie mistică istorică. Acum aveam înaintea ochilor o doctrină care amalgamase kabalismul, rozi-

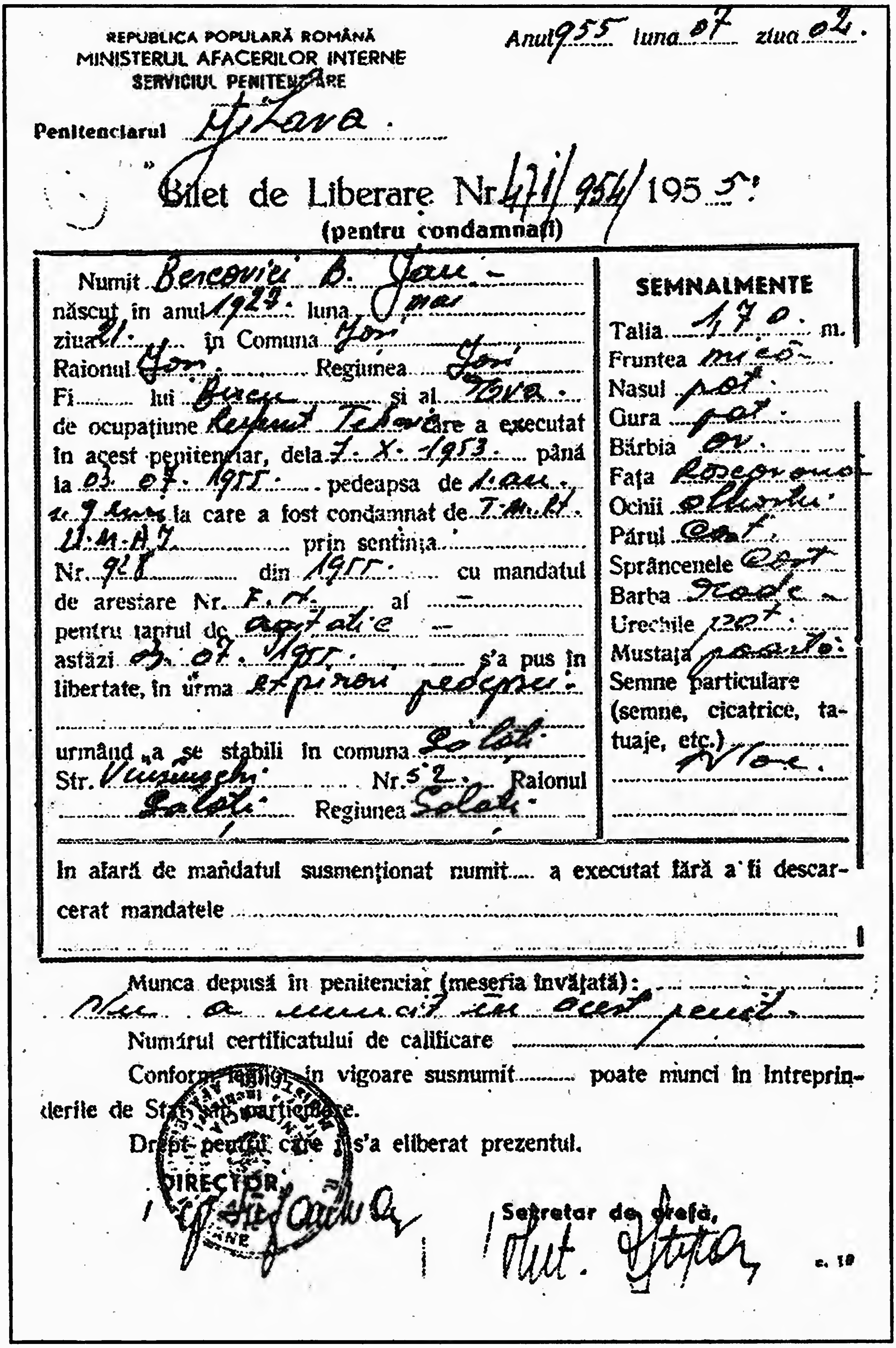

REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ
MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
SERVICIUL PENITENCIARE

Anul 955 luna 07 ziua 02.

Penitenciarul Jilava.

Bilet de Liberare Nr. 471/954/1955
(pentru condamnați)

Numit Bercovici B. Jean
născut în anul 1924 luna mai
ziua 21 în Comuna Iași
Raionul Iași Regiunea Iași
Fi... lui Burcu și al Tova
de ocupațiune Regizor Teatru care a executat în acest penitenciar, dela 7. X. 1953 până la 03. 07. 1955 pedeapsa de 1 an și 9 luni la care a fost condamnat de T.M.R. U.M.A.7 prin sentința Nr. 928 din 1955 cu mandatul de arestare Nr. F. N. al — pentru faptul de agitație — astăzi 03. 07. 1955 s'a pus în libertate, în urma expirării pedepsei.

urmând a se stabili în comuna Galați
Str. [illegible] Nr. 52 Raionul Galați Regiunea Galați

SEMNALMENTE
Talia 1,70 m.
Fruntea [illegible]
Nasul potr.
Gura potr.
Bărbia ov.
Fața [illegible]
Ochii [illegible]
Părul cast.
Sprâncenele cast.
Barba [illegible]
Urechile potr.
Mustața [illegible]
Semne particulare (semne, cicatrice, tatuaje, etc.) Nu are.

In afară de mandatul susmenționat numit... a executat fără a fi descarcerat mandatele ...

Munca depusă în penitenciar (meseria învățată): Nu a muncit în acest penit.

Numărul certificatului de calificare ...

Conform legilor în vigoare susnumit... poate munci în Intreprinderile de Stat sau particulare.

Drept pentru care s'a eliberat prezentul.

DIRECTOR, [illegible]

Secretar de grefă, Lt. [illegible]

Document de eliberare de la Jilava

crucianismul și sufismul musulman cu o bună doză de brahmanism, dar fără nici un mesaj social eliberator. Era o religie croită numai pentru inițiați.

O jumătate de secol mai tîrziu, într-un mileniu nou, misticismul odinioară esoteric a explodat într-o mișcare de masă, nebunia zilelor noastre. Știința ține piept din arier-gardă la asaltului ocultismului. Între tehnicismul imposibil de urmărit al inovațiilor electronice și verbiajul limitativ al miturilor oculte și al practicilor magice, epistemologiei i-a rămas foarte puțin spațiu. Nu mai rămîne spațiu nici pentru umanism, sub domnia consumismului dezlănțuit, a naționalismului feroce și a fanatismului religios. Plătim un preț greu pentru pervertirea idealurilor socialiste realizată de stalinism și pentru atitudinea de multe ori îngîmfată și disprețuitoare a marilor prelați ai științei. Regimurile naziste și comuniste, ambele practicînd o teroare în masă, se pretindeau fundamentate pe teorii științifice. Corupte și simplificate într-un mod monstruos, aceste teorii erau prezentate ca dogme și adevăruri ultime, asemeni unor dogme teologice. Nici nu e de mirare că au eșuat în mod rușinos. Sper că același lucru se va întîmpla în curînd, de data aceasta cu mai puține jertfe, și cu luptătorii sfinți de astăzi.

31

Secretarul Rabinului-Şef

Ultimii mei cinci ani în România, de la eliberarea din închisoare, în 1955, şi pînă la emigrare, în 1960, au fost legaţi într-o anumită măsură de activitatea Doctorului Moses Rosen, Rabinul-Şef al evreilor din România. Aceasta a fost o altă întorsătură stranie în viaţa mea de ateu inveterat.

În timp ce noi eram păstraţi „în siguranţă" în celulele subterane ale Jilavei şi în alte închisori, lumea de afară suferea schimbări dramatice. Poporul din Israel şi chiar social-democraţii aflaţi la putere erau atît de vrăjiţi de mirajul „Lagărului Mondial al Păcii", încît le-a luat ceva timp pînă să se dezmeticească şi să ne recunoască statutul de victime nevinovate. A trebuit ca un grup de parlamentari de origine română să facă o grevă a foamei pentru a atrage atenţia asupra valurilor de arestări din România. Ideea dominantă era încă aceea că un regim socialist nu poate comite nedreptăţi şi că noi eram probabil vinovaţi într-adevăr de ceva, poate că eram chiar traficanţi ilegali de valută. Oare nu ne lăsaserăm şi noi, cei dinăuntru, induşi în eroare cu privire la victimele epurărilor staliniste? Nu s-a petrecut nimic asemănător cu campania populară internaţională care a fost dusă două decenii mai tîrziu în favoarea eliberării evreilor sovietici.

După un timp, s-a găsit un contact cu regimul comunist din România, în persoana Rabinului-Şef Rosen. Personalitatea Doctorului Rosen rămîne controversată, chiar şi după moartea lui relativ recentă. El s-a format ca teolog

mozaic la Viena, dar apoi, împreună cu soţia sa, avocată, s-a implicat în activitatea comunistă subversivă. Cînd predecesorul său, Rabinul-Şef Şafran, a fost izgonit din ţară, aproximativ în acelaşi timp cu Regele Mihai, autorităţile comuniste l-au numit pe Rosen în locul lui. Timp de cîţiva ani, a fost poreclit „Rabinul Roşu" şi considerat de toată lumea un pion al comuniştilor.

Cîndva, prin 1955, Rosen şi-a început complicatul joc de mediator şi de agent dublu. Pionul comuniştilor s-a dovedit un diplomat abil şi cu timpul a devenit un personaj extrem de important pe scena politică a României. Autoritatea sa religioasă şi competenţele sale retorice au crescut pe măsură ce şi rolul său de rabin devenea tot mai important.

În schimbul liberalizării politicii româneşti faţă de populaţia evreiască şi al dreptului acestora de a emigra în Israel, în bugetul României au intrat sute de mii de dolari prin intermediul lui Rosen. În consecinţă, Rabinul Rosen a devenit cel mai important ambasador extern pentru România comunistă. În bună măsură datorită „Legăturii Rosen" şi-a menţinut România — singura din tabăra comunistă şi statele nealiniate — relaţiile diplomatice cu Israelul în perioada izolării politice internaţionale a acestuia, ce a urmat „Războiului de Şase Zile". În fapt, relaţiile erau aproape unilaterale — pentru orice îmbunătăţire a condiţiilor, pentru fiecare familie căreia i s-a îngăduit să emigreze s-au plătit mii de dolari.

Şi situaţia noastră din închisori a început să se îmbunătăţească simţitor. În vara anului 1955, loturile de sionişti au fost rejudecate. Am fost încadraţi la un alt articolul din Codul Penal, fiind învinuiţi acum doar de „agitaţie pentru schimbarea regimului" şi, în consecinţă, am primit sentinţe care corespundeau, într-o oarecare marjă, cu timpul pe care-l petrecusem deja în închisoare. Mie mi-a mai rămas o lună de „execuţie", pe care am ispăşit-o în elita Jilavei, printre lucrătorii la bucătărie.

M-am readaptat surprinzător de uşor la viaţa în libertate — sau la ceea ce se chema libertate sub regimul comunist. Mulţi dintre colegii mei au rămas însă pentru mult timp cu tare psihologice, retrăind în repetate coşmaruri

ororile prin care au trecut. Mă bucur să spun că eu am încetat curînd să mai am vise legate de celulele de la Jilava şi ale Securităţii.

Am locuit în apartamentul părinţilor, înghesuiţi împreună cu familia fratelui meu, o situaţie obişnuită în zilele acelea. Alternativa de a împărţi casa, bucătăria şi chiar baia cu nişte necunoscuţi era de zeci de ori mai rea.

Fără să ştiu, în timp ce eram închis, mama mea se îmbolnăvise de cancer. Am fost eliberat la timp pentru a o mai găsi în viaţă.

La scurt timp după eliberare, mi s-a permis să-mi dau examenul de marxism-leninism, pe care-l ratasem din cauza arestării. Profesorul care m-a examinat a fost, nici mai mult, nici mai puţin, decît tovarăşul Leonte Răutu, membru în Comitetului Central al Partidului. „Aşadar", mi-a spus el zîmbind, „acum, după doi ani, eşti şi mai bine pregătit şi cunoşti şi mai bine leninismul." Am fost chiar reangajat la Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa", unde lucram atunci cînd am fost arestat.

În acest timp, începuse tîrguiala cu guvernul român, intermediată de Rabinul Rosen, cu privire la soarta prizonierilor sionişti eliberaţi. Ca prim pas, a fost întocmită o listă cu cîţiva foşti deţinuţi bătrîni şi bolnavi şi s-a căzut de acord asupra preţului emigrării lor. Abir, deja grav bolnav de leucemie, a fost lăsat să plece cu acest grup.

Desigur că în acest timp era imposibil să-ţi păstrezi anonimatul sau să întreprinzi vreo acţiune subversivă. Cele cîteva sute de foşti deţinuţi sionişti formau un grup compact, care funcţiona într-un fel de semilegalitate. Situaţia îmi amintea de semi-ilegalitatea în care trăisem în ultimele luni ale regimului antonescian. Situaţia noastră era nesigură şi la cheremul autorităţilor, iar în cîteva cazuri unii dintre noi au fost chiar arestaţi din nou. Era evident că eram observaţi şi urmăriţi în mod constant.

La un moment dat, în 1956, toţi foştii prizonieri sionişti au obţinut permisiunea de a emigra. Pe măsură ce se dădeau aprobările, fiecare se grăbea să parcurgă angrenajul birocratic ca să poată obţine paşaportul, care de fapt era o „Foaie de Drum" cu sens unic. Cei care au reuşit să facă

acest lucru la timp au plecat din țară înainte de evenimentele din toamna acelui an — Revolta din Ungaria și Războiul Canalului de Suez — care au oprit emigrarea. A trebuit să răbdăm încă patru ani. Ne-am despachetat încă o dată valizele și ne-am întors iarăși la viața bine cunoscută de provizorat, între o nouă bătaie în ușă și o nouă aprobare pentru emigrare.

După cum am spus, eu m-am întors la postul meu. Dar colegii mei își pierduseră slujba aproape toți și mai ales cei bătrîni se zbăteau în mizerie. Am fost ajutați la început cu pachete trimise din Israel; acestea conțineau „articole de lux" capitaliste, adică ciorapi de nylon, gumă de mestecat și cafea instant. În fiecare duminică, bravii noștri sioniști, tineri și bătrîni, luau tramvaiul împreună cu miile de bucureșteni care mergeau la talcioc în cartierul Tei și-și expuneau mărfurile spre vînzare pe troturar. Acest tîrg în care se vindeau rușinoasele mărfuri capitaliste era tolerat de morala comunistă.

După un timp, ambasada Israelului a început să împartă mici sume de bani, un mijloc mai demn de a ne asigura supraviețuirea. Timp de cîteva luni, funcția de a împărți banii pentru fiecare grup și oraș a căzut asupra mea. Desigur, întreaga afacere era ilegală, însă tolerată. Mă întîlneam cu reprezentantul ambasadei în locuri și localuri diferite de fiecare dată și distribuiam banii la trei-patru persoane, care acționau mai departe. Ne întîlneam în autobuze, la cozile de la băcănie sau în pisoare publice și în multe alte locuri ciudate. Era evident că toată schema noastră era supravegheată, dar ni se părea că autoritățile se pretau la această comedie, păstrîndu-și libertatea de a interveni în orice moment. Noi făceam acest joc ca să minimalizăm pericolul atît cît era posibil. Sistemul a funcționat bine timp de trei ani, pînă la emigrarea mea din vara lui 1960, cînd am predat funcția prietenului meu Zaharia. Pînă în 1962, toți foștii deținuți sioniști au fost lăsați să plece. Între cei care primeau ajutorul ambasadei s-a numărat, după o oarecare șovăire, și prietenul care-și făcuse autocritica, Zeew.

Locuințele noastre aveau toate microfoane ascunse, iar noi știam de ele. Telefonul servea nu doar la ascultarea con-

vorbirilor telefonice; aparatul era de asemeni locul ideal pentru instalarea unui microfon care să înregistreze tot ce se vorbea în acea cameră. De fiecare dată cînd conversația noastră devenea mai „serioasă", aruncam pe telefon o pernă sau o pătură. La intervale destul de regulate, aparatul telefonic amuțea și trebuia chemat un tehnician care să-l „repare" și, desigur, să schimbe microfonul sau panglica. Un alt loc ideal pentru microfoane era în spatele tablourilor agățate de pereți. Veneau adesea să ne „viziteze" casa cînd eram plecați și odată sau de două ori am găsit bibelouri lipite la loc cu mare grijă.

Templul Coral, sinagoga principală a Rabinului Rosen, mai bine-zis, curtea templului, a devenit locul de întîlnire preferat al sioniștilor. În fiecare sîmbătă și de fiecare sărbătoare, curtea gemea de lume, mai ales tineri, în timp ce înăuntru se oficia slujba religioasă. Totul, desigur, sub ochii vigilenți, dar pe jumătate închiși ai Securității, la fel cum se întîmplase în ultimele luni de libertate tolerată sub fasciști. Curtea templului era și un loc ideal pentru a înmîna plicurile cu banii de la ambasadă.

În timpul ultimelor zece luni în România, cînd fusesem dat afară de la Muzeu, am fost promovat într-o poziție foarte importantă. Am început să lucrez pentru Rabinul Rosen ca redactor al *Revistei Cultului Mozaic*, pe care o publica. Funcția neoficială pe care o îndeplineam era aceea de a servi ca om de legătură între Rabin și ambasadă, ca și între el și grupul sionist. A fost o experiență remarcabilă să fiu martor al jocului dublu al Doctorului Rosen — pe de o parte, funcționar și reprezentant fidel al regimului comunist, pe de alta, un lider credincios al comunității sale și un protector al sioniștilor.

Din dialogurile purtate cu el, am ajuns să mă conving de religiozitatea sa profundă, dar am avut de asemenea și o viziune edificatoare asupra modului său de viață schizofrenic. Odată, de exemplu, mi-a povestit că, întorcîndu-se de la teatru împreună cu soția mai devreme decît era programat, de jos, din stradă, a văzut că în apartamentul lui luminile erau aprinse. A așteptat cu răbdare în mașină pînă ce acestea s-au stins, dar l-a certat pe șoferul lui, evident, un

informator al Securităţii, că nu i-a ţinut la curent pe şefii lui cu schimbarea de program.

Străinătatea l-a judecat adesea pe Rosen, considerîndu-l un agent comunist, mai ales în ultimii ani sub Ceauşescu. Aceasta este doar o jumătate de adevăr. După ce a ajutat la eliberarea şi emigrarea sioniştilor, a făcut totul ca să îmbunătăţească soarta restului comunităţii, a evreilor rămaşi în România, în special, bătrîni care trăiau în sărăcie şi care nu aveau ce să aştepte de la o emigrare în Israel. A obţinut permisiunea să aducă în ţară ajutor financiar din partea Joint (o asociaţie filantropică a evreilor americani) şi împreună cu această organizaţie a organizat o reţea de cantine şi de aziluri pentru bătrîni. De asemenea, s-a îngrijit ca serviciile religioase să continue să funcţioneze, să existe mîncare *kaşer* şi azimă pentru toată lumea. Pe fondul mizeriei generale din România, aceste insule de ajutor social au provocat multe resentimente antisemite. Se pare că, şi după căderea comunismului şi moartea Doctorului Rosen, aceste instituţii continuă să existe şi să înlesnească viaţa celor cîţiva enoriaşi evrei rămaşi în viaţă.

Rosen a fundat şi o Bibliotecă Iudaică Centrală, folosind adesea măsuri autoritare pentru a aduna cărţi şi documente. Propriile mele cărţi cu subiecte iudaice, în loc să ajungă, prin poştă, în Israel, au fost confiscate şi depuse în biblioteca rabinului. Tipic pentru farsele regimului din acea epocă, biblioteca era închisă pentru public. Din timp în timp, cînd sosea vreo delegaţie din Occident, membrii acesteia puteau să vadă aici, ca la expoziţie, cîţiva bătrîni studiind cu sîrg. Odată ce vizitatorii părăseau incinta, presupuşii cititori erau poftiţi afară şi biblioteca era din nou ferecată.

Una dintre faptele memorabile ale Doctorului Rosen — şi un fenomen unic în lagărul comunist — a fost publicarea săptămînalului evreiesc *Revista Cultului Mozaic*. După cum am menţionat, am fost un timp redactorul-şef al revistei, după ce fusesem dat afară de la Muzeu. Am lucrat aproape zilnic în biroul comunităţii evreieşti, unde se edita revista. Ca să mă disting de toţi ceilalţi funcţionari, care erau ciraci ai Partidului Comunist, şi pentru a-mi onora poziţia, am hotărît, o singură dată în viaţa mea, să merg cu

capul acoperit de o *kipa*, aşa cum fac evreii religioşi. Iată-mă, deci, eu, necredincios inveterat, costumat în habotnic, editînd şi corectînd în ebraică comentariile biblice săptămînale ale Rabinului-Şef.

Contribuţia mea originală cea mai importantă la conţinutul revistei cred că a reprezentat-o o serie de articole de antropologie şi etnografie evreiască. Am scris despre evreii negri din Cochin, India şi despre cei oacheşi din Yemen şi despre cei mongolici din Kaifeng, China, despre kazari, despre falasii din Abisinia, despre criptoevreii din Portugalia, despre berberii iudaizanţi din munţii Saharei şi despre indienii evrei din Mexic. Cînd am epuizat acest subiect, am început să plănuiesc un *Hierozoon*, o serie de articole de zoologie biblică, dar totul s-a întrerupt în momentul în care, în fine, am obţinut aprobarea pentru emigrare.

Rabinul Rosen a rămas pînă la moarte alături de comunitatea sa din ce în ce mai redusă. Ar fi avut posibilitatea să emigreze, a vizitat de nenumărate ori Israelul şi multe alte ţări străine, dar a preferat să rămînă la postul lui. Cînd, mai devreme sau mai tîrziu, cineva va analiza activitatea lui Moses Rosen, sub toate aspectele ei multiple, această decizie va trebui să pledeze mult în favoarea lui.

32

Autobiografii

Jones Loyd, unul dintre cronicarii regimului descreierat din Albania lui Hodja, a scris o carte intitulată *Biografii*, al cărei subiect principal a fost pasiunea patologică a regimului comunist pentru autobiografii. Inclusiv în România acest ritual bizar al autobiografiilor era obligatoriu şi răspîndit pretutindeni şi la toate nivelurile. Dacă te înscriai pentru o slujbă sau dacă te mutai de la o secţie la alta în cadrul aceleiaşi întreprinderi, ţi se dădea o foaie de hîrtie şi un toc ca să-ţi scrii autobiografia.

Era ca o confesiune religioasă. Nu trebuia să răspunzi la vreo întrebare şi nu erai ajutat de nici un formular sau model, ci trebuia să enumeri pur şi simplu, cu umilinţă, toate datele personale şi toate minusurile — originea socială, membri ai familiei plecaţi în străinătate sau care au făcut închisoare, locurile de muncă anterioare pe care le-ai părăsit sau de unde ai fost dat afară, activităţile şi întîmplările prin care ai trecut. Era recomandabil să închei litania greşelilor şi a devierilor politice reale sau imaginare cu o declaraţie de fierbinte admiraţie pentru geniul tătucului Stalin şi al partidului şi cu o promisiune că vei lucra mai mult şi mai bine şi că nu vei repeta greşelile din trecut. Scriai toate acestea ştiind că viitorii sau potenţialii şefi au primit deja dosarul tău, care te însoţea în secret la orice pas. Ştiai că vor putea să-ţi compare noua autobiografie cu ediţiile vechi şi uitate şi, desigur, cu toate declaraţiile în favoarea şi mai ales în defavoarea ta.

Decizia ultimă a angajării tale nu aparţinea directorului întreprinderii sau instituţiei, ci Biroului de cadre. Şefii acestor birouri erau, de regulă, nişte persoane cómplexate, funcţionari comunişti mărunţi, proveniţi din vreun orăşel, o tovarăşă urîtă şi nemăritată sau, pur şi simplu, un membru de partid trimis să se reabiliteze. Şeful de cadre avea drept contrapondere pe Secretarul secţiei de partid. Cei doi se controlau şi se denunţau reciproc. În general, exista şi o a treia latură a triunghiului, un personaj anonim, care făcea şi el rapoarte şi denunţuri. De multe ori, directorul nici nu era membru de partid şi se afla la bunul plac al celor doi funcţionari.

De exemplu, tiranica profesoară de pian din copilăria mea, urîţica Domnişoară Gerenday, a fost şefă de cadre la Academia de Muzică, sub numele proletar de tovarăşa Mura. Ea era teroarea vieţii muzicale din Bucureşti şi mulţi muzicieni de valoare, tineri şi bătrîni, ca Radu Aldulescu, Ştefan Voicu, Sergiu Natra şi Mîndru Katz, erau la picioarele ei.

Eu am avut noroc şi nu m-am luptat prea mult să-mi găsesc un nou loc de muncă, deoarece mi-am regăsit postul la Muzeul de Istorie Naturală. Dar şi aici presiunea Partidului era resimţită din plin. Fiecare zi de muncă debuta cu o adunare în sala mare, pentru ca toţi să putem asculta citirea articolului de fond din *Scînteia*. Nu conta faptul că toţi eram abonaţi obligatoriu la acest ziar sau la varianta sa, *România Liberă*. La ora 8 fix, toţi angajaţii muzeului, de la membrii-corespondenţi ai Academiei de Ştiinţe şi pînă la femeia de serviciu, trebuiau să participe la lectura articolului, făcută de secretarul de partid, pe limba lui semianalfabetă şi poticnită. Toţi şedeam cu capetele plecate ca să nu ne trădăm cu vreo grimasă, vreun zîmbet sau chiar cu vreun căscat. Lăsam pur şi simplu potopul de cuvinte să treacă peste capetele noastre. Apoi venea rîndul aplauzelor, iniţiate de un tovarăş special însărcinat, urmate de ritmul sacadat al lozincii zilei. Nimeni nu putea să se eschiveze. La urmă, venea rîndul celui sau celor desemnaţi să pună o întrebare, ceva de genul: „Cum vom putea noi, tovarăşii de la Muzeu, să mărim producţia şi să sprijinim lupta împotriva imperialismului?“

Odată, s-a întîmplat că tovarășul secretar să greșească ziarul și a dat citire articolului de fond de cu o zi înainte și pe care, bineînțeles, îl uitase. Probabil că nu și-a dat seama de greșeală sau, pur și simplu, nu a vrut să se facă de rîs. Nu a reacționat nimeni, doar capetele ni s-au înclinat și mai adînc. Întrebările pregătite dinainte au fost puse, deși nu aveau nici o legătură cu cele citite. Toți ne gîndeam la dimensiunile „tinichelei" care cu siguranță urma să fie atîrnată la dosarul tovarășului secretar.

Celula de partid organiza de asemenea și participarea noastră „spontană" la manifestații — cu ocazia sărbătorilor clasei muncitoare, a vizitei șefului unui stat frățesc sau în spirit de protest față de, să zicem, procesul intentat de imperialiști soților Rosenberg („Cine sînt, măi, jidanii ăștia?" — se întrebau supărați demonstranții) sau față de executarea liderului comunist grec Nikos Beloiannis (un rachiu local, deosebit de virtuos, a fost botezat prompt „La revedere, Beloiannis"). Fiecare avea un loc dinainte desemnat în coloana de marș, fiind încadrat de tovarăși de încredere. Personalul stiintific mărșăluia cam întotdeauna, pentru a se evita surprizele, la mijlocul coloanei. Ni se împărțeau panouri și, desigur, cea mai mare onoare era să duci un panou cu portretul lui Stalin sau al Secretarului General. În ordine descrescătoare, urmau tablourile celorlalți tovarăși din Comitetul Central. De la o manifestație la alta, ordinea importanței conducătorilor se schimba din motive politice impenetrabile. Nefericitul care trebuia să poarte panoul cu Ana Pauker (cînd aceasta se mai afla încă pe lista conducătorilor) făcea întotdeauna obiectul unor surîsuri batjocoritoare și a unor înjurături murmurate pe sub barbă, la care nefericitul răspundea: „Taci, bă, că acuși îți dau cu jidoavca-n cap!"

Disciplina în timpul nesfîrșitelor manifestații era importantă, pentru că tot acest circ era întotdeauna recompensat cu „pîine": demonstrațiile erau rarele ocazii cu care, de-a lungul traseului coloanei, se puteau cumpăra cremvurști fierbinți. Aceasta era o puternică motivație de participare, pentru că acești divini cîrnați nu se găseau nicioda-

tă pe rafturile de la Alimentara. Însă şi tentaţia de a rupe rîndurile şi de a cumpăra cît mai mulţi cremvurşti şi a da fuga cu ei acasă era la fel de puternică.

După cum era de aşteptat, producţia ştiinţifică era redusă la minimum. Ochii vigilenţi ai partidului erau prezenţi peste tot. Cu cît scriai mai puţin, cu cît te documentai şi citeai mai puţin, cu cît vorbeai mai puţin, cu atît riscai mai puţin să fii catalogat drept „cosmopolit" ori mai rău. Desigur că o autobiografie bună ajuta mult. De pildă, dacă erai un student cu origini sănătoase, proletare, nu trebuia să-ţi faci prea multe griji.

Era nevoie ca profesorii să aibă multă grijă cînd îi examinau pe studenţi. Cu toate că, înainte de fiecare examen, toate întrebările erau afişate în mod obligatoriu, mulţi studenţi treceau cu greu examenele. După fiecare examen, rezultatele erau analizate de profesor împreună cu organizaţia de partid, luîndu-se în calcul criteriul originii sociale a studentului în discuţie, criteriu care, desigur, influenţa nota pozitiv sau negativ. Uneori, cadrele sau secţiunea de partid descopereau, sau erau informate, că studentul cutare mintise în autobiografia sa şi că nu era fiu de ţăran, ci feciorul preotului din sat. De acum înainte, el trebuia să tocească mult ca să-şi treacă examenele.

Cel mai bun exemplu de cum să-ţi îmbunătăţeşti autobiografia a fost dat de însăşi Elena Ceauşescu. Într-o perioadă a vieţii ei, cînd încă era soţia unui cadru de partid oarecare, începuse să lucreze la ICECHIM, institutul de chimie al statului. Cînd soţul, Nicolae, a urcat o treaptă în ierarhia de partid, Elena a urcat şi ea meteoric în poziţia de director al institutului. Nemulţumită, s-a folosit de influenţa pe care deja o avea pentru a obţine rapid un doctorat, fără a-şi satisface stagiile intermediare de aspirant şi de candidat, aşa cum cerea noul sistem sovietic. În timp ce puterea şi influenţa soţului ei, Nicolae, creştea, Elena, asemenea soţiei pescarului din poveste, voia şi ea tot mai mult. Pentru meritele sale ştiinţifice, a fost votată în unanimitate membră a Academiei Române. După o muncă serioasă, noua membră a impus o reorganizare a Academiei, trimiţîndu-i la pensie pe majoritatea „imortalilor" reacţionari. Noua

adunare generală a votat-o apoi în funcţia de Preşedinte al Academiei. De aci înainte, ea a apărut sub două nume, fie ca Academician Profesor Doctor Elena Ceauşescu, Preşedinta Academiei Române, fie ca tovarăşa Elena, mămica tuturor copiilor români. Cînd nemuritoarea soţie a pescarului a încetat subit din viaţă, Academia nu a convocat o şedinţă oficială de doliu, cum s-ar fi cuvenit...

Lazăr, vechiul meu prieten fagotist şi hidrobiolog avea o autobiografie teribilă. Nu ajungea că fusese dat afară din Partidul Comunist din cauza unui bunic moşier, dar refuza cu încăpăţînare să-şi întrerupă corespondenţa ştiinţifică cu Occidentul — şi în special menţinea o strînsă colaborare cu colegi zoologi din Iugoslavia titoistă. În plus, el continua să obţină cărţi de specialitate în limbi imperialiste, folosind, în lipsă de valută, schimbul de timbre poştale, în cadrul unei vaste reţele semilegale de filatelişti. Spre norocul lui, profesorul Constantin Motaş, care a supravieţuit temniţei din Aiud şi a fost eliberat la insistenţa guvernului francez socialist, a fost compensat cu dreptul de a-şi crea un institut propriu, Institutul de Speologie. Institutul a devenit imediat un loc de refugiu şi o pepinieră pentru diverşi cercetători „periculoşi social", între ei numărîndu-se şi Lazăr. În nici un caz nu putea să viseze să obţină un doctorat, cu tot prestigiul internaţional pe care-l cîştigase. Într-un mod inexplicabil pentru autorităţi, Institutul de Speologie a căpătat repede o bine meritată faimă internaţională, cu totul neobişnuită pentru o instituţie ştiinţifică de după Cortina de Fier. A fost nevoie de cîteva zeci de ani pentru ca Lazăr să poată părăsi România şi să plece în Olanda, după ce colegi din multe ţări străine, şi eu printre ei, au apelat la soţii Ceauşescu, cerînd libertatea lui.

33

Pățanii la muzeu

În penumbra coridorului secției de geologie a Muzeului Antipa, Dr. Wolfgang Klausewitz din Frankfurt m-a întrebat în șoaptă: „E adevărat ceea ce îmi spui? Nu e așa cum mi-au spus oficialitățile?“ Discuția se purta în germană.

E greu de înțeles faptul că am fost primit să lucrez din nou la Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa“, după eliberarea mea. Directorul muzeului, Dr. B. Schnap, fost profesor de liceu de biologie și un cinstit ilegalist al partidului, a declarat că, odată ce îmi ispășisem pedeapsa, am dreptul să fiu reangajat. Am fost admis chiar ca aspirant în primul stagiu pentru doctorat. Însă la puțin timp după aceea, în vara lui 1956, cînd îmi adunam actele pentru emigrare, am fost expulzat din programul de doctorat. Cu toate că am continuat să lucrez la muzeu și am publicat diverse lucrări științifice, nu am mai fost admis din nou...

Sistemul sovietic de obținere a doctoratului, care dura minim șase ani, ce includea un examen și o lucrare la mijlocul stagiului, pentru a deveni candidat, și apoi o nouă examinare și o nouă lucrare pentru titlul final, îi dădea partidului posibilitatea de a te ține „pe linie“ tot timpul. E totuși bine că am fost expulzat de la început. Am avut însă șansa să mi se dea posibilitatea de a face un doctorat în Israel, utilizînd în parte materialul adunat de mine în România. Prietenul meu, Lazăr, cînd a părăsit România, nu a mai avut nevoie de doctoratul care-i fusese interzis, pentru că avea deja o faimă internațională binemeritată.

Pînă şi la muzeu totul avea conotaţii politice. Începusem să lucrez ca asistent al Profesorului Dinulescu, parazitolog, cînd, cu puţine luni înainte de a fi arestat, am fost amestecat într-o dramă burlescă. Cu cîteva zile înainte de moartea lui Stalin, murise un crocodil de la Circul Medrano, care era în turneu în ţară. Noi, cei de la muzeu, care de mulţi ani nu mai obţinusem specimene zoologice exotice, am luat în primire cadavrul. Taxidermistul nostru l-a împăiat şi l-a preparat pentru expunere, iar Dinulescu şi cu mine am făcut un examen histologic, ca să vedem dacă a avut paraziţi. Pentru unii, partea cea mai importantă a fost aceea că am împărţit între noi carnea crocodilului, pentru a ne servi de o tocăniţă, în regimul „vegetarian" comunist.

Într-o zi geroasă de martie, a doua zi după moartea oficială a lui Stalin, am fost duşi să stăm ore întregi la o coadă kilometrică, ca să semnăm în registrul de condoleanţe de la Ambasada Sovietică. Ca să treacă timpul, nişte colegi de la facultate l-au întrebat pe Profesorul Dinulescu de crocodilul de la circ şi dacă a reuşit să descopere cauza decesului reptilei. A doua zi, o maşină înţesată cu ofiţeri de la Interne a oprit în faţa muzeului, pentru cercetarea istoriei cu crocodilul. Au fost duşi să vadă exponatul din vitrină, iar eu le-am arătat lamelele histologice pe care le preparasem, ca să se convingă, pînă la urmă, că acel crocodil nu era o poreclă a decedatului Stalin, ci o reptilă veritabilă.

Pe lîngă activitatea mea de zoolog, am fost însărcinat la Muzeu cu expoziţia cea mai problematică din punct de vedere politic, aceea de etnografie. Grigore Antipa, marele zoolog român care a fondat Muzeul de Istorie Naturală, primise în dar de la profesorul său, Ernst Haeckel, o colecţie de modele etnografice în dimensiuni naturale. Printre cele vreo 80 de păpuşi, puteai să vezi un Ainu bărbos din Japonia, în toga sa cu modele geometrice, un vînător din insulele Gilbert, cu armură din fibre de cocos şi o măciucă pentru bătălie cu dinţi de rechin, boşimani scoţînd apă din nisipul deşertului Kalahari etc. O vitrină conţinea o întreagă familie de mandarini chinezi, în haine de mătase grea, bărbaţii cu cozi Manchu şi femeile cu picioruşele înfăşate şi schilodite. În sensul de vizită a muzeului, dioramele de et-

nografie urmau celor care expuneau evoluţia animală, de la spongieri pînă la cimpanzei. Vizita obişnuită în sala de etnografie începea de la băştinaşii din Australia şi se termina cu mandarinii chinezi.

S-a nimerit ca într-o zi ambasadorul Republicii Populare Chineze să viziteze muzeul şi a protestat, simţindu-se jignit la vederea concetăţenilor săi în haine feudale, într-o secvenţă cu diverşi oameni sălbatici, începîndu-se chiar cu cimpanzeii. Era nemulţumit de asemenea de lipsa unei diorame cu oameni albi, caucazieni. Însoţitorul de la Ministerul Afacerilor Externe s-a alăturat protestului, spunînd că nu se putea vorbi de popoare „mai primitive" şi „mai avansate", fără să se menţioneze elementul de clasă socială. Secţia de partid a muzeului a fost admonestată în termenii cei mai serioşi şi, ca urmare, toată galeria a fost închisă în grabă pentru public. Cînd am reapărut eu pe scenă, secţia era deja „în reformă" de mai bine de un an. Mi s-a dat sarcina să reorganizez expoziţia etnografică în spirit socialist — o altă surpriză în cariera mea politico-intelectuală. E posibil să fi fost ales pentru această misiune diplomatică fiindcă eram oricum un element politic dubios şi puteam să fiu folosit cu uşurinţă ca ţap ispăşitor. Soluţia politic corectă pe care am găsit-o a fost să rearanjez totul într-o ordine geografică şi să botez noua expoziţie „Contribuţia popoarelor muncitoare din lumea întreagă la cultura omenirii".

Australienii erau prezentaţi ca genialii inventatori ai bumerangului, eschimoşii, ca inventatorii caiacului şi ai harponului şi chiar şi indienii Amazoniei, ca inventatori ai hamacului şi ai tubului de suflat săgeţi; maorii, desigur, erau navigatori geniali etc. Toate etichetele au fost schimbate, feţele păpuşilor retuşate ca să nu apară încruntate, ci zîmbitoare, iar toate schemele antropologului reacţionar Franz Boas, care miroseau a rasism, au fost excluse. Indicii cranieni brahicefali şi dolicocefali nu au mai fost menţionaţi. Vitrina chinezească a fost eliminată cu totul, deşi cei de la partid voiau să reîmbrace păpuşile de mandarini în costume negre, stil Mao Tse Tung.

Cercetătorii de la Muzeu îndeplineau pe rînd şi rolul de ghizi pentru grupurile de vizitatori străini. Mai toţi ve-

neau din Uniunea Sovietică. Invariabil, la sfîrșitul turului, ne împingeau în mînă o sumă de bani „de băutură". Cînd protestam, nevrînd să acceptăm, încercau să ne convingă că asta era regula în Uniunea Sovietică. O femeie gardian de la muzeu a vrut să profite însă de situaţie şi a declarat că pentru un tarif special va putea să le arate vizitatorilor minunăţii pe care oamenii de rînd nu puteau să le vadă. Cînd organizaţia de partid a fost avizată asupra acestui tip de accidente, cazul a fost imediat muşamalizat, pentru că era de neconceput ca tovarăşii sovietici să se preteze la mituire. Era un adevăr incontestabil faptul că femeile şi bărbaţii sovietici reprezentau un model internaţional de moralitate proletară. Aceia dintre noi care au protestat împotriva bacşişurilor s-au ales cu note negative la dosar.

Alte vizite ale unor persoane străine puteau fi şi mai periculoase. Prin preajma lui 1958, a venit prima delegaţie de savanţi occidentali în vizită la Muzeu, după 15 ani de izolare. În această perioadă, era periculos chiar să corespondezi cu un coleg străin, pentru că scrisorile, deschise cu mare grijă de cenzură, puteau fi oricînd interpretate greşit. Colac peste pupăză, primul grup apusean a fost de la Muzeul Senckenberg din Frankfurt, din Germania Occidentală reacţionară şi proimperialistă.

Aşteptam, desigur, foarte tensionaţi această vizită şi primul nostru contact direct cu colegi de dincolo. Am avut însă posibilitatea să le spunem tot ce aveam pe suflet, în timp ce îi ghidam pe sălile şi coridoarele muzeului, la distanţă sigură de microfoanele instalate în laboratoarele şi birourile noastre. S-a întîmplat însă că, după vizita la muzeu, cercetătorii germani să fie invitaţi să participe la un simpozion la Mamaia, unde se înălţau osanale pentru condiţiile de dezvoltare asigurate tinerilor noştri savanţi. Unul dintre oaspeţi, ihtiologul Dr. Klausewitz, era însă lipsit de talentele tactice ale tizului său, von Clausewitz. În mijlocul unei asemenea sesiuni publice, s-a ridicat în picioare şi a declarat mirat că nişte colegi tineri de la muzeu i-au povestit lucruri cu totul diferite.

Zilele următoare au fost un adevărat infern. Am fost luaţi la întrebări de tovarăşii care voiau să afle cine a vorbit

de rău în fața Doctorului Klausewitz. Din fericire, eram șase colegi care vorbeam germana, iar eu nu eram singurul element periculos social dintre ei. Annemarie, de origine germană, era cunoscută ca informatoare a partidului și, în consecință, a petrecut cel mai mult timp în preajma musafirilor din Frankfurt. Noi, toți ceilalți acuzați, într-o unanimitate spontană, am acuzat-o pe ea. Probabil că ofensa nu a fost luată prea în serios, iar negările noastre repetate au fost convingătoare; în cele din urmă, fata nu a fost învinuită. Dar îmi învățasem lecția. Cînd, după un timp, echipa națională de baschet a Israelului a venit și ea să viziteze muzeul, eu am participat doar la o fotografie colectivă, pe scările muzeului. Evident că, fiind singurul vorbitor de ebraică, orice indiscreție ar fi fost pusă imediat pe socoteala mea. Mi-a fost totuși foarte greu să-mi țin gura.

În timpul ultimilor mei patru ani și ceva la muzeu am fost cooptat și în Comitetul de Oceanografie, condus de Dr. Băcescu. Toată colaborarea mea s-a desfășurat de pe uscat, pentru că, în virtutea trecutului meu politic, nu am fost autorizat să pun piciorul pe puntea nici unei ambarcațiuni, de la nava oceanografică pînă la mica barcă de cauciuc. În această perioadă a avut loc și incidentul de la Agigea, rela-

Echipa de baschet a Israelului în vizită la Muzeul Antipa (1958)

tat mai înainte. Erau anii în care paranoia cultivată de regim își atinsese culmile.

La muzeu însă mi s-a dat importanta responsabilitate de a avea grijă de singurul aparat de fotografiat al instituției. În lumea noastră, în care după război nu mai apăruse nimic sofisticat, aparatul est-german „Pradovit" era minunea tehnologiei.

Toate intrările și ieșirile din muzeu ale aparatului le înregistram în scris într-un dosar special. Cînd cineva împrumuta aparatul în scopuri științifice, trebuia să prezinte un raport al fotografiilor, să declare numărul rolelor de film folosite și să mă lase să dau negativele la developat, apoi acestea erau catalogate și reținute de mine. Trebuia să fim foarte vigilenți ca acest aparat oficial să nu fie folosit la fotografierea vreunei instalații militare sau într-un scop antiguvernamental. Bineînțeles că totul, de la aparat pînă la filmele nefolosite și dosarul cu jurnalul și cu negativele, era păstrat sub cheie, pe care nu o aveam decît eu și secretarul de partid. Fără îndoială că, potrivit sistemului, trebuia să existe pe undeva și o a treia cheie, pentru a putea fi controlați.

Într-o zi de plată a salariilor, în timp ce stăteam neștiutori și fericiți la coadă, ca să ne primim plicurile cu bancnote, a apărut la muzeu o comisie de partid. Tovarășii evrei, șapte la număr, au fost scoși din rînd și invitați unul cîte unul să apară în fața comisiei. Întrebarea care ne-a fost pusă tuturor a fost: „Ai făcut sau nu cerere de emigrare în Israel?" Doi dintre colegii interogați înaintea mea au răspuns afirmativ și au fost anunțați pe loc că sînt destituiți. Alți doi, membri de partid, au fost achitați de orice bănuială. Cînd a venit rîndul meu — după alfabet — am negat totul, spre stupoarea tovarășilor din comitet. Unul dintre ei chiar a dat citire tuturor păcatelor mele și diferitelor ocazii în care cererea mea de emigrare fusese respinsă, astfel încît să mă poată acuza de minciună. Am răspuns pe un ton supus și cît se poate de convingător că m-am pocăit deja pentru activitatea mea politică din trecut, că mi-am primit pedeapsa meritată, că mi-e lehamite de atîtea încercări nereușite de a emigra și că am decis să mă dedic exclusiv carierei științifice din România. M-au lăsat în pace, promițîn-

du-mi că vor dovedi că am mințit. Le-a luat o jumătate de an ca să găsească în zăpăceala birocratică a ministerului proba de care aveau nevoie.

Între timp, mi-am continuat fericit viața mea dublă de cercetător și activist sionist. Într-o zi din octombrie 1959, secretarul de partid m-a întîmpinat de dimineață la poarta muzeului și mi-a cerut să-i înmînez imediat aparatul de fotografiat, dosarele cu negative și procesele verbale. M-a anunțat că fusesem concediat, decizia aplicîndu-se imediat și că portarul primise dispoziții să nu mă mai lase să intru în clădire.

Fără a mai avea un loc de muncă, am început să trimit autobiografii la diferite instituții posibile, dar fără nici un rezultat.

După un interval de șase luni, în care am lucrat la *Revista Cultului Mozaic,* am putut să emigrăm, în sfîrșit, în iunie 1960. Aventurile în legătură cu emigrarea și aclimatizarea noastră în Israel țin deja de altă poveste.

Chiar și în 1968, cînd am revizitat Bucureștiul, venind din Israel, a fost nevoie de o intervenție specială pentru ca ordinul care-mi interzicea intrarea în muzeu să fie revocat. Cînd mai apoi am prezentat aici o conferință despre fauna Mării Roșii, nu s-a găsit un proiector pentru diapozitivele mele. „La noi nimic nu este întîmplător", îmi spusese odinioară un anchetator din Calea Rahovei.

Odată, după ce participasem la o conferință științifică în Monaco, adusesem cu mine în România cîteva lucrări științifice noi și interesante. Cîțiva colegi de la muzeu s-au interesat de ele. Naiv, le-am spus că pot să și le fotocopieze. „Xerox?!" au oftat ei. „Există unul la Academie, dar e dificil să obții autorizația de a-l folosi!"

Am făcut boacăne peste boacăne...

Postfață-dialog cu Leon Volovici

Leon Volovici: *V-am întrebat într-o zi dacă ați văzut cele două volume apărute recent la București, cuprinzînd anchetele Securității cu sioniștii arestați în anii '50*. Le-ați văzut la un prieten, mi-ați spus, dar nu vă interesează, deși sînteți des menționat printre acuzați. Care-i explicația acestei distanțări de un eveniment atît de dramatic din viața dvs.?*

Bernard Politzer: Într-adevăr, m-am distanțat. M-am dedicat științei de mai bine de 40 de ani și nu m-am mai ocupat de ceea ce s-a întîmplat în trecut... E drept că am scris ce am scris în volumul de amintiri, pentru că am socotit că e o datorie față de cei din jur, că trebuie să transmit experiența mea. Dar, sincer, epoca nu m-a mai preocupat. Pentru prietenii mei care mai resimt încă traumele experiențelor suferite, citirea acestor documente este importantă, ca să afle acum cum s-au desfășurat anchetele, cum s-au comportat ceilalți. Mie, cînd am răsfoit volumele, mi-au dat un sentiment de tristețe. Am fost zguduit să descopăr în ce hal au putut ajunge oameni pe care i-am cunoscut și admirat, încît să declare ce au declarat „de bună voie și nesilit de nimeni". Experiența asta nu am vrut să o retrăiesc.

L.V.: *Distanțarea de o traumă din trecut nu e chiar atît de neobișnuită. Pe mine m-a frapat reacția dvs. — mai curînd absen-*

---

* E vorba de volumul *Anchete și procese uitate, 1945–1960,* ed. Teodor Wexler și Maria Popov, Fundația W. Filderman, București, f.a.

ța unei reacții — pentru că dvs. ați fost foarte implicat în activitatea sionistă, erați un tînăr foarte politizat, foarte ideologizat, aș spune, înainte de a ajunge la închisoare. Aveați chiar o funcție importantă în organizația „Haşomer Hațair". Unul dintre anchetați declară: „Dov Por este unul dintre cele mai bune elemente din conducerea Haşomer Hațair." Păreați un tînăr făcut pentru o mare carieră politică în Israel. Și totuși ați rupt total cu orice preocupare politică sionistă.

B.P.: Mă măgulește afirmația despre mine. A fost tocmai această îndoctrinare de stînga, aproape comunistă, care m-a făcut să intru în criză. Noi ne consideram sută la sută comuniști. În limbajul de astăzi, sau poate de ieri, eram însă „comuniști naționali". Chiar și în Israel, nu numai în România, justificam toate aberațiile. Încercam să justificăm pînă și odiosul proces al medicilor evrei, înscenat de Stalin. Cînd am intrat în închisoare, am descoperit adevărata față a regimului și a sistemului, mi-am dat seama că nu voi avea conștiința împăcată și vreo satisfacție personală dacă viața mea va fi construită în temeiul unei ideologii politice și în jurul justificării ei. De fapt, momentul în care am fost, ca să folosesc un cuvînt mai dur, „dezvirginat" din punct de vedere politic a fost acela în care, peste zgomotul obișnuit al pompei de aerisire din beciul Securității, am auzit un horcăit. Am recunoscut horcăitul unui băiat din Craiova, bolnav de inimă. Eram atît de disperat, încît l-am întrebat pe anchetator: „E adevărat că l-ați ridicat și pe Grimberg din Craiova? O să vă moară în închisoare!" — „Avem medicii noștri aici", a răspuns anchetatorul. Nu am descris scena asta în carte mea. Îmi aduc aminte groaznica remuşcare pe care am simțit-o, eu fiind conducătorul acestor tineri idealiști și nevinovați.

Am rupt cu politica, cel puțin cu politica dirijată de o ideologie. Am rămas un om de stînga, dacă se mai poate spune așa astăzi, un pacifist care simpatizează cu cei oprimați. Nu am mai fost activ în Haşomer Hațair, cu toate că, atunci cînd am sosit în Israel, șefii mișcării au încercat să mă „prelucreze". Îmi aduc aminte de întîlnirea mea cu Yakov Hazan, ideologul numărul doi al mișcării, dar ruptura a fost

totală. Am încercat să-l conving că în România nu mai există comuniști, că toți sînt niște birocrați care-și folosesc pozițiile ca să-și mențină privilegiile, că nu mai există idealism, ci numai conformism. Nu m-a crezut. Mi-a răspuns că... trebuie ținut seama care a fost nivelul Rusiei în 1917, cînd comunismul a triumfat acolo... I-am spus că argumentul acesta l-am auzit de nenumărate ori, timp de ani de zile. În concluzie, am rupt contactul cu partidul Haşomer Haţair. În alegeri, uneori am votat cu el, alteori nu. Asta-i poziția mea astăzi.

L.V.: *Încă o întrebare în legătură cu această mișcare. Impresia mea, la lectura cărții dvs., a fost că aprecierile dvs. ulterioare asupra mișcării sînt, într-o măsură, nedrepte. Vedeți chiar o asemănare deplină cu extrema dreaptă și cu mișcarea legionară, ca și cum cei din Haşomer Haţair ar fi fost un fel legionari evrei de stînga. E drept că ambele mișcări au în comun radicalismul, fanatismul, dar între cele două mișcări există și deosebiri esențiale.*

B.P.: Văzute în mod obiectiv și după atîția ani, cred totuși că rădăcina lor e aceeași. Ambele au speculat entuziasmul tineresc, adulația pentru un conducător, camaraderia, conviețuirea în sînul naturii, pasiunea pentru ceremonii paramilitare. Desigur că scopurile au fost diferite. În cazul mișcării Haşomer Haţair, scopurile erau umaniste și progresiste și desigur că nimeni dintre noi nu ar fi practicat și justificat asasinatul politic, cum au făcut legionarii. Dar și noi am fost gata să ne sacrificăm pe baricade, de pildă, pe baricadele războiului civil din Spania, și noi am rupt cu generația părinților, chiar dacă nu am predicat denunțarea părinților, precum comsomolistul Pavlik Morozov.

L.V. *O altă chestiune: ați făcut în carte cîteva aprecieri generale negative despre intensitatea antisemitismului din România. Și totuși, de-a lungul întregii relatări despre anii de închisoare și despre contactul zilnic, chiar în aceeași celulă, cu legionari, extremiști de dreapta, ofițeri criminali de război, nu ați notat nici un incident antisemit. Asta contrastează cu aprecierea generală din carte, privitoare la antisemitismul din România. Mai curînd sînt izbucniri cu iz antisemit din partea paznicilor sau a anchetatorilor*

comuniști. Nu v-a preocupat această chestiune sau pur și simplu nu v-ați lovit de astfel de reacții în contactul cu ceilalți deținuți?

B.P.: Poate că nu am fost destul de sensibil la acest aspect. Contradicția asta își are originea în două circumstanțe. Mai întîi, aș compara situația noastră cu cea a animalelor într-o pădure cuprinsă de flăcări. Oile pot sta fără frică alături de lupi atîta timp cît pericolul e comun, pînă se stinge focul. După aceea totul revine la „normal". Am menționat în carte că am fost convins că după eliberare vom fi din nou gata să ne tăiem reciproc capetele, noi și legionarii cu care am conviețuit în închisoare. A doua circumstanță ține de situația specială a închisorilor din România. Acolo, deținuții politici nu au stat împreună cu criminalii de drept comun, ca în gulagul sovietic. In închisoare, printre deținuți, exista un fel de control social al comportării. Nu numai că nu am auzit izbucniri antisemite, nu am auzit nici pe cineva să înjure vreun coleg de celulă în gura mare și, slavă Domnului, existau motive și existau înjurături. Le-am auzit numai din gura paznicilor și din gura anchetatorilor.

Nu se poate nega faptul că exista un antisemitism popular, înrădăcinat în România. Dar la Jilava, antisemitismul acesta era refulat. Felul de viață și modul de exprimare au generat un cod de refulări psihice, căruia i se supuneau toți tovarășii de celulă. În genere, am considerat că obiectivul cel mai important al cărții mele nu este descrierea peripețiilor unei mișcări sioniste de tineret într-o anumită perioadă, ci o „sociologie" a închisorii politice din România. În cadrul acesta nu exista loc pentru o agresiune bazată pe considerații politice.

L.V.: *În închisoare se aflau și comuniști căzuți în dizgrație. Cum erau văzuți de către ceilalți deținuți? Numai cu puțin timp în urmă ei se număraseră printre anchetatori și torționari.*

B.P.: Nu au fost expuși la vreo agresiune specială. Erau disprețuiți, ironizați, batjocoriți, dar după legile de conviețuire în celule, aveau drepturi egale cu ceilalți deținuți. Vreau să amintesc un aspect care reiese și din alte mărturii, unele care se referă și la mine. În închisori, noi, sioniștii, re-

prezentam pentru legionari şi pentru ceilalţi antisemiţi un nou tip de evreu, eram evrei care erau gata să se sacrifice pentru un ideal şi care, ce-i drept, voiau din tot sufletul să plece în Israel, în „Palestina", cum se mai spunea atunci. Ei nu semănau cu evreii pe care cu plăcere îi învinovăţeau şi pe care îi identificau cu calamităţile comuniste, ci erau victime, adversari şi chiar duşmani ai acestui regim comunist. Eu nu-mi aduc aminte de discuţiile pe care le-am avut cu comuniştii evrei din închisoare. Împreună cu mine erau şi alţi tineri sionişti, care nu au făcut parte din mişcări procomuniste, ca Haşomer Haţair. Cum spuneam, noi eram pentru deţinuţii români un nou tip de evrei.

L.V.: *Dvs. sînteţi foarte discret cînd vă referiţi, şi asta foarte rar, la viaţa personală şi aţi trecut repede şi peste felul cum aţi trăit momentul eliberării. Dacă arestarea este un şoc, şi eliberarea e un fel de şoc. Primele momente de libertate şi de întoarcere la „viaţă" sînt memorabile, uneori chiar traumatice, spun unii foşti deţinuţi. Vă amintiţi starea de spirit trăită la ieşirea din închisoare?*

B.P.: N-a fost nimic deosebit în cazul meu. Adevărul este că m-am aflat într-o situaţie specială. În timp ce am fost în închisoare, mama mea s-a îmbolnăvit de cancer şi la eliberare am găsit-o în ultima fază a bolii. Starea mamei a devenit preocuparea mea predominantă în primele zile şi săptămîni de după eliberare.

A mai intervenit imediat şi o altă împrejurare. Am povestit că atunci cînd am fost arestat eram deja angajat la Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa". Cînd am ieşit, m-am prezentat directorului, profesorul Bernard Schnap, un comunist evreu din vechea gardă de ilegalişti. El mi-a spus foarte simplu: „Ai fost la închisoare. Nu ştiu de ce. Ţi-ai ispăşit pedeapsa, acum poţi să-ţi reiei postul în primire." În privinţa asta, nu am avut greutăţi. Colegii m-au primit foarte bine la întoarcere. Ştiu că alţi foşti deţinuţi, în special persoanele mai vîrstnice şi bolnave, au avut probleme grele de existenţă. După cum am scris, am încercat pe cît puteam să-i ajut prin intermediul reţelei de ajutor care se organizase.

L.V.: *În versiunea engleză a cărții, ați dat o informație greșită despre Leonte Răutu, scriați că ar fi emigrat și el în Israel. E vorba de un lider comunist foarte cunoscut, ceea ce mă face să cred că, după plecarea dvs. din România, v-ați desprins total de tot ceea ce s-a întîmplat aici în deceniile următoare.*

B.P.: Așa este, dar nu am făcut-o în mod intenționat. Am fost întrebat din cînd în cînd despre cei veniți din România. Am aflat și de foști colegi, biologi, care au imigrat în Israel, între ei și șefii uteciști evrei care m-au prigonit. Nu am vrut să aud de ei, deși aș fi putut să le fac rău. Nu. Am adoptat o atitudine neutră. În sinea mea, știam că aș fi putut fi în locul lor. În Haşomer Hațair eram la doi pași de a deveni comuniști și știam că ei au fost de multe ori puși în situația de a face lucruri cu care, de fapt, nu erau de acord, dar era necesar să le facă, pentru că era un ordin din partea conducerii partidului. Iar eu gîndeam așa: faptul că, în cele din urmă, au ajuns în Israel e o pedeapsă morală destul de aspră pentru ei. Din cînd în cînd, aflam de cîte unul dintre ei. De exemplu, am aflat că proprietarul unui restaurant din Ierusalim a fost colonel de Securitate în Cluj. Nu am boicotat restaurantul și îmi pare rău că s-a închis.

L.V.: *Ați menționat în carte că ați lucrat cîteva luni, după ieșirea din închisoare, cu rabinul Moses Rosen, o personalitate foarte controversată. Cu ce impresie personală ați rămas dvs. după această colaborare, de la sfîrșitul anilor '50?*

B.P.: Timpurile grele creează personalități complexe. E ușor să fii un om cinstit și pur în timpuri normale. Convingerea mea profundă este că el a văzut în funcția sa de rabin-șef al comunității evreiești din România scopul principal al vieții lui. A plătit pentru asta, făcînd jocul politic al comuniștilor și, între altele, și al politicii României față de Israel, o politică folositoare Israelului, dar, desigur, mult mai profitabilă pentru România. Cînd faci acest joc dublu nu poți fi o persoană sută la sută morală și plăcută, fără îndoială. Din ceea ce am auzit de la el, mi-am dat seama că nu era comunist, cu toate că în tinerețe a fost un simpatizant. Dimpotrivă, era tot timpul îngrijorat că viața lui este

în pericol. Apoi, am văzut în faptul că editează *Revista Cultului Mozaic* o realizare extraordinară. Ştiam că pentru zeci de mii de evrei, bătrîni şi tineri, revista aceasta era unicul tub de oxigen. Funcţia mea oficială era aceea de secretar al lui Rosen, dar, de fapt, eram omul de legătură cu grupul de sionişti şi, prin intermediul lor, cu Ambasada Israelului. Din cauza asta s-a creat funcţia de secretar.

L.V.: *Nu vă temeaţi că veţi ajunge din nou la închisoare?*

B.P.: Tot timpul mă temeam. De altfel, după ce am fost eliberaţi, în 1955, trăiam tot timpul cu frica unei noi arestări. Un prieten a şi fost arestat la vreo două ore după ce a fost în vizită la mine acasă. Nu ştiu de ce nu am fost arestat şi eu.

L.V.: *V-aţi mai întîlnit apoi cu rabinul Rosen?*

B.P.: În Israel, nu. Am avut cu el o întîlnire, foarte neplăcută, în 1979, cînd am vizitat România împreună cu cea de a doua soţie a mea şi cu fiica mea. Am fost la Templul Coral, iar cînd Rosen a terminat de oficiat, m-am dus la el. Mai era încă pe podium, îmbrăcat în hainele ceremoniale. Nu m-a recunoscut şi mi-a spus, îmi amintesc, cam aşa: „Dacă vrei să mă vezi, vino după ceremonie la mine la birou.“ Un gest tipic pentru caracterul lui autoritar. De fapt, Rosen a fost un mic Ceauşescu al comunităţii evreieşti. Dacă ar fi vrut să părăsească România, ar fi putut oricînd, ar fi fost primit oriunde cu braţele deschise. Nici banii, desigur, nu-i lipseau.

L.V.: *O ultimă întrebare. Impresia mea, după lectura cărţii, este că eraţi un tînăr foarte puternic, foarte rezistent psihic. Alţii, chiar oameni de calitate, au cedat psihic sau moral. Alţii au murit în închisoare. Care e secretul acestei rezistenţe în condiţii inumane?*

B.P.: Nu se moare aşa de repede. Mulţi au murit de boli care nu au fost provocate de închisoare, ci agravate de condiţiile din închisoare, fapt ce le-a grăbit moartea. La întrebarea dvs. nu găsesc o altă explicaţie decît aceea că există oameni cu o structură psihică mai rezistentă şi alţii, cu una mai slabă. Pentru mine, cel mai important a fost faptul

că mi-am găsit în permanenţă o preocupare. Fie că învăţam turceşte de la un coleg de celulă, fie că ascultam relatările unui fost şef de stat major al unei divizii de pe frontul de Răsărit despre bătăliile la care a participat. Cel mai greu e să fii izolat. Atunci chiar această strategie de a-ţi găsi o ocupaţie poate să te ducă la nebunie. Începeai să fii obsedat discutînd cu tine însuţi, repetînd la nesfîrşit o melodie sau o memorizare, sau numai un cuvînt. Aici este punctul critic, în care fiecare reacţionează în mod diferit. Nu-mi aduc aminte exact care a fost perioada mea cea mai lungă de izolare continuă, cred că nu a durat mai mult de o lună şi jumătate. Nu a fost suficient de îndelungată ca să ajung să am halucinaţii sau nevroze. Alţii, în special prietenii mei religioşi, au suferit mai mult din cauza privaţiunilor, în special pentru că nu mai ştiau cînd sînt sărbătorile şi cînd e sîmbăta. Se poate ca alţii să fi avut anchetatori mai versaţi în psihologie. Fiindcă tortura în anchetă era bazată mai mult pe psihologie. Am fost torturaţi mai mult psihic, decît fizic.

Editor: GR. ARSENE

CURTEA VECHE PUBLISHING

str. arh. Ion Mincu 11, București
tel./fax: (021)222.57.26, (021)222.47.65
internet: www.curteaveche.ro
e-mail: arsene@kappa.ro

CURTEA VECHE PUBLISHING
arh. Ion Mincu 11, Bucureşti
tel./fax: (021) 222 57 26, 222 47 65;
e-mail: arsene@kappa.ro; internet: www.curteaveche.ro

Curtea Veche vă oferă cărţi cu reducere de aproximativ 15% şi taxe poştale gratuite. Comandaţi numărul de exemplare dorite, indicaţi datele dumneavoastră şi trimiteţi comanda pe adresa editurii. Plata se face ramburs în momentul primirii coletului.

AUTOR	TITLU
OM • IDEE • SOCIETATE	
Vesna Goldsworthy	Inventarea Ruritaniei
R. J. Crampton	Europa Răsăriteană în secolul al XX-lea... şi după
Peter F. Sugar	Naţionalismul est-european în secolul al XX-lea
Philip Longworth	Crearea Europei de Est
Ivan Ilcev	Are dreptate sau nu, e patria mea!
David Lowenthal	Trecutul e o ţară străină
IDEEA EUROPEANĂ	
Tzvetan Todorov	Memoria răului, ispita binelui
Istvan Deak	Procese în Europa
Stanley Hoffmann	Sisiful european
Bela Vago	Umbra svasticii
Alain Dieckhoff	Naţiune şi raţiune de stat
BYBLOS	
Hanna Krall	Acolo nu mai există nici un rîu
Stephen Vizinczey	Elogiu femeilor mature
John Steinbeck	Scurta domnie a lui Pépin al IV-lea
Thornton Wilder	Idele lui martie
POVESTAŞI ROMÂNI	
Anamaria Beligan	Dragostea e un Trabant
Tudor Octavian	Proşti, dar mulţi
Teodor Mazilu	Singurătatea şi diavolul milos
INEDIT	
Willis Barnstone	Borges, într-o seară obişnuită, la Buenos Aires
Plinio Apuleyo Mendoza	Parfumul de guayaba Convorbiri cu García Márquez
Jorge Luís Borges	Arta poetică

Vă rugăm să trimiteţi comanda dumneavoastră pe adresa:
CURTEA VECHE PUBLISHING, str. arh. Ion Mincu nr. 11, sector 1, 011356, Bucureşti

Cartea este o relatare autobiografică și istorică despre un adolescent evreu angajat ideologic și despre tinerețea sa petrecută în România, în timpul celui de-al doilea război mondial și sub dictatura stalinistă. Detaliile greutăților zilnice sînt prezentate cu detașarea a patru decenii de reflecție.

Mișcarea tinerilor sioniști și felul în care gîndeau ei, reflecțiile asupra destinului evreilor români în acei ani, povestirile despre activitatea subversivă și despre viața de închisoare sînt prezentate alături de relatările despre viața culturală și științifică sub regimul comunist.

Autorul a părăsit România în 1960 și este astăzi profesor emerit de zoologie în Israel. A călătorit și a făcut cercetări în toată lumea, publicînd mai multe cărți și numeroase articole în domeniul său profesional.

ISBN 973-669-106-3